

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Středisko Ibero-amerických studií

Diplomová práce

Bc. Izabela Filipović

**Otázka identity a problémy akulturácie chorvátskych emigrantov v štátoch
Južného rohu**

**The issue of identity and difficulties of acculturation of Croatian emigrants in
the Southern Cone countries**

Praha 2020

Vedúci práce: Prof. PhDr. Josef Opatrný

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 18.8.2020

.....
Izabela Filipović

Pod'akovanie

Táto diplomová práca by nevznikla bez pomoci a veľkej podpory viacero dôležitých ľudí – najprv ďakujem vedúcom mojej práce a vynikajúcim vyučujúcim, prof. PhDr. Josefu Opatrnom za ochotu a rady behom mojej celej študijnej doby. Taktiež musím poďakovať všetkým ostatným akademickým členom SIAS-u – PhDr. Simone Bínkovej, prof. Markete Krížovej, PhDr. Radku Bubnovi, a Mgr. PhD. Monike Brenišínovej za všetky vedomosti a zaujímavosti čo mi na svojich prednáškach a seminároch tak vášnivé preniesli, a mojim milým spolužiakom pre vzájomnú oporu - najmä Olge, ktorá mi vždy držala palce a motivovala ma pokračovať ďalej. Je nutné poďakovať aj prívetivým zamestnancom v štátnom archívu v Záhrebe, ktorý mi nemálo uľahčili pátranie po množstvu krabíc a súborov v ktorých boli zhrnuté fascinujúce životy a príbehy chorvátskych emigrantov vo svete. Na konci, obrovské vďaka mojim rodičom, Toninu a Zdenke, ktorí mi verili že to dokážem aj keď som si to sama nevedela predstaviť, a priateľkám Iris a Martine, čie pripomienky a humor mi spestrili výskum a písanie tejto diplomovej práce. *Hvala svima.*

Abstrakt

Téma diplomovej práce je otázka identity a akulturácie Chorvátov po opustení rodnej krajiny a príchodu do štátov Južného rohu, venujúc sa štátom v ktorých je chorvátska prítomnosť najväčšia - Argentína a Čile. Cieľom práce bolo zistiť, či si Chorváti zvykli na život na novom kontinente, ktoré boli výzvy s ktorými sa stretávali, či nejakým spôsobom prispeli ku spoločnosti, a ako sa v dnešnej dobe cítia potomkovia chorvátskych imigrantov. Chronologicky sa analyzujú fázy emigrovania z oblastí dnešného Chorvátska – od tých prvých, väčšinou jednotlivých sťahovania už v 15. či 16. storočí do európskych štátov, cez prvé masové emigrácie do zámoria z ekonomických dôvodoch koncom 19. storočia, až ku tým prevažne politickým v prvej polovine 20. storočia. Do nových domovínach priniesli svoju silnú katolícku vieru, zmätené politické názory a neistotu ohľadom svojej identity, ktorá sa menila v súlade s politickým prúdmi v ich materskej zemi. Napriek veľkej vzdialenosti, veľmi odlišnom jazyku, iným tradíciám a zvykov, Chorváti sa v Argentína a Čile postupne prispôbovali a od prvých emigráciách do dnešnej doby prešli takmer všetky fázy zvykávania sa na nové životy – od začiatočného marginalizovaní a životoch v tzv. kolóniách, cez adaptáciu a akultúraciu prišli do pomalej asimilácie, ktorá je najviac zrejmá v postupnom miznutí chorvátskeho jazyka. V 21. storočí sú Argentínci a Čilčania s chorvátskymi predkami pyšní na svoj pôvod, a napriek tomu, že väčšina z nich nehovorí po chorvátsky alebo nežila v krajine svojich predkoch, to im neprekáža pridávať sa do spolkov a klubov v ktorých sa oslavuje všetko chorvátske, ako napríklad folklór a tradície, niektoré už v samom Chorvátsku zabudnuté alebo nedodržiavajúce.

THE ABSTRACT

The subject of this thesis is the issue of Croatian identity and their acculturation after having left their homeland and arriving to the South Cone states, with the emphasis on Argentina and Chile – the countries which host the biggest number of Croats. The aim of this thesis was to find out if Croats accustomed to living in the new continent, what were the difficulties which they encountered, whether they contributed to the society in any way, and how the descendants of

the immigrants are doing today. The emigrational phases from the territory of today's Croatia are analyzed chronologically – beginning with the first, mostly individual, emigrations in the 15th and 16th century to other European countries, and continuing with the first mass migrations in the late 19th century, towards the mostly political ones in the first half of the 20th century. Despite the great distance, very different language, and distinct traditions and customs, Croats in Argentina and Chile gradually accustomed since first migrations until today, passed through almost all phases of getting used to their new lives – they started by living on the margins and in their so-called colonies, but continued adapting and acclimatizing until they have slowly assimilated (which is the mostly visible in the subtle disappearance of the Croatian language). In the present day, Argentinians and Chileans with Croatian ancestry are proud of their origin, and despite the fact that most of them do not speak Croatian or have never been to the motherland of their great grandparents, they gladly join gatherings, societies and clubs celebrating all things Croatian, such as the folklore and some traditions already forgotten in the modern day Croatia.

Kľúčové slova

Akultúrácia, Argentína, Čile, Dalmácia, emigrácia, Chorváti, identita, kolónia.

Key words:

Acculturation, Argentina, Chile, Dalmatia, emigration, Croatians, identity, colonies.

1) Úvod	7
2) Politická a ekonomická situácia v Chorvátsku, Argentíne a Čile pred migráciami	
2.1. Chorvátsko	9
2.2. Argentína	12
2.3. Čile	14
3) Prvé zámorské emigrácie	20
4) Hlavné vlny emigrácie a imigrácie	23
5) Prví chorvátski imigranti v Južnej Amerike	31
5.1. Argentína	33
5.2. Čile	38
6) Životy Chorvátov v Argentíne a Čile v 20. storočí	
6.1. Argentína	49
6.2. Čile	53
7) Vzťah medzi politikou a identitou Chorvátov v 20. storočí	58
8) Vplyv Chorvátov na štáty Južného rohu	
8.1. Argentína	71
8.2. Čile	79
9) Chorvátski imigranti a ich identita v dnešnej dobe	82
10) Záver	86
11) Bibliografia	88
12) Prílohy	92

1) Úvod

Táto diplomová práca sa bude zaoberať chorvátskym národom a jeho emigráciou do štátov Južného rohu, s dôrazom na krajiny v ktorých dodnes nachádzame veľké množstvo obyvateľov chorvátskeho pôvodu – Argentínu a Čile. Budú sa skúmať ich životy po opustení domoviny, a chronologický sa sústreďíme na dôvody emigrácie, neistotu identity naviazanú na politickú príslušnosť Chorvátov, a ich vplyv na argentínsku a čilskú spoločnosť.

Cieľom práce je zistiť, či si Chorváti zvykli na život na novom kontinente a do akej miery, či zanechali svoje stopy v štátoch Južného rohu, a aký je ich postoj ohľadom svojej identity a dedičstva ich predkov v dnešnej modernej dobe. Hypotézy na ktorých sa práca bude zakladať sú: 1) Chorvátski emigranti žili v tzv. kolóniách a udržiavali veľmi blízke vzťahy, 2) V dnešnej dobe už sú úplne asimilovaní a chorvátčina je veľmi slabo zachovaná.

Prácu bude činiť 8 hlavných kapitol z ktorých väčšina bude rozdelená na podkapitoly, a doplnená bude prílohami – fotografiami, tabuľkami, a pod. Najlepším zdrojom za písanie práce boli knihy a články historika a politika Ljubomira Antića, a Mariny Perić Kaselj, antropológa a etnológa so zameraním na chorvátske migrácie. Výskum tiež doplnili vzácne dokumenty z Chorvátskeho štátneho archívu (Hrvatski državni arhiv), hlavne súbory známeho chorvátskeho novinára žijúceho v Čile Milostislava Bartulice (signatúry HR-HDA-1004 a HR- HDA-967), a Matice iseljenika, chorvátskej inštitúcie zaoberajúcej sa emigráciou a diaspórou (HR-HDA-1610), v ktorých boli zhromaždené napr. noviny, fotografie, cestovní doklady a listiny.

V prvých dvoch kapitolách sa bude písať o začiatkoch migráciách – budeme sa najprv venovať historickom kontextu, tj. politickej a ekonomickej situácie v Chorvátsku, Argentíne a Čile v období pred migráciami, a období prvých, najmä individuálnych, migráciách chorvátskeho obyvateľstva. Cieľom je dostať prehľad obdobia pred presídľovaním, zaznamenať ktoré boli prvé dôvody ktoré núkali prvých známych Chorvátov do cudziny, a aké bolo stanovisko zmienených štátov o prijímaní nových imigrantov.

Potom bude fókus na hlavných migračných vlnami, bude sa skúmať ktoré boli krajiny a regióny najviac lákavé pre Chorvátov, čo ich nahnalo na masové premiestňovanie, a aké boli

migračné politiky alebo kvóty štátoch do ktorých sa sťahovali. Taktiež sa budú rozoberať dôsledky ktoré masová emigrácia zanechala na Chorvátsko a na štáty Južného rohu, a veľká časť bude venovaná prvým generáciám Chorvátov v Argentíne a Čile - dôraz bude na problematike etnicity a národnej identity emigrantov, a položí sa otázka, či sa po presťahovaní úspešne akulturovali, asimilovali, alebo sa predsa marginalizovali.

Ďalší bod práce bude sledovanie bežných životov imigrantov v priebehu 19. a 20.storočia, tj. dodržiavanie kultúry, jazyka, a národných zvykov na základe svedectiev a denníkov z toho obdobia. Bude sa skúmať vzťah medzi politikou a identitou, najmä v minulom storočí, cez inštitúcie, spolky, a noviny ktoré emigranti zakladali. Nasledujúce sa bude písať o významným jednotlivcami a ich vplyvu na zostatok obyvateľstva, a v poslednej kapitole bude pozornosť venovaná dnešnej situácie – problematikou identity a zachovávaní zvykov v modernom období.

Námet na túto prácu bol vybraný kvôli osobnom vzťahu k Chorvátskom štátu a záujmu o balkánskej diaspóre v Južnej Amerike, a túžbe dozvedieť sa viac o tematike ktorá bola v našich školách často poznamenaná, ale zriedkavo preskúmaná hlbšie. Už od základnej škole sme mnohokrát poslúchali o „našima tamo daleko“¹ – v Spojených štátoch, Juhoafrickej republike, Austrálie, ale najmä v Južnej Amerike. Behom študovania španielčiny na Filozofickej fakulte v Záhrebe nebolo nezvyčajné zoznámiť sa s Argentíncami alebo Čil'ňanmi ktorí mali chorvátskych predkov – kvôli svojom pôvodu mali veľký interes naučiť sa jazyk svojich dávnych predkov, no v ich štátoch bol nedostatok lektorov chorvátčiny, a preto sa prihlasovali na štipendia študovať v Chorvátsku (naopak, nástenky záhrebskej fakulty boli plné inzerátov pre pozície lektorov chorvátskeho jazyka v Argentíne, ale najmä v Čile).

Ohľadom na nedostatok zdrojov v Česku a na Slovensku o chorvátskej diaspóre v Južnej Amerike, touto diplomovou prácou sa snažíme rozšíriť vedomosti o chorvátskej emigrácie, a uľahčiť prípadné budúce výskumy a práce pre niekoho kto neovláda chorvátčinou, ale ho tato tematika zaujíma. Takisto, mohli by sa porovnať chorvátske migrácie s migráciami Čechov a Slovákov do Latinskej Ameriky kvôli rôznym podobnostiam medzi týmto národmi (slovansky pôvod, podobné politické systémy, socialistické dedičstvo, atď.), a paralelizovať aký majú

¹ "o našich tam ďaleko" (preklad IF)

obyvatelia českého a slovenského pôvodu v Južnej Amerike vzťah s jazykom a kultúrou svojich predkov oproti chorváckym Juhoameričanom.

2) Politická a ekonomická situácia v Chorvátsku, Argentíne a Čile pred migráciami

2.1. Chorvátsko

V 18. storočí Chorvátsko bolo spojené s Rakúskom a Uhorskom v osobe cisára, ale ich blízka súvislosť trvala už od 16. storočia, keď Chorváti prvýkrát oficiálne zvolili člena Habsburskej dynastie ako vládu – bol to Ferdinand I. Habsburský. 18. storočie zaznamenalo panovanie Márie Terézie a Jozefa II, ktoré napriek množstvu pokrokových mierach prinieslo aj obdobie centralizácie, absolutizmu a germanizácie. Chorváti sa z týchto dôvodov v 90. rokoch 18. storočia rozhodli viac priblížiť Uhorsku aby nepodľahli Viedni, a založili spoločnú vládu, no to viedlo k pokusom Uhorska zaviesť maďarčinu a maďarské zákony do Chorvátska, takže sa teraz nachádzalo „roztrhnuté“ medzi Viedňou a Pešti, čo pretrvávalo v podstate až do konca Prvej svetovej vojny.²

Na Chorvátsko mali vplyv aj Napoleonove vojny, kvôli čomu sa provincia Dalmácia zjednotila s Chorvátskom a Slavóniou – dovtedy Dalmácia patrila Benátskej republike, ktorá neinvestovala dostatok peniaž na rozvoj Dalmácie a jej infraštruktúry, a preto táto provincia zaostávala. V období Napoleonových vojen ale Benátska republika prestala existovať, takže sa Dalmácia stala súčasťou Francúzska, no zanedlho, Napoleonovou prehrou vo vojne, začala patriť pod habsburskú korunu, čím sa aspoň čiastočne zjednotila väčšina provincií dnešného Chorvátska – Chorvátsko, Slavónia a Dalmácia.³

² *Kratka politička i kulturna povijest Hrvatske*. 1999 - 2001 Croatian Information Centre. Konzultovane 15.2. 2020 na: <http://www.hic.hr/books/pavlicev/07.htm>

³ *Hrvatska u XVIII. stoljeću*. Konzultovane 15.2. 2020 na <http://www.prva.hr/images/pdf/LEKCIJA%2009%20-%20HRVATSKA%20%20TIJEKOM%20%20XVIII.%20st.pdf>

19. storočie je obdobie v ktorom sa začínajú prvé masové migrácie Chorvátov do Južnej Ameriky, a je dôležité upresniť aká bola politická situácia nielen v Chorvátsku, ale aj štátoch do ktorých imigrovali. V tomto storočíu Chorvátsko zažilo veľa zmien, a medzi najdôležitejším je *Hrvatski narodni preporod*, alebo Chorvátske národné obrozenie, ktoré prišlo ako logický krok po uvalenej germanizácii a maďarizácii. Od 30.rokoch pracovali na svojom jazyku a písme, otvárali národné inštitúcie, zahájili moderné chorvátske noviny a časopisy, a od roku 1847 zaviedli chorvátsky jazyk ako služobný.⁴

No, v Uhorsku zosilňoval centralizmus a superiórny postoj maďarského národu, čo viedlo k ich ozbrojenej hrozbe voči Chorvátom, začínajúc v roku 1848. S druhej strany, Chorváti na čelu s významnou osobnosťou Bana Josipa Jelačića prerušili všetky vzťahy s Uhorskom, čo znamenalo aj odmietnutie spoločnej vlády (zavedené v roku 1790) a usporiadanie samostatnej chorvátskej vlády. Zanedlho sa uskutočnila práva vojna medzi Maďarmi na jednej strane, a Chorvátmi (tj. ostatným nemaďarským národmi) a Rakúskom, s novým habsburským cisárom Františkom Jozefom I., na tej druhej. Revolúcia bola potlačená o rok neskôr, vďaka pomoci Ruska, a dôsledky boli veľmi viditeľné.⁵

Cisár František Jozef I sa stal kráľom Uhorska, Chorvátska a Česka keď sa začala maďarská revolúcia, a zaviedol absolutizmus pre všetky časti Rakúsko-Uhorska – nielen pre Maďarov ktorí to povstanie organizovali, ale aj pre Chorvátov, ktorí stali na strane Rakúska. Toto absolutistické obdobie bolo volané Bachov absolutizmus alebo *neoabsolutizmus* (kvôli ministrovi vnútra Alexandru von Bachovi), a znovu sa začala silná germanizácia – nemčina sa stala služobným jazykom, bola zakázaná chorvátska vlajka a parlament. Veľká zmena tiež bolo to, že sa Záhreb stal politickým, kultúrnym, hospodárskym a náboženským (sídlo arcidiecézy) strediskom Chorvátska.⁶

Takýto režim potrvál do roku 1859, kedy sa kvôli porážke v Taliansku absolutizmus skončil, bol znovu zavedený ústavný status, a začalo sa hovoriť o federalizmu. V 1861 sa uskutočnilo

⁴ *Kratka politička i kulturna povijest Hrvatske*. 1999 - 2001 Croatian Information Centre. Konzultovane 15.2. 2020 na: <http://www.hic.hr/books/pavlicev/07.htm>

⁵ Ibid.

⁶ *Hrvatska u drugoj polovici XIX.stoljeća*. Konzultovane 20.2. 2020 na: [http://www.prva.hr/images/pdf/LEKCIJA%2017%20\(B\)%20-%20HRVATSKA%20U%20DRUGOJ%20POLOVICI%20XIX%20STOLJECA.pdf](http://www.prva.hr/images/pdf/LEKCIJA%2017%20(B)%20-%20HRVATSKA%20U%20DRUGOJ%20POLOVICI%20XIX%20STOLJECA.pdf)

zasadanie chorvátskeho parlamentu na ktorom sa žiadalo o zjednotenie všetkých chorvátskych krajín – Dalmácie, Chorvátska a Slavónie, prvý krát sa formujú politické stránky a vytvoril sa nápad o samostatnom Chorvátsku. No, Rakúsko postupne oslabovalo, a novou porážkou proti Talianska a Pruska v roku 1866, bolo jasne, že sa niečo musí zmeniť – v roku 1867 centralistické Rakúsko sa rozhodlo spojiť s Uhorským kráľovstvom a formovať dualistickú monarchiu – Rakúsko-Uhorsko, ktorá existovala do konca Prvej svetovej vojny.⁷

Chorvátsko sa znovu nachádzalo medzi dvomi centralistickým silami – bolo rozdelené ústavou tak, že Dalmácia a Istria (okrem Rijeky) sa stali súčasťou Rakúska, a zostatok tj. Chorvátsko a Slavónia (spolu s Rijekou) začalo patriť Uhorskej časti monarchie – napriek tomu, že patrili Uhorsku, Chorvátsko a Slavónia neboli na ňom úplne závislí, ale bola im uznaná určitá samostatnosť, takže museli si rozhodnutia a vzťahy regulovať spoločným pojednávaním.⁸ O rok neskôr, bola dohodnutá *Hrvatsko-Ugarska nagodba*, v ktorej bolo poznamenané, že je Chorvátsko časťou uhorskej koruny (budú mať spoločné niektoré sektory ako vojsku, hospodárstvo, financie..), ale ma svoje zákonodarstvo a vládu, a služobný jazyk bude chorvátčina (náboženské, vzdelávacie a súdne otázky bude riešiť iba chorvátska vláda). Napriek tomu, že nebolo samostatne, Chorvátsko bolo jedinou krajinou v monarchii ktorá dodržala elementy svojej štátnosti (ako jazyk, a sloboda týkajúca sa vnútorných záležitostí).⁹

Ako sme už poznačili, Dalmácia tj. Dalmátske kráľovstvo, sa nestalo súčasťou uhorskej strany, ale rakúskej. Presne Dalmácia bola časť odkiaľ sa najviac emigrantov sťahovalo do Južnej Ameriky, a v dnešnom období je turistický veľmi dôležitá pre chorvátsku ekonomiku. V 19.storočí ale bola veľmi zle spojená s ostatnými časti krajiny, čo ju izolovalo a bránilo akýmkoľvek pokroku. Táto zaostalosť bola jedným z dôležitých dôvodoch pre emigráciu, čom sa budeme viac venovať v nasledujúcich kapitolách.

Aby sme sa mohli zaoberať životmi Dalmatínskych emigrantov, a skúmať ich politické, kultúrne či spoločenské činnosti, je potreba začať badanie situáciou v Dalmácii, lebo sa všetky

⁷ Ibid.

⁸ *Austro-ugarska nagodba*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Konzultovano 23.4.2020, na <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4698>

⁹ *Hrvatska u drugoj polovici XIX stoljeća*. Konzultovane 20.2. 2020 na [http://www.prva.hr/images/pdf/LEKCIJA%2017%20\(B\)%20-%20HRVATSKA%20U%20DRUGOJ%20POLOVICI%20XIX%20STOLJECA.pdf](http://www.prva.hr/images/pdf/LEKCIJA%2017%20(B)%20-%20HRVATSKA%20U%20DRUGOJ%20POLOVICI%20XIX%20STOLJECA.pdf)

konflikty, krízy a politické záväzky prenášali do iného kontinentu spolu s imigrantmi (niekedy tie nápady a konflikty neboli úplne rovnakí ako doma, ale sa rozlišovali). Najdôležitejšie politické prúdy v Dalmácii boli *autonomaši*, či cieľ bol samospráva Dalmácie, a *narodnjaci*, ktorí chceli dosiahnuť zjednotenie s ostatným časťami dnešného Chorvátska, takže s Chorvátsko-Slavónskym kráľovstvom. *Narodnjaci* tj. Národná stránka najmä obsahovala roľníkov a poľnohospodárov, ale aj vzdelanú menšinu, a presne im sa môže podľať za *Hrvatski narodni preporod* tj. chorvátske národné obrozenie, takže neprekvapuje, že v roku 1870 vyhrala v parlamente, a ešte 1882 v Splitu, čím sa dalmatínsky *Narodni preporod* skončil.¹⁰ V emigrácii sa konflikty týchto dvoch prúdov pokračovali, ale v inej verzii = obyvateľstvo bolo rozdelené na *Hrvate* a *austriacos*. V podstate, *austriacos* podporovali Rakúsko, a *Hrvati* boli veľmi nespokojní ich vládou, tak sa otočili panslavizmu, a v 20.st, pred začiatkom Prvej svetovej vojny žiadali o pripojenie Dalmácie s ostatným časťami Chorvátska.¹¹

2.2. Argentína

Argentína ako druhý najväčší štát Latinskej Ameriky je taktiež štátom v ktorom dodnes nachádzame najväčšie počty Chorvátov na Juhoamerickom kontinente – pravdepodobne až 250 000, a regióny ktoré ich zaujali boli rozličné – od veľkých miest ako Buenos Aires do rozľahlých izolovaných pampách.¹² Argentína bola už od ranných čias príťažlivou pre emigrantov z rôznych častí sveta, ale najprv obyvateľov Západnej Európy – Talianov a Španielov. Už v strede 19.storočia sa štát otáča k podporovaniu imigrácii, čo J. Chalupa ukázal úryvkom z ústavy z roku 1853: „...zajistiť blaho svobody pro nás, naše potomstvo a pro všechen lid světa, který by se chtěl usadit na argentinské půde.“¹³ Nie je zvláštne, že štát podporoval imigráciu, keď mal po

¹⁰ PERIĆ, Marina: *Politické promjene u Hrvatskoj i hrvatski iseljenički tisak u Čileu*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2005, s.72

¹¹ Ibid.

¹² *Hrvatsko iseljeničtvo u Argentini*. Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, 2020. Konzultovane 23. 4. 2020, na <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatsko-iseljenistvo-u-argentini/750>

¹³ CHALUPA, Jiří: *Dejiny Argentiny, Uruguaye, Chile*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s.8

nezávislostí veľa ornej pôdy, ale nedostatok pracovníkov, a už celkom rozvinutý obchod, ale nedostatok tovaru s ktorým by sa mohlo obchodovať.¹⁴ Čo doviedlo ku tejto situácie?

18.storočie pre Buenos Aires zanačil väčší význam čo sa týka obchodovania, nielen s komoditami, ale aj s otrokmi – najmä po ukončení vojny o španielske dedičstvo, čo znamenalo že si Briti mohli priviezť otrokov z ktorých veľké počty prešli cez tento prístav, ktorý sa preto stal najväčším otrokársnym prístavom kontinentu (dovtedy Francúzi držali *asiento* na obchod s otrokmi).¹⁵ Okrem obchodu, v Argentíne sa v tomto storočí rozvíja dobytkárstvo na pampách, kvôli čomu sa na pampy a do dedín začínajú sťahovať dokonca aj ľudia z miest, ktorí videli šancu stať sa statkármi a zbohatnúť (je potreba poznačiť, že sa obchodovaním väčšinou živili Briti, a nie domáce obyvateľstvo), a medzi nimi boli neskôr aj Chorváti.¹⁶

Stav Buenos Airesu v 19.storočí bol veľmi ovplyvnený niekoľkým politikmi, z ktorých by sme zaznamenali napríklad Bernardina Rivadaviu, Juana Manuela Rosasa a Bartolomé Mitru. B. Rivadavia chcel Argentínu modernizovať cez liberalizáciu ekonomiky, podporu imigrácie najmä z Európy a zahraničných investoroch. Taktiež, chcel zlepšiť vzdelanie založením univerzity a znížiť vplyv cirkvi.¹⁷ Naviazal obchodné vzťahy s Britániou ktorej dovážali nasolené mäso a kože, ale sa zhoršili vzťahy zo susednou Brazíliou – prišlo k blokáde prístavu kvôli čomu Buenos Aires a jej vláda prišli o dosť peňazí.¹⁸

Po vláde Rivadavii sa moci zmocnil viac-menej jeho protipól – *caudillo* Juan Manuel Rosas, ktorý podporoval dobytkárstvo namiesto obchodovania, obmedzoval zahraničné vzťahy – najmä s Britániou, cirkev mala veľký význam, a naopak školy a univerzity bojkotoval.¹⁹ Po ukončení jeho diktatúry, dôsledky boli zaostalosť ostatných provinciách tj. veľké rozdiely medzi Buenos Airesom a zbytkom krajiny, najmä čo sa týka infraštruktúry.²⁰

Keď už Rosas nebol na vlasti, prišlo k rôznym zmenám, napríklad statkári sa zaujímavé otočili k chovu oviec a vývozu vlny namiesto len hovädzieho dobytku, čo sa rýchlo stalo veľmi

¹⁴ Ibid, s.120

¹⁵ Ibid, s.54

¹⁶ Ibid, s.56

¹⁷ Ibid, s.123

¹⁸ Ibid, s.127

¹⁹ Ibid, s.131

²⁰ Ibid, s.136

výhodným.²¹ Bolo potreba aj zlepšiť gramotnosť, lebo prvým sčítaním ľudu z roku 1869, bolo vidno že až 4/5 argentínskeho obyvateľstva nevedelo ani čítať ani písať, čo sa podľa J. Chalupy stalo už 20 rokov neskôr, keď gramotnosť a vzdelanie boli na rovine s rozvinutým európskym štátmi.²² Do konca storočia sa urýchlené vyvíjala ekonomika, čomu prispeli bližšie vzťahy s Britániou (najmä v 70.rokoch) a ich nakupovanie argentínskych komodít a investovanie.

Je dôležité spomenúť par osobností, ktorí ako intelektuáli a liberáli prispeli k modernizácii štátu - Bartolomé Mitre a Domingo Faustino Sarmiento. Mitre sa stal prvým prezidentom štátu ktorý je dnes volaný República Argentina, v roku 1862, a medzi Sarmientovým hlavným zásluhám boli školy ktoré zakladal v provinciách.²³ Vďaka modernizácii, druhá polovička storočia zaznamenala osobitý prílev imigrantov (Taliani, Nemci, Švajčiari, Poliaci..) – v roku 1857 bolo 1,1 miliónov obyvateľov, a v 1890 až 3,3 mil.²⁴ Imigrantov vábili nové pracovné možnosti ktoré im ponúkali poľnohospodárstvo a nekonečnosť argentínskej pampy.

Posledné dve dekády označovali najväčšiu prosperitu dovtedy, vďaka zahraničnom obchode ktorý sa neuveriteľne zvýšil (1889 jeho objem tvoril 250 mil. pesos, na rozdiel od 37 miliónov z roku 1861), veľmi dôležitom rozvoju železníc (z 2500 na cez 9000km), a modernizácii miest (kanalizácia, elektrina, nové tramvajové linky).²⁵

2.3. Čile

Je zaujímavé a možno aj prekvapujúce že taká ďaleká, izolovaná krajina ako Čile, lákala Chorvátov rôznych generácií, napriek veľmi náročnej a často aj niekoľko mesiacov dlhej cesty ktorú museli prejsť v parníkoch v „tretej triede, lebo štvrtá neexistovala“.²⁶ Panujú názory, že

²¹ Ibid, s.140

²² Ibid, s.142

²³ Ibid, s.146

²⁴ Ibid, s.150

²⁵ Ibid, s.154

²⁶ LJUBETIĆ, Jerko: *Hrvatska-Čile: povijesne i kulturne veze = Croacia-Chile: relaciones historicas y culturales*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2000., s.11

„chili“ v jazyku aymara znamená „tam, kde sa končí zem“, alebo zo slova „chiri“, čo v quechuančine znamená chladno, a už samý význam mena nám dáva najavo, aký tento štát je.

Čile je krajina s tak rozmanitou geografiou, na samom koncu sveta, že sa môže zdať ako nejaký osamelý ostrov, obklopený púšťou na severu, nekonečným šírym morom na západe a juhu, a vysokými horami na východe, že si niektorí autori myslia, že sa presne preto Chorváti z Dalmatínskych ostrovoch začali rýchlo cítiť ako doma.²⁷ V takejto izolovanej a geograficky zvláštnej krajine Chorváti zanechali stopy vo všetkých kútoch, ale ich významnejšie komunity nachádzame na extrémoch štátu – na severu v provinciách Antofagasta a Tarapacá, a na juhu v regiónu Magallanes. Podľa spočítaniu *Chilean foreign office*, dnes je v Čile asi 150 000 obyvateľov chorvátskeho pôvodu, tj. 1,5% celej populácie štátu, aj keď väčšina z nich nebola tam narodená.²⁸

Antofagasta je prístav, ktorý najprv patril Bolíviu, a bol vytvorený až v roku 1868, no do vlastníctva čilského štátu prišiel po Tichomorskej vojne, v roku 1883.²⁹ Prvý ktorý začal skúmať tento región bol Čilčan José Santos Ossa, ktorý sa v roku 1866 dal na výpravu s cieľom poznať pobrežnú oblasť v okolíu pampách, kde objavil zásoby *caliche*, tj. ložiska nerastných surovín (nitráty), pár kilometru od dnešnej Antofagasty. Aby získal kapitál pre spracovávanie minerálov a začiatok liadkového priemyslu v oblasti Atacama, musel požiadať od bolívijskej vlády povolenie, a spolu s inžinierom don Franciscom Puelmom založil spoločnosť „Sociedad Exploradora del Desierto de Atacama“.³⁰ Povolenie na využívanie, spracovávanie, a vývoz liadku z atakamskej púšti dostali o 2 roky neskôr, a jedna z prvých spoločností tj. *oficinas salitreras* ktorá sa zaoberala liadkovým priemyslom bola „Salar del Carmen“ (1869). So založením a napredovaním tejto *oficiny*, bola potreba pripojiť ju s prístavom aby sa uľahčil náklad a vývoz liadku, kvôli čomu v 1871 bola vybudovaná železničná trať Antofagasta – Salar del Carmen³¹

Napriek tomu, že sa nevie presne kto bol prvým Chorvátom v Antofagaste, predpokladá sa, že Chorváti boli na tomto území už od zakladania mesta. Niektorí historici ako Lj. Antić sa

²⁷ Ibid, s.12

²⁸ MESARIĆ ŽABČIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina: *Redefining Ethnic Identity Examples of Croatian Ethnic Communities in Chile and New South Wales*. Zagreb: Institute for Migration and Ethnic studies, 2006., s.296

²⁹ ZLATAR MONTAN, Vjera: *Inmigración croata en Antofagasta*. Antofagasta: Oñate impresores, 2002, s.27

³⁰ Ibid

³¹ Ibid, s.28

domnievajú, že prvý Chorvát ktorý prišiel do Antofagasty bol Jerko Bezerić z Bolu na ostrove Brač. Zaujímavé, že sa mnoho historikov a autorov zhoduje vo faktu, že Bezerić bol prvým Chorvátom v meste, ale nesúhlas existuje v presnom roku príchodu – Antić tvrdí, že Bezerić tam bol už v 50.rokoch 19.storočia, ale iní uvažujú, že jeho prítomnosť v meste bola oveľa neskoršia, kvôli tomu že v tom období Antofagasta bola iba *una playa desierta*.³² Celkom rýchlo sa mesto zväčšovalo, prichádzali noví obyvatelia – námorníci, obchodníci, odborníci z celej Európy, a Antofagasta sa stala primárnym prístavom na dovoz a vývoz všelijakého tovaru do a z Bolívie (od roku 1883 Čile).³³

Druhá severná oblasť v ktorej sa Chorváti zdržiavali je Tarapacá, s hlavným mestom Iquique. Už od svojich začiatkov tento región lákal rôznych imigrantov, najmä kvôli pracovným možnostiam, ktoré stále pribúdali: najprv v strieborných bánach v Huantajaye, na ložiskách guána, a potom aj na ťažbe liadku, na čom usilovne pracovali chorvátski imigranti.³⁴ Od koloniálneho obdobia Tarapacá patrila k Perú, tj. k intendatúre Arequipa, a po osamostatnení štátu názov regiónu bol Provincia del Departamento de Arequipa. V 19.storočí prichádzajú nové zmeny, lebo po Tichomorskej vojne (1883) dohodou v Ancone celý región začal patriť čilskom štátu, konečne sa volajúc Provincia de Tarapacá.³⁵

Iquique, v období španielskej vlády bolo známe ako zastávka odkiaľ sa pokračovalo ďalej do administratívneho sídla celej provincie (od roku 1768), dediny San Lorenzo de Tarapacá. V 18.storočí toto mesto bolo celkom slabo zaľudnené (najmä Indiáni a čierne obyvateľstvo) a zaostalé – slovami V. Zlatar Montan, „una simple caleta“.³⁶ Koncom storočia a začiatkom 19.sa situácia mení, prístav dostáva na významu – rozvíja sa obchod, najmä s Čile (solené mäso, sušené ovocie, med'..), a bolo nutne všetko regulovať a kontrolovať, takže sa v roku 1788 založila prvá colnica.³⁷

19.storočie zaznamenal vývoj liadkového priemyslu, a v období od 1820 do 1830 sa otvárali prvé ubytovania pre zamestnancov v priemyslu. Rozširujú sa pracovné možnosti, takže

³² Ibid: „pustá pláž“ (preklad IF)

³³ Ibid, s.29

³⁴ ZLATAR MONTAN, Vjera: *Los croatas, el salitre y Tarapacá*. Iquique: Hrvatski dom, 2001, s.17

³⁵ Ibid, s.21

³⁶ Ibid, s.23: „prostá zátoka“ (preklad IF)

³⁷ Ibid, s.25

nie je čudne, že príležitosti zbohatnúť lákali imigrantov z rôznych krajín, a do Iquique prichádzali aj mladi Chorváti – rybári z dalmatínskeho pobrežia (napr. Vido Pavišić, Andro Tipić, Roko Duvnjak..), ktorí sa po úspešnom rybolovu sťahovali do iných čilských miest, alebo do Peru, Ekvádoru alebo Panamy.³⁸

Čo sa týka geografického obmedzenia liadkového priemyslu či zóny, môžeme hovoriť o území ktoré presahuje štátne hranice = od severu (Quebrada de Camarones) na juh (Taltal) sa tento priemysel rozvíjal v Peru (Tarapacá), Bolívii (Antofagasta) a Čile (Taltal, Aguas Blancas), tj. neskôr, po Tichomorskej vojne a zmene hraníc, iba v Čile – dostalo plnú kontrolu nad priemyslom vďaka zisku Tarapaky a Antofagasty.³⁹ Je dôležité zaznamenať že pred rokom 1830 skoro všetci majitelia liadkových úradov a výrobcovia boli Peruánci, najmä z Tarapaky, a že sa dovtedy liadok ešte nevyvážal do Európy. Postupne sa záujem a dopyt o liadok z Európy zvyšoval, a to znamenalo že sa priemysel musí modernizovať, musia sa objaviť nové ložiska liadku, aby sa už priemysel nespoliehal iba na *caliches* v Tarapake.⁴⁰

V Antofagaste sa liadkový priemysel začal neskôršie ako v Tarapake, ohľadom na to že tento prístav začal existovať až v roku 1868, ale skoro hneď po založení tohto mesta, v 1869, sa vytvorila spoločnosť na ťažbu liadku Melbourne Clark & Co (ktorá zmenila neskôr meno na Compañía de Salitres y Ferrocarril de Antofagasta).⁴¹ V 70.rokoch prišlo k modernizácii technológie v priemysle a zjednodušeniu dopravy liadku – od roku 1871 sa budujú železničné trati (medzi Iquique a La noria, ale plánovalo sa ešte viac), kvôli čomu sa do oblastí sťahuje viac a viac imigrantov.⁴²

Región Magallanes, tj. Región de Magallanes y de la Antártica chilena sa nachádza na samom juhu čilského štátu, veľmi dlho nebol poriadne preskúmaný, a exploatacia tejto oblastí začala až v strede 19.storočia. Do toho obdobia toto teritórium obývali iba natívne pleмена ako

³⁸ Ibid, s.37

³⁹ OSORIO GONET, Cecilia: *Conflictos entre nacionalidades en el mundo salitrero: 1860-1880*. Santiago: 1998, s.36

⁴⁰ Ibid, s.37

⁴¹ Ibid, s.40

⁴² Ibid, s.41

napríklad Tehuelche, Kaweskar, Selknam, Yamana i Haush, ktorí žili v tomto regiónu niekoľko tisíc rokov, a spolu činili asi 12.000 ľudí.⁴³

Čo sa týka prvých obyvateľov španielskeho pôvodu, na rozdiel od niektorých ostatných časti Čile, do Magallanesu, tj. do zátoky Santa Ana, prichádzajú prví obyvatelia až v roku 1843. Týchto pionierov bolo 11, a najprv postavili väzenskú pevnosť Fuerte Buelnes. Už o rok neskôr, prichádza prvý guvernér kolónie, Justo de la Rivera, a zo sebou priviezol asi 60 ľudí, žiadostivých nových území a života. Napriek ich snahe založiť si domov a nájsť si ornú pôdu, o 5 rokov neskôr sa rozhodli presťahovať 60 km severne do piesočnej zátoky s priaznivejšou klímou, ktorá sa volala Punta Arenas, po čom celá kolónia dostala nové meno. Noví osadníci sa museli aj prispôbiť životu s domorodým obyvateľstvom, a podlá rôznych správ generála kolónie, si spolu vychádzali dobre – pomáhali si výmenou potravín a užitočných predmetov, a zaznamenal iba nespokojnosť kvôli zábrane čilskej vlády predávať zbrane Indiánom.⁴⁴

Obyvateľom tejto novej oblasti sa začalo dariť nielen kvôli príjemnej klíme, ale aj vďaka väčším zásobám pitnej vody a bohatým lesmi ktoré využívali na rôzne spôsoby. Tento región vláda videla ako nový zdroj príjmov - ako vytvorenie nových možností týkajúc sa práce, lepším pripojením s ostatnými časťami štátu (napríklad založiť prístav prepojený s ťažko dostupným ostrovným archipelom Chiloé), ktorí by mali prilákať ešte väčšie počty emigrantov.

S novým guvernérom kolónie, Jorge Scythe, ktorý nastúpil na svoju pozíciu v roku 1853, sa táto túžba začala splňovať – začína pomalý modernizácia mesta stavbou školy, povzbudzuje obyvateľstvo pracovať v agrikultúre a venovať sa vývozu rýb. No, toto boli iba základy, lebo vďaka guvernérovi Oscarovi Vielovi (od roku 1868), sa Punta Arenas výrazne zväčšila a priemysel a vývoz produktov sa úspešne vyvíjal. Už pred príchodom do tejto kolónie, Viel mal svoje predstavy o jej spravovaní a prvá vec ktorú chcel zmeniť je počet jej obyvateľov : priviezol 64 ľudí z Valparaísa a až 170 z ostrova Chiloé hneď na tej lodi s ktorou cestoval aj on.⁴⁵ Vďaka novým emigrantom sa činnosti v priemysle, obchodovaní, a vývozov stabilne rozvíjali v 70.rokoch – do tej miery, že Viel požiadal vládu aby mu poslali nových pracovníkov a osadníkov, najmä nemeckých emigrantov z Valparaísa, ktorí už vtedy boli na hlase ako veľmi

⁴³ DJURIN, Sanja: *Konstrukcija društvenog sjećanja u muzejima regije Magallanes u Čileu*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2014, s.76

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ Ibid.

usilovní a spoľahliví. Punta Arenas sa tak rozšírila, že sa produkty ako uhlie, drevo, kože a perie zvierat neustále vyrábali a vyvážali, a v roku 1875 mala 300 domov, 1145 ľudí, nemocnicu, školu a verejné osvetlenie.⁴⁶

Napriek tomu, nový guvernér, Duble Almenida (1875) je nespokojný situáciou v krajine, tj. obyvateľstvom, ktoré považuje stále ako nedôstojné a v 1875 žiada priviesť „hodných, pracovitých a morálnych obyvateľov“, čo sú preňho Švajčiari. Namiesto „starého obyvateľstva“ (vojakov, obchodníkov, veľa bývalých väzňov ktorí sa rozhodli zostať žiť v kolónii keď svoj trest splnili), bol schválený príchod až 50 švajčiarskych rodín, ktoré veľmi pozitívne ovplyvnili pokrok kolónie. Koncom 70.rokov Almenida podporuje chov oviec ktoré priniesol zo svojich ciest, a príchod Britských osadníkov ktorým ponúka úrodnú pôdu okolo Punta Arenas, čo sa stalo úspešným krokom, lebo pampy boli výhodne pre toto nové povolanie, a nedlho potom sa chov oviec stal tak únosným, že priťahoval prisťahovalcov aj z ďalekej Európy.⁴⁷

80 roky poznačili novu prosperitu Tierra del Fuego vďaka objaveniu zlata, o čom sa dozvedeli aj Európania (počítajúc aj Dalmatíncov, ktorí robili 30 percent puntaarenaskej imigrantskej populácie), a začali masové prichádzať vítaní pro-imigrantskou politikou čilskej vlády. Tierra del Fuego do 80.rokoch bola domovom už zmienených Indiánskych národov Selknam, no postupom jej kolonizácie a príchodom veľkých počtov imigrantov hľadajúcich zlato, čomu sa zaslúžil rumunský inžinier Julius Popper, ktorom sa budeme venovať v nasledujúcich kapitolách viac, populácia tohto etniku sa stále znižovala.

Okrem prisťahovalcov ktorí prišli lákajúci zásobám zlata, už zmienení Briti a iní podnikatelia sa venujú viac a viac chovu oviec, čo je najviac vidno v faktu, že v roku 1885 bolo 40 000 oviec, a o 4 roky neskôr, to sa číslo navýšilo až na 300 000. Kvôli zväčšovaniu počtu obyvateľstva ktorí zaoberali čím viac pôdy svojím chovom oviec, konflikty s domorodým národom dovedli do jeho postupného vyhubenia. Aby Indiánske pleмена nezmezli úplne, prichádzajú saleziánski misionári ktorí sa ich od roku 1887 snažili vzdelávať cez kresťanstvo, čo ale prinieslo zánik ich jazykov, kultúry a zvykov.⁴⁸

⁴⁶ Ibid

⁴⁷ Ibid, s.77

⁴⁸ Ibid, s.78

3) Prvé zámorské emigrácie

Podľa B. Posinkovića, prvé väčšie emigrácie z dnešného Chorvátska boli v 15. a 16. storočí, najmä do európskych zemí – vedľajších štátoch ako napríklad do Talianska, Maďarska či Rakúska.⁴⁹ Tieto emigrácie neboli dobrovoľne, ale dôsledkom politickej a ekonomickej situácie, obzvlášť kvôli tureckým inváziám.⁵⁰ Čo sa týka prvých zámorských vyprav, niektorí historici tvrdia, že Chorváti boli na Novom Kontinente už súčasťou Kolumbových objavných výprav, no nie je to potvrdené. Existuje ale možnosť, že v 15. storočí naozaj boli v Amerike, lebo Dalmácia a Dubrovnik v tom období mali veľa dobrých námorníkov, a je známe s istotou, že dvaja bratia, Mate a Dominik Konkedović, sa dali na výpravu do Severnej Ameriky už v roku 1520.⁵¹

Obyvatelia z Európy do Južnej Ameriky sa postupne a neustále sťahovali od samého objavenia nového kontinentu, ale na začiatkoch to boli skoro výhradne emigranti z Iberského polostrova. Emigrácia z iných častí Európy do Južnej a Severnej Ameriky začala až keď sa zhodli tzv. *push and pull faktory* – alebo nejaké udalosti, ktoré vyhnali Európanov emigrovať, a prinútili „Američanov“ viac otvoriť svoje hranice (ako veľká európska agrárna kríza a potreba získať novú pracovnú silu v Amerike keď Indiáni už nemuseli pracovať v doloch, a tiež to, že ich zničili európske choroby, a čierne obyvateľstvo bolo oslobodené od otroctva).⁵² Chorváti emigrovali už od objavenia nového kontinentu, do oboch častí Ameriky, lebo Amerika bola pre nich ako „promise land“⁵³, ale prvé masové emigrácie máme od polovice 19. storočia (nielen do Ameriky, ale aj Austrálie, Nového Zélandu, a Južnej Afriky), kvôli zhoršeniu sa ekonomickej a politickej situácii v Chorvátsku.⁵⁴

Veľmi pravdepodobne, prví Chorváti ktorí prišli na pobrežie Južnej Ameriky boli námorníci, ale sa historici a presne dáta rozlišujú – niektorí tvrdia, že v roku 1510 lodná doprava

⁴⁹ POSINKOVIĆ, Božidar: *Udio Doljana s otoka Hvara u prvom grupnom iseljavanju Hrvata u Južnu Ameriku 1880-1914*. Zagreb: Migracijske teme 9 (1993) 2: 141-152, 1993., s.142

⁵⁰ BANJAN, Iva: *Iseljavanje Hrvata u Argentinu, Čile, Brazil i Peru*. Osijek: 2013, s.6

⁵¹ POSINKOVIĆ, Božidar (1993), s.142

⁵² ANTIĆ, Ljubomir: *Osnovne značajke hrvatskog iseljeničtva u španjolskoj Južnoj Americi do Prvog svjetskog rata*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti Sveučilista u Zagrebu, 1988, s.413

⁵³ „zasľúbená krajina (preklad IF)

⁵⁴ GRBIĆ, Jadranka: *Multipliciranje zavičaja i domovina : Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-press, 2014, s.63

z Dubrovníku prišla na tento kontinent aby niekde umiestnili utečencov ktorí sa schovávali od Tureckej invázie. V Perú, prvý Chorvát bol asi „neki Basilijević“ z oblastí okolo Dubrovníku, ktorý pristal v Callau v 1535, a v Čile to bol Gjivović z Dubrovníku (panuje názor, že prišiel na anglickej pirátskej lodi, ako medik).⁵⁵ Dodnes nevieme s istotou či chorvátski tj. námorníci z Dubrovníku boli zúčastnení na Kolumbových výpravách v roku 1492, alebo či v 16.st pristali v Severnej Amerike, ale je veľmi zaujímavý postoj niektorých historikoch ktorí si myslia, že Chorváti boli tí, ktorí sa po stroskotaní svojej lodi vylodili na pobreží Severnej Karolíne, asimilovali sa so skupinou tam už žijúcich natívnych obyvateľov a prinútili ich zobrať meno croatan/ croatoan.⁵⁶

Južná Amerika je veľmi rozmanitý kontinent, aj čo sa týka klímy aj reliéfu, takže nie je prekvapujúce, že aj pracovné možnosti v porovnaní s Európou boli oveľa pestrejšie. V mestách sa obchodovalo, v Andách sa napríklad pracovalo v bánach (najmä Indiáni v Bolívii, ktorí na tieto podmienky boli zvykli), a na rovinách sa ľudia zaoberali chovom dobytku a poľnohospodárstvom (biele obyvateľstvo, takže aj Chorváti, väčšinou na pampách, a čierne na plantážach).⁵⁷

V časovom obmedzení od 16. až do poloviny 19.storočia sa pravdepodobne presťahovalo okolo 13 000 Chorvátov. Do Južnej Ameriky sa niektorí jednotlivci sťahovali od 50-60.rokoch 19.storočia, ale masové migrácie do týchto oblastí máme od 80.rokoch. ⁵⁸

Jeden z prvých Chorvátov v Novom svete bol Vinko Paletin z ostrova Korčula. Pristal na Yucatán v roku 1536 a pracoval na pokrstení natívneho obyvateľstva. Už v 1540 sa pravdepodobne stal prvým chorvátskym statkárom keď dostal feudálny majetok, no o rok neskôr už odišiel hlbšie do Mexika kde pôsobil ako dominikán. Od roku 1546 je naspäť v Európe, v Bologni, kde študuje teológiu a už sa nikdy nevracia do Ameriky.⁵⁹

V svojom pobyte naspäť v Európe sa stal známym kvôli svojom stanovisku o domorodom obyvateľstvu, tj. vzťahmi medzi natívnym a európskym obyvateľstvom. Zapojil sa do diskusie ktorú spustil Bartolomé de Las Casas o právach indiánov, a komentoval tzv. čiernu legendu.

⁵⁵ ANTIĆ, Ljubomir: *Naše iseljeništvu u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb: Školska knjiga, 1987.s.9

⁵⁶ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.63

⁵⁷ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.415

⁵⁸ BANJAN, Iva (2013), s.6

⁵⁹ SANČEVIĆ, Zdravko: *Susret svjetova - Hrvati i Amerike : (1492 - 1992): zbornik radova*. Zagreb : IRMO, 1992, s.60

Paletin mal opačné názory od Las Casasa (ktorý podporuje Indiánov a ich práva obhajuje, myslí si, že sa ich Španieli chcú zbaviť a zlikvidovať ich bez dôvodu, iba kvôli ich nenásytosti) a hovorí že sú „*opilci, klamári, zradcovia, nepriatelia všetkého cnostného a dobrého.*“⁶⁰

Popisuje indiánske chrámy a podporoval teóriu že ich dali postaviť Kartuziáni ktorí sa presťahovali tam keď Rimania dostali ich mesto. Paletin v svojej knihe zobrazuje postoj kde obhajuje vojnu ktorú španielsky dvor viedol proti národov Západne Indie, lebo videl na svoje oči hriechy sodomie, obetovanie ľudí falošným idolmi a hovorí, že je najhoršie to, že jediný spôsob aby zmenili ich zlozvyky bol trest – museli sa používať zbrane aby sa ich skrotilo.⁶¹

V čilskom štáte, zaujímavé, profesor literatúry Čedomir Goić tvrdí, že prví Chorváti na severu krajiny boli v 16.storočí, ako časť *conquistádorov*, v roku 1551: nejaký Slovan (*esclavón de nación*) ktorý sa volal Andrea, alebo Juan Andrea, a popisujú ho v La araucane, že bol statočný, mladý muž prítomný v bitkách v Mataquitu i Millarajmeu, a zaznamenala sa aj jeho účasť v bitke u Lepanta v roku 1571 kde „videl Chorvátov, Dalmatíncov, Slovanov.“⁶² Tiež, predpokladá že Chorváti bojovali aj v Tichomorskej vojne, a boli to Artur Givovich a Luis Fenovich.⁶³ V oblasti Tarapaky, jedni z prvých obyvateľov chorvátskeho pôvodu boli bratia Buratović z Vrbanju na ostrove Hvar, ktorí už pracovali ako obchodníci v roku 1864, a tiež bratia Malinarich ktorí už v 1876 dovážali potraviny a vlastnili mali obchod s poľnohospodárskym výrobkami, a zanedlho aj *Oficina salitrera Carmen de Morales.*⁶⁴

Čo sa týka južnej časti Čile, začala Chorvátov lákať od 1846, pobytom Matea Paravića z Bakru, ktorého navštívili a potom sa aj pripojili jeho brat Simon a Pedro Zambelić (námorný kapitán z Kotoru) v 70.rokoch, vytvárajúc takto prvú chorvátsku komunitu na juhu amerického kontinentu (aj keď v sčítaníu obyvateľstva z roku 1878 ešte boli zaevidovaní ako Rakúšania). Mateo Paravić sa učil aj ako misionár na Malvínach, a v roku 1863 ho poslali na východné pobrežie južnej Patagónie , Santa Cruz, aby učil indiánov Tehuelches, ale neuspel v svojej misie, po čom sa rozhodol ísť do Punta Arenas, ktorý považoval ako jediné „civilizované mesto v obrovskej rozlohe Patagónie“ a za chvíľu si založil rodinu s Čilankou. Po príchodu jeho brata

⁶⁰ Ibid., preklad IF

⁶¹ Ibid.

⁶² LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.12 (preklad IF)

⁶³ Ibid, s.13

⁶⁴ ZLATAR MONTAN, Vjera (2001), s.59

do Čile, spolu sa vydali na cestu hľadajúc zlato a možnosti obohatenia sa - boli medzi prvých 6 žiadateľov o vlastníctvo pôdy, v roku 1881. Zaujímali ho lodí, tak v 1889 odplával zo svojou lodí Victoriou, ale stroskotal na ústi rieky Santa Cruz a zomrel .⁶⁵

4) Hlavné vlny emigrácie a imigrácie

V období prvých transatlantických migrácií, Chorvátsko patrilo Rakúsko-Uhorskej monarchie, či časťou od roku 1867 bola Dalmácia, región veľmi zle spojený so zvyškom krajiny⁶⁶, a odkiaľ pochádza veľká väčšina našich emigrantov – do roku 1910 sa z tohto regiónu odsťahovalo asi 92 000 ľudí.⁶⁷ Emigranti z Dalmácie sa do Prvej svetovej vojny podľa Perić Kaselj, pohybovali v dvoch vlnách – iníciaľne migrácie, do roku 1890, ktoré boli väčšinou individuálne (námorníci) a sporadické kde je zaznamenané tzv. *migračné prebudenie*; a masové, v období od 1890 do 1914, oveľa častejšie, ktoré tvorili skupiny migrantov ktorí mali nejaké spoločné charakteristiky (buď sa sťahovali rodinní príslušníci, alebo ľudia s podobným ekonomickým pozadím).⁶⁸

Vtedy neexistovala emigračná politika, a je veľmi ťažko s istotou upresniť, aké boli naozaj počty migrantov. Až v období pred a počas prvej svetovej vojny sa začalo viac dbať na pohyby obyvateľov a ich obmedzenie, najmä mladých, fyzicky schopných mužov, ktorí sa mohli stať vzácnym zdrojom pre prichádzajúcu vojnu – v roku 1852 Rakúsko po prvý raz uviedlo popisovanie mladých regrútov.⁶⁹ Taktiež, Chorváti boli v dokumentoch vedení ako Rakúšania alebo *austriacos*, ohľadom čoho ich sledovanie bolo ešte ťažšie a náročnejšie udržiavať.

Emigrácia je proces ktorý je reakciou na sériu rôznych politických, ekonomických a sociálnych faktorov ktorí buď priamo či nepriamo ovplyvňujú okolie a jednotlivcov.⁷⁰ Tito činitelia sa môžu rozdeliť na tzv. *push and pull factors*, alebo skutočnosti ktoré ľudí nútia či lákajú sa sťahovať. *Push factors* boli samozrejme najintenzívnejšie v Dalmácii, z rôznych socio-

⁶⁵ Ibd, s.31

⁶⁶ PERIĆ, Marina (2005), s.72

⁶⁷ PERIĆ KASELJ, Marina: *Kako smo postali jugoslaveni: O etničkim/nacionalnim identitetima Hrvata u Čileu i Argentini za vrijeme Prvoga svjetskog rata*. V: *Studia Ethnologica Croatica*, Vol.28, pp. 233-265, 2016., s.234

⁶⁸ Ibd.

⁶⁹ Ibd.

⁷⁰ PERIĆ, Marina (2005), s. 69

ekonomických dôvodoch. Dalmatínska ekonomika stagnovala kvôli zlej vnútornej politike monarchie⁷¹, trh bol nedostatočne rozvinutý, industrializácia bola veľmi pomalá, a situácia sa nezlepšila ani po ukončení *Narodnog preporoda*, tj. Chorvátskeho národného obrodenia, v 80. rokoch 19. storočia.⁷² V tom období je Dalmácia oblasť závislá na veľmi spomalenej, obmedzenej a zastaralej agrikultúre, zo zvyškom práceschopných ľudí, ale neschopností miest či okolia najat' tu nadbytočnú pracovnú silu.⁷³

Ostrovy boli preľudnené, a až 86% obyvateľov sa živilo poľnohospodárstvom, najmä vinárstvom, ktoré občas bolo veľmi úrodne a prosperujúce, ale kolísalo, a stávalo sa, že táto monokultúra mohla spôsobiť hladomor a obrovskú krízu.⁷⁴ V 70. rokoch kvôli bolestí vínnej revy vo Francúzku sa dalmatínske víno začalo viac predávať a vyvážať do Francúzska, no v 90. rokoch prišlo ku veľkým zmenám, najprv s tzv. *vinskou klauzulou*, a potom aj fyloxérou.

Vinska klauzula bola obchodná zmluva medzi Talianskom a Monarchiou donesená najmä z politických dôvodov v roku 1891, a mala obrovský význam pre dalmatínsku ekonomiku, lebo sa zrušili colné poplatky pre dovoz vína z Talianska, čo viedlo ku tomu, že všetky krajiny v monarchii namiesto dalmatínskeho drahšieho vína začali nakupovať kvalitnejšie a dokonca aj lacnejšie talianske.⁷⁵ Táto klauzula nebola len ekonomickým ale aj politickým problémom, lebo sa Dalmatínci kvôli nej začali cítiť inferiorným národom v Monarchii, a bola zrejmá už vtedy silná proti-rakúska nálada, ktorá sa preniesla s emigráciou do Južnej Ameriky.⁷⁶

Vystáhalci svoje pocity a výhrady otvorene ukazovali, a o nich písali už v prvých emigrantských novinách (1893), volajúcich sa *Iskra slavjanske slobode*, kde verbálne útočia na monarchiu a obviňujú ju za emigrácie, s čím súhlasia aj noviny *List domovine*, odkiaľ je nasledujúci úryvok:

“ Keby nás Chorvátov aspoň trochu to Rakúsko malo rado, nemuseli by sme sa takto potulovať v cudzom svete, avšak by sme radi kľudne zostali žiť vo svojej otcine. Náš národ sa v obrovských počtoch sťahuje do Ameriky za čo môžeme byť vďační iba rakúskej politike a jej nenávisťi voči všetkému

⁷¹ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.65

⁷² ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.10

⁷³ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s.290

⁷⁴ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.10

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid., s.11

slovanskému. My Chorváti sme do týchto krajoch prišli chudobní, aby sme si aspoň zarobili niečo drobné a boli schopní užiť našich najbližších... Rakúsko Dalmáciu takmer dokonale zruinovalo, a preto náš chorvátsky národ odtiaľ najviac utieka po celom svete, opúšťajúc svoju domovinu, a ponechávajú ju na milosť cudzincom.”⁷⁷

Táto kríza sa ešte ani nevyriešila, a o 3 roky neskôr vinohradníctvo skrachovalo následkom fyloxéry, tj. bolesti vínovej revy, kedy postupne, od severu k juhu, rozsiahle počty viníc boli úplne zničené.⁷⁸ Ďalšia problémová oblasť bol lodiarsky priemysel, keď koncom 19.storočia, párne lodi vymenili plachetnice, v dôsledku čoho veľa majiteľov lodi a kapitánov stratili prácu.⁷⁹ Okrem týchto ekonomických dôvodov, ktoré boli príčinami prvých emigrácií, vo vojnovom a medzivojnovom období boli prítomne najmä tie politické: časté konflikty medzi rôznymi politickými stranami, aktivity a silná ideológia komunistickej vlády Juhoslávie, začiatok Druhej svetovej vojny, atď.⁸⁰

Čo sa týka *pull* faktorov, boli to tiež ekonomické, lebo Amerika po ukončení otroctva potrebovala novú, lacnú pracovnú silu⁸¹. V rôznych sektoroch potrebovali pracovníkov, napríklad v rozvíjajúcom sa priemysle, v stavby lodi, vinárstve, obchodovaní, agrikultúre, soľných bánach, a sťahovalo sa do *Ameriky*, čo pre Chorvátov bol všeobecný pojem ktorý sa používal pre všetky štáty čo prijímali imigrantov⁸², ako Spojené štáty, Kanada, Brazília, Argentína, Čile a Austrália.⁸³

Keď sa venujeme prvým masovým transatlantickým migráciami, v *Inmigración croata en Antofagasta*, autor zaznamenal, že sa od roku 1850 objavujú, ale že od roku 1880 sa stavajú oveľa častejšie.⁸⁴ Priekopníci zaoceánskych ciest z Chorvátska boli väčšinou nevzdelaní mladí či muži stredného veku, poľnohospodári, námorníci, rybári, a obchodníci, ktorí často museli predať všetko čo vlastnili len pre cestovný lístok.⁸⁵ Zaujímavé je, že sa mladí ľudia väčšinou rozhodli zostať v novej krajine a začať tam rodinu (aby sa vyhli pokutám či vezeniu kvôli porušeniu zákonov lebo

⁷⁷ Ibid. (preklad IF)

⁷⁸ POSINKOVIĆ, Božidar (1993), s.143

⁷⁹ MATAIĆ PAVIČIĆ, Dane: *Hrvati u Čileu: životopisi*. Zagreb,1998, s.1196

⁸⁰ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s. 290

⁸¹ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.100

⁸² ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.417

⁸³ PERIĆ, Marina (2005), s. 69

⁸⁴ ZLATAR MONTAN Vjera (2002), s.21

⁸⁵ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.66

sa neozvali na vojnu službu⁸⁶), a starší muži, tzv. *patres familias* sa po splnení svojich cieľov – aby zaplatili dlhy, či si rýchlo zarobili aby v Dalmácii mohli opatrovať svoju rodinu, väčšinou vracali domov.⁸⁷

Čo sa týka žien v období prvých emigrácií, bohužiaľ nevieme ich presne počty, lebo nie sú zaznamenané v žiadnych novinách či oficiálnych zoznamoch, ale pravdepodobne prichádzali neskôr za svojím manželmi a spolu zakladali rodiny a tvorili rastúce chorvátske komunity. Toto je jeden príklad druhu migrácie typickej pre Chorvátov, tzv. *lančani tip iseljavanja* – typ homogénnej migrácie, keď sa sťahujú ľudia naviazaní na seba nejakým spôsobom – rodinným či priateľským vzťahom, alebo pochádzajú z rovnakej dediny či užšej oblasti, patria jednakej kultúre, náboženstvu, či povolaniu, a o možnosti sťahovania sa a potenciálnych pracovných možností sa dozvedeli presne od svojich známych, ktorí už v Amerikách žili.⁸⁸ Tento typ emigrovania, podľa Lj. Antića, nebol iba z psychologických dôvodov, ale aj praktických, najmä lebo palubné lístky do Ameriky boli veľmi drahé, a ťažko sa pre nich zbierali peniaze v Dalmácii, takže ich platila rodina ktorá už žila v cudzine.⁸⁹

Jeden zo známych chorvátskych emigrantov, Ivan Franjo Lupis-Vukić vo svojich dopisoch z 1913 svedčil, ako otcovia usilovali aby ich synovia odišli z Dalmácie, lebo ich tam čakali lepšie práce, alebo pozývali svoje dcéry aby si našli chorvátskych ženíchov už žijúcich v Amerike.⁹⁰ Chorvátski migranti sa takisto sťahovali spolu do určitých oblastí, napríklad obyvatelia Braču išli do Argentíny, Hvaru do Čile, a okolí Dubrovníku do Perú, čo viedlo k osadám s prevažne chorvátskym obyvateľstvom, kvôli čomu sa často hovorilo, že Chorváti v Južnej Amerike žijú vo veľmi blízkych kolóniách.⁹¹

V 19.storočí v týchto štátoch dominujú latifundia alebo haciendy, a imigranti sa väčšinou živilí podobne ako v svojich krajinách a adaptovali sa podnebiu - na rovinách ľudia pracovali ako poľnohospodári, na plantážach, či chovu dobytku, v Andách a pampách v doloch, a v mestách sa obchodovalo. Čo sa týka Chorvátov, väčšinou ich lákali mesta kde obchodovali alebo podnikali

⁸⁶ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.419

⁸⁷ Ibid.s 101

⁸⁸ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.97

⁸⁹ BANJAN, Iva (2013), s.8

⁹⁰ Ibid

⁹¹ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.417

malé obchody, či argentínske pampy. Asi najznámejšie chorvátske kolónie boli v Buenos Aires, Rosariu a Acebalu v Argentíne, v Antofagaste, Punta arenas, Iquique, Valparaiso a Porvenir v Čile, Cerro de Pasco a Callao v Perú, a Oruru, Uyuni a Potosí v Bolívii. Už od začiatkoch ich nových životov sa organizovali do rôznych spolkov, budovali svoje školy, banky a zakladali noviny, aby si uľahčili situáciu.

No, predsa nie všetci Chorváti žili v tzv. kolóniách – máme veľké počty ktorí sa živili ako poľnohospodári či chovatelia dobytku v argentínskych pampách. Napriek tomu, že sa zdá že ich nebolo toľko ako v mestách, pampy boli také nekonečné a rozľahlé, že Chorváti žili rozptýlene, a preto bolo ťažko urobiť nejaké štatistické záznamy, no predpokladá sa, že až každý druhý Chorvát imigrujúc do Južnej Ameriky žil niekde mimo mesta, v argentínskom vnútrozemí.⁹²

Podľa Zlatar Montan, masové európske migrácie vyvrcholili v prvej dekáde minulého storočia, tj. do Prvej svetovej vojny, a vysvetľuje, že v tom období môžeme prisťahovalcov rozdeliť na starú a novú emigráciu – *emigración antigua a emigración nueva*.⁹³ Starú emigráciu tvoria obyvatelia už v tom období rozvinutejších európskych štátoch, ako napríklad Anglicka, Nemecka či Francúzska, ktorí sa prisťahovali z ekonomických dôvodoch, lebo vo svojich priemyselno-rozvinutých štátoch, boli nezamestnaní, a v Amerikách, najmä vo Spojených štátoch, sa priemysel rýchlo vyvíjal, kvôli čomu bol dopyt po lacnej pracovnej sile. Do novej emigrácie patria chudí obyvatelia dnešného Talianska, Poľska, Balkánu a Mediteránu, ktorí netužili po nejakom konkrétnom zamestnaní, ale lepšom živote.

Cieľové destinácie boli Spojené štáty a Kanada v Severnej Amerike, v Južnej Argentína a Brazília, a naposledy, Austrália. Spojené štáty až do konca prvej svetovej vojny bolo najlákavejšou destináciou pre európskych emigrantov, no to sa zmenilo keď ohľadom na obrovský prílev ľudí v roku 1921 uviedlo reštriktívnu emigračnú politiku (3% imigrantov určitých národností ktorí už žili v štátoch) a ľudia sa museli sťahovať niekam inam, kvôli čomu sa Južná Amerika stala *the go to destination*.⁹⁴

⁹² *Iseljavanje Hrvata u Amerike te Južnu Afriku*. Geografija.hr, 2007. Konzultovane 15.1. 2020 na: <http://www.geografija.hr/svijet/iseljavanje-hrvata-u-amerike-te-juznu-afriku/>

⁹³ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002)., s.22: „stará emigrácia a nová emigrácia“ (preklad IF)

⁹⁴ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s. 10: „cieľová destinácia“ (preklad IF)

Chorvátske emigrácie do zamoria začali od polovičky 19.storočia, nabrali na počtu v posledných dekádach toho storočia, a pokračovali v 20., čo autorky v *Redefining ethnic identity: Examples of Croatian Ethnic Communities in Chile and New South Wales* zaujímavé rozdeľujú na 4 časti:

- 1) Od 1880 cca do Prvej svetovej vojny – obdobie ktorom sa najviac v tejto práci budeme venovať, migrácie kvôli rôznym ekonomickým a politickým dôvodmi
- 2) Obdobie po Druhej svetovej vojne – emigrácie po ukončení komunistického režimu, kvôli chudobe a nerovnaký rozvoj ktorý režim zanechal
- 3) 1960 a 1970 roky – migrácie do Západnej Európy spôsobené veľmi zlým stavom pracovného trhu v Chorvátsku, a čím väčšej potrebe pracovnej sily na západe
- 4) Od 1990.rokoch – nútene migrácie niektorých Chorvátov z bývalej Juhoslávie (Chorvátsko a napríklad Bosna a Hercegovina), vyhnaných od strany srbských agresorov ⁹⁵

Napriek tomu, že prvé záznamy Chorvátov v Amerike máme aj skôr, lebo Chorváti boli už v minulosti známi ako šikovní námorníci a kapitáni lodí,⁹⁶ ako sme už poznačili, prvé masové migrácie do Ameriky nachádzame v období od konca 19. a začiatku 20. storočia. Podľa niektorých historikoch, veľké počty Chorvátov sa začali sťahovať v posledných dvoch dekádach 19.storočia, do Severnej a Južnej Ameriky, skoro výhradne z Dalmatínskeho územia. Početne emigrácie v tak krátkom období zanechali silné a katastrofické dôsledky pre celú krajinu, s demografického, sociálneho a nacionálneho hľadiska.⁹⁷ Najväčšie demografické zmeny zasiahli ostrovy ako Hvar a Brač, čo sú jedine okresy ktoré v roku 1910 poznačili absolútny pokles počtu obyvateľov: Brač stratil 1439, a Hvar 1148.⁹⁸

Vo svojom článku *Udio Doljana s otoka Hvara u prvom grupnom iseljavanju Hrvata u Južnu Ameriku 1880-1914*, B. Posinković sa podrobne venuje začiatku bračskej emigrácie do Južnej Ameriky, sústreďujúc sa na malú dedinu Dol, ktorá vtedy zažila exodus obyvateľstva – na prelome z 19.na 20.storočie dedina mala 1300 obyvateľov, a v roku 1904 iba 900.⁹⁹

⁹⁵ Ibid, s.290

⁹⁶ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.25

⁹⁷ POSINKOVIĆ, Bozidar (1993), s.142

⁹⁸ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.10

⁹⁹ POSINKOVIĆ, Bozidar (1993), s.141

Zaujímavé je, že prvý juhoamerický štát v ktorom sa objavili Chorváti, už od 50.rokoch 19.storočia, bol Perú, ktorý prilákal Dalmatíncov z juhu, najmä Dubrovniku a jeho okolí, no týchto prisťahovalcov tam nebolo početne, a nevytvorili trvalé bydliska.¹⁰⁰ Taktiež, nedávalo povolenie každom – pre imigrantov, ako aj v Bolívii, existovala veková hranica do 60 rokov, ale na rozdiel od Čile, prisťahovalci nemuseli byť gramotnými.¹⁰¹

Po Perú, druhým štátom kde boli Chorváti, je Argentína, ktorá zaznačila najväčší prílev našich emigrantov, najmä v Buenos Aires, ako veľmi významný juhoamerický prístav, cez ktorý veľa emigrantov nielen prešlo (ako Hvarania ktorí cestovali ďalej do vnútrozemia, tj.do Córdoba a Santa Fe¹⁰²), ale sa aj rozhodlo zostať. Niektoré zdroje vypravujú, že po ich príchodu do Buenos Aires v roku 1866, v meste už žili a pracovali Dalmatínci v rôznych zamestnaní – ako námorníci, kuriči kotlov (*fogoneros de calderas*), a niektorí dokonca aj ako kapitáni obchodných lodí.¹⁰³ V roku 1878 prišli plachetnicami Chorváti z Lošinja, a nedlho po nimi aj iní ostrovania ktorí sa prisťahovali okolo Barradera, v provincii Buenos Aires, kde začali obrábať pôdu, čo sa stalo prvým sídlom chorvátskych poľnohospodárov v Argentíne.¹⁰⁴

Od 90.rokoch sa číslo Chorvátov v Argentíne začalo zvyšovať, a jeden z nich bol Simun Matulić, veľkostatkár ktorý vlastnil haciendy v Buenos Aires a Montevideu.¹⁰⁵ Argentínska vláda svojimi zákonmi intenzívne podporovala imigráciu, najmä z Európy, kvôli čomu sa od 1857 do 1908 presťahovalo až 4 250 980 ľudí, a Rakúsko-Uhorská monarchia (pred Prvou svetovou vojnou) zase podopierala emigrácie. Vďaka úsporám ktoré emigranti posielali svojim rodinám a bankám v Chorvátsku si monarchia mohla vyrovnávať dlhy – v roku 1903 rakúske banky mali 67 miliónov korún úspor, a pred samou vojnou až 500 miliónov v kapitálu.¹⁰⁶ Argentína so svojim rozmanitým pracovným možnosťami priťahovala imigrantov z rôznych európskych štátov, čo potvrdzuje fakt, že sa tam od 1857 do 1930 presťahovalo až 3 a pol miliónov cudzincov, a preto sa do dnes tento štát uvažuje za ten, najviac sa podobajúc na európsky štát.¹⁰⁷

¹⁰⁰ *Inmigración croata en Chile (1864-1930)*. Memoria chilena. 2018. Konzultovane 15.2. 2020 na

<http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-650.html>

¹⁰¹ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.41

¹⁰² POSINKOVIĆ, Božidar (1993),s.143

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ BANJAN, Iva (2013), s.14

¹⁰⁵ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.9

¹⁰⁶ POSINKOVIĆ, Božidar (1993), s.144

¹⁰⁷ BANJAN, Iva (2013), s. 13

Okrem do Argentíny, veľa Dalmatíncov sa vydalo na cestu do Čile, kde prichádzali už od 1860/1870, ale masové sa sťahujú v období od 80.rokoch 19.st až do Prvej svetovej vojne, a podľa internetového zdroju *Inmigración croata en Chile (1864-1930)*, ich bolo v tomto štáte asi 3000.¹⁰⁸ Nesporným faktom je, že až 80-90% Dalmatíncov v Čile bolo z Bračského ostrova, a ostatní boli z Hvaru, a okolia Dubrovníku a Omišu.¹⁰⁹

Regióny ktoré Chorváti začali obývať boli prekvapivé extrémne krajiny – Antofagasta na severu, a Magallanes na juhu. Tieto oblasti sú klimatické protipóly, a s Dalmáciou skoro vôbec nemajú čo spoločné, okrem pocitu izolovanosti ako na dalmatínskych ostrovoch, a ostrého podnebia - buď horúcej púšti, či pred-antarktckej zime, ktoré nezvládnu všetci. Podľa J. Ljubetića, dôvody pre sťahovanie do týchto atypických oblastí, sú väčšinou naviazane na fakt, že krajný sever a juh Čile vtedy ešte nelákali nových imigrantov, napriek tomu že ponúkali ešte neobjavene a nevyužité prírodné zdroje, takže pre Chorvátov nebola veľká konkurencia tykajúc sa pracovných možností.

Hlavné emigračne vlny boli tá v 19.storočí, tj. v období od 1864/1870 do konca 19.storočia, v provincii Magallanes, kde bola aj založená prvá chorvátska kolónia menom Punta Arenas¹¹⁰ (počet Chorvátov podľa cenzu z roku 1875 nebol taký veľký – 97 *austriacos* z čoho väčšina boli Chorváti, ale je dôležitý lebo toto obdobie tvorí prvú masovú migráciu¹¹¹) ; a v období medzi 1890 a Prvej svetovej vojne, najmä v Antofagaste a Tarapake, spôsobené objaveniu zásob liadku, ktorý sa stal hlavnou čilskou komoditou a vďaka ktorému štát zažil neuveriteľný *boom*.¹¹²

Taktiež, v dôsledku zavedenia imigračných kvótach v Spojených štátoch, emigranti museli zmeniť trasy a hlavnou imigračnou destináciou pre Chorvátov sa stala Južná Amerika.¹¹³ Podľa niektorých zdrojov, keď prišli noví emigranti na severu štátu v Iquique začiatkom 20.storočia do

¹⁰⁸ *Inmigración croata en Chile (1864-1930)*, Memoria chilena. 2018. Konzultovane 15.2.2020 na <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-650.html>

¹⁰⁹ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s.291

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ *Inmigración croata en Chile (1864-1930)*, Memoria chilena. 2018. Konzultovane 15.2.2020 na <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-650.html>

¹¹² LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.29

¹¹³ *Inmigración croata en Chile (1864-1930)*, Memoria chilena. 2018. Konzultovane 15.2.2020 na <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-650.html>

1910, zaznamenali že v meste už žilo 300 krajanov.¹¹⁴ V období do Druhej svetovej vojny sa veľké počty Chorvátov do Čile už nestáhovali.¹¹⁵

5) Prví chorvátski imigranti v Južnej Amerike a ich životy

Ako sme zaznamenali v minulej kapitole, politická a ekonomická situácia Chorvátov tj. Dalmatíncov v domovine nebola pohodlná, a vyhľadávanie lepších možností života v zahraničí bolo pochopiteľne a nevyhnutné. Po presťahovaní emigranti priniesli zo sebou nielen svoje zvyky a kultúru, ale aj svoje politické pohľady a konflikty. V prvom období sa väčšina Chorvátov v Južnej Amerike považovala ako Rakúšania – *austriacos*, a svoje prvé sídliska a spoločnosti zakladali pod Rakúsko (Čile) či rakúsko-uhorským menami (v Argentíne, najmä kvôli tomu, že sa do tohto štátu sťahovali okrem Dalmatíncov, Chorváti z ostatných provincií – zo Slavónie, Istriie a Chorvátska tj. Banske Hrvatske).¹¹⁶

Už v Dalmácii sa začalo budiť národne uvedomenie, a v 19.storočí sú zrejme 2 politické prúdy, tzv. *narodnjaci* a *autonomaši*, čie myšlienky a ideológie sa preniesli do Ameriky. *Narodnjaci* sa odlišovali od *autonomaša* v tom, že cítili spojenie a patrenie chorvátskom národu, takže podporovali zjednotenie Dalmácie so zbytkom Chorvátska, zatiaľ čo sa tí druhí snažili rozšíriť myšlienku o samostatnosti Dalmácie. No, v emigrácii sa *autonomaši* nedeklarujú ako zástancovia samostatnosti, ale podporovatelia Rakúska a jeho politiky. V dalmatínskom zvolaníu z roku 1870 Národná stránka vyhrala nad *autonomašima*, a to sa zopakovalo v 1882, v Splitu, kedy sa v Dalmácii ukončilo národné obrodienie. Medzi imigrantami v Južnej Amerike tiež existovala tato dualita, ale sa rozdelili na *Hrvate* a *austrijake* (v Čile väčšinou proti Rakúska, a podpora slovanstva).¹¹⁷

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s.13

¹¹⁶ PERIĆ KASELI, Marina: *Kako smo postali jugoslaveni: O etničkim/nacionalnim identitetima Hrvata u Čileu i Argentini za vrijeme Prvoga svjetskog rata*. V: *Studia Ethnologica Croatica*, Vol.28, pp. 233-265, 2016, s.234

¹¹⁷ PERIĆ, Marina (2005), s.72

Zaujímavé je, že sa ešte rozlišovali ohľadom svojej blahobyte – ti bohatší, úspešnejší, a starší takmer všetci patrili ku *autonomašima*, a chudobnejší často k tým ostatným. Podľa Perić Kaselj, väčšina prisťahovalcov boli námorníci, bádatelia, a dobrodruhovia, ktorí rozširovali politickú ideológiu o osamostatneniu Dalmácie od zbytku chorvátskych provincií, ale v rámci monarchie¹¹⁸. Práve oni priamo ovplyvňovali ostatných imigrantoch, lebo vďaka svojej prosperite otvárali obchody, zakladali priemysla či sa neskôr stávali majiteľmi lodí, a týmto spôsobom ponúkali pracovné možnosti pre nových prisťahovalcov.

Chorváti sa rozšírili po rôznych štátoch Južnej Ameriky, a svoje kolónie, ako sme poznačili, založili napríklad v Buenos Aires, Rosariu, Acebalu (Argentina) ; Antofagaste, Punta Arenas, Porvenir, Iquique, Valparaisu (Čile), ale aj v Perú (Callao, Cerro de Pasco) a Bolívii (Potosí, Oruro).¹¹⁹ J. Grbić zhrnula ktoré boli hlavné povolania v rôznych časti Južnej Amerike – na atlantickom pobreží najmä pracovali v prístavoch, na tom pacifickom ako obchodníci a v priemysloch, na severu kontinentu v púšťach spracovávali liadok, a v bolívijských bánach olovo, striebro a meď.¹²⁰

Zaujímavým je úryvkom nasledujúca časť v novinách Pučkom listu (1900), v ktorom Chorváti radia tým, ktorí sa presťahovali do zámoria:

Ak si schopný žiť v domovine, a už si starší, necestuj nikam sám, vo svete je už mnoho mladých, takže pre tých starých už nie je miesto. Keď si v cudzine, najprv sa nauč jazyk, aj čítať ho aj písať, ak sa to da. Potom poobzeraj ich zvyky, aby si vedel kde si. Ak si ešte mladý a ženatý, privez svoju manželku zo sebou, musíš ju živiť kdekoľvek sa nachádzaš. Staň sa členom chorvátskeho spolku, lebo takto ak ochorieš máš lekára a lieky zadarmo. Chod voliť, lebo tak dáš najavo že ti záleží na štátu v ktorom teraz prebývaš. Necestuj často tam a naspäť, lebo ti to neprinesie nič dobré.¹²¹

¹¹⁸ PERIĆ KASELI, Marina (2016) ,s. 235

¹¹⁹ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.418

¹²⁰ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.102

¹²¹ POSINKOVIĆ, Božidar (1993), s. 146: „vládnúť znamená usadiť sa“(preklad IF)

5.1. Argentína

Niektoré štáty ako Argentína sa snažili svojím zákonmi podporovať imigráciu, čo je zrejme v štátnom sloganu *to rule means to settle* alebo *gobernar es poblar*¹²², a zákonu vydanom v roku 1876, ktorý hlásil, že každý imigrant zo začiatku kým si nenájde prácu bude dostávať finančnú podporu od štátu, bude mu zaistená doprava do práce a pomoc so sťahovaním jeho nábytku.¹²³ J. Chalupa tvrdí, že v období od 1871 do 1914 sem prišlo skoro 6 miliónov ľudí, z čoho 3,1 milión zostal žiť, a že až 80% nich boli imigranti zo Stredomoria, najmä Taliansko a Španielsko.¹²⁴

Vďaka pro-imigračným zákonom a faktu, že imigranti nemuseli byť gramotní (na rozdiel od Čile)¹²⁵, nie je k divu, že Argentína bola štát ktorý najviac zaujal Chorvátov, najmä z ostrovu Hvaru alebo dedinke Dol.¹²⁶ Ostrovania z Dolu cestovali parnou loďou obzvlášť z Trstu, ktorý bol najväčším prístavom na Jadranskom mori (do roku 1860 plachetnicami), alebo z Hamburgu, ako je vidno v prílohe č.1.¹²⁷ Prítomnosť Chorvátov v Argentíne je zrejماً aj v názvoch ako Cerro Ostoich v Patagónii, Trh Buratovich v Rosariu, Trh Republika Hrvatska, ulice Marangunich v Parane, Fortunato Beban či Jadransko more, potom rieka Milna, jazera Drina, Bosna, Sava, atď.
128

Existovali dve socio-ekonomické skupiny Chorvátov v Argentíne – prvú činili tí, ktorí žili v Buenos Aires, zamestnaní v povolaniach pre ktoré nemuseli byť kvalifikovaní (námorníci, pracovníci v prístavoch, stavitelia železničných trať..), a v ktorých sa ťažko posúvalo nahor (jeden z máloktorých úspešných bol Nikola Mihanović, o ktorom bude napísane neskôr); a druhá skupina, ktorej patrili emigranti rozptýlení cez zbytok Argentíny, na pampách, pracujúc ako *chacareros*, tj. poľnohospodári, či chovatelia dobytku. Keď už nemali čo obrábať, sťahovali sa čím ďalej do vnútrozemia, na sever, do Acebalu, alebo do okolia Villa Construcción a Godoy,

¹²² ANTIĆ, Ljubomir: *Croats and America*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1997, s.146

¹²³ POSINKOVIĆ, Božidar (1993), s.145

¹²⁴ CHALUPA, Jiri (2002), s.152

¹²⁵ ANTIĆ, Ljubomir: *Prolegomena za raspravu o Hrvatima u Argentini do 1914*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1990, s.187

¹²⁶ Ibid., s.147

¹²⁷ *Aviso de naviera croata de viajes a Sudamérica, hacia 1900*. Dostupne na: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-80849.html>

¹²⁸ VRLJIČAK, Carmen: *Hrvati u Argentini*. Buenos Aires: Krivodol Press, 2011, s.19

vedľa najstaršej argentínskej železničnej trati Villa Construcción-Santa Teresa, kde založili svoje sídlo.¹²⁹ O imigrantoch pracujúcich na železničných tratiach sa písalo už v Narodnom listu, 31.7.1889, kde sa ešte zaznamenala prítomnosť Chorvátov v budovaní telegrafických linkách vo vnútrozemí krajiny, o čom bude reč v nasledujúcich kapitolách.¹³⁰

Druhá skupina bola väčšia, a najviac Chorvátov bolo v provincii Santa Fe ktorú imigrant Mateo Carević popísal ako „najviac fascinujúci, najzvláštnejší kraj na celom kontinente.“¹³¹ Zaujímavé, ale mesto ktoré často bolo volané „najviac chorvátskym mestom v Argentíne“ bol zaznamenaný Acebal. Do tohoto mesta prišla skupinka Chorvátov v roku 1891, z Ramallu, a rýchlo sa stali farmármi na Campo la María, zakladajúc tam osídlenie iba pre svojich krajanov. Chorvátom sa v tomto mestu celkom darilo, a šplhali sa v spoločnosti – niektorí zo známejších jednotlivcov boli Ivan Kokić, ktorý sa stal náčelníkom mestskej správy, bratia Drinković, či zásluhou je otvorenie prvého hotelu v Acebale, a Antun Vučetić z Hvaru, ktorý bol prvý kinematograf.¹³² Je interesantná anekdota ktorá sa neustále šírila, že zakladateľ mesta hovorieval, že mal toto mesto radšej pomenovať Acebalić, kvôli toľkom počtu Chorvátov ktorí v ňom obývali.¹³³

Menšina sa usadila v Buenos Aires, asi 4000-5000, čo bolo prvé mesto na kontinente do ktorého pristali lode s chorvátskymi emigrantmi. Podľa C. Vrljičak, do Buenos Aires imigranti prichádzali zo slzami, nostalgiou voči ich domoch, a silným emóciami ktoré cítili pre tých, ktorých nechali doma v ich krajine.¹³⁴

B. Posinković popísal typickú cestu imigrantov z Trsta do Buenos Aires, asi v roku 1910, nasledujúcim spôsobom: „cesta trvala okolo mesiaca, a po príchodu ich prijali tam už žijúci Chorváti (bratia Mihanović). Mohli si vybrať či zostanú v Buenos Aires, či budú pokračovať cez Andy do Čile, alebo do už zaznamenaných pampách, ktoré boli bohaté na úrodnú pôdu, takže neskôr si boli schopní získať kapitál a dokonca sa stať majiteľmi tých pôd ktoré obrábali.“¹³⁵ Nie je zvláštne, že sa v Buenos Aires v roku 1878 založila prvá chorvátska bratská spoločnosť

¹²⁹ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.19

¹³⁰ ANTIĆ, Ljubomir (1990), s.191

¹³¹ ANTIĆ, Ljubomir (1997), s.149

¹³² BANJAN, Iva (2013), s.37

¹³³ Ibid.

¹³⁴ VRLJICAK, Carmen (2011), s.17

¹³⁵ POSINKOVIĆ, Božidar (1993), s.146

s menom „Sociedad Austro-Hungara de socorros mutuos“, ktorá slúžila, čo je vidno aj v menu, na vzájomnú pomoc medzi krajanmi.¹³⁶ Tento spolok bol prvý, ale iba jeden z mnohých ktoré Chorváti zakladali v zámoriu, a to z rôznych dôvodoch, medzi ktorými často boli snaha zachovať *hrvatstvo*¹³⁷ a starať sa o *svojich*.

Je faktom, že sa do Argentíny sťahovalo veľa negramotných Chorvátov, pretože sa prvé generácie odsťahovali pred ukončením národného vzbudenia v Dalmácii, takže zakladanie spolkov nebolo až tak jednoduché (taktiež kvôli tomu, že boli rozptýlení po celej krajine, čo komplikovalo komunikáciu medzi potenciálnymi členmi a ich organizovaniu).¹³⁸ Problematické bolo, že dosť nových spoločností sa muselo zakladať pod rakúskym menom, a logická bola túha po skutočným chorvátskym spolkami, ktoré boli veľmi politicky orientované, najmä proti monarchie a silno nacionalistické. Noviny Iskra slavjanske slobode (1883) svedčia o tom, že sa propagovala rakúska ideológia a potlačovala chorvátska identita:

„Aj tam u nás je kľudné podnebie, naša pôda je plodná a hojná, všade raste réva a olivy, sme silný pracujúci národ kvôli priestranej zeme a dobrí námorníci ktoré celý svet úctívá... no môžeme byť iba chudáci ak musíme obohacovať našich hospodároch ktorí nám zakazujú náš jazyk a trestajú ak ukážeme aj trošku našej národnosti.“¹³⁹

Niektorí ale pokračovali ďalej, cez Andy, a zostatok (asi 20 000) sa rozhodli nežiť v meste, ale v iných provinciách ako Santa Fe, či v pampách. Pracovali na poliach ako poľnohospodári, žijúc skromne, často aj v horším podmienkam ako doma, izolovaní od sveta, kvôli čomu máme do dnes veľmi malo dokumentov o nich.¹⁴⁰

Toto je jeden z prípadov keď sa Chorvátom nevyplnili ich očakávania a sny, a po príchodu sa stretli s rôznym starostím, čo potvrdzuje jeden z emigrantov Miho Mihanović keď píše „o úplne mylných predstavách o Amerike a o tým ktorí tam sú, lebo ľudia čítajú a dozvedia sa iba o tých 5-6 jednotlivcov ktorým sa podarilo, ale o tých stovkách ktorým Amerika priniesla nešťastie a niekedy aj smrť nechcú ani vedieť.“¹⁴¹ Stretali sa s množstvom prekážok, ako s úplne iným

¹³⁶ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.28

¹³⁷ „chorvátstvo“ – pocit identity a hodnôt, príslušnosť všetkému čo sa týka Chorvátska (preklad IF)

¹³⁸ ANTIĆ, Ljubomir (1990), s.187

¹³⁹ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.27 (preklad IF)

¹⁴⁰ Ibid, s.14

¹⁴¹ ANTIĆ, Ljubomir (1990), s. 183, preklad IF

podnebním na ktoré si museli zvyknúť – namiesto miernej mediteránnej klíme žili v subpolárnej Tierra del Fuego, na severu Čile kde vládli púšti, či v Andách s nadmorskou výškou 5000m.¹⁴²

Problematický bol aj fakt, že Chorvátov a ich kolónie oficiálne zastupovali Nemci či Taliani z nove založených (a oneskorených) rakúskych konzulátov, ktorí vo väčšine prípadov chorvátčine nerozumeli, a ani sa nesnažili s Chorvátmi dohovoriť, kvôli čomu sa emigranti vo svojich dopisoch (vydaných v Narodnom listu, 23.6. 1897 a 19.8.1903) sťažovali na ich neúctivé chovanie ako ku inferiórnej rase.¹⁴³ Až neskôr, po dlhom sťažovaní sa rakúska vláda rozhodla aj úctyhodných Chorvátov menovať konzulmi, ako napríklad Nikolu Mihanovića v Buenos Aires, Juraja Sabioncella v Antofagaste či Josipa Pasinovića v Punta Arenas.¹⁴⁴

Ďalšou bariérou bolo to, že po príchodu imigranti museli prijať akékoľvek práce aby prežili, často aj zamestnania ktoré iné národnosti nechceli lebo boli neuveriteľne náročné a slaboplatene, kvôli čomu boli na najnižších miestach na sociálnom rebríčku, napríklad pracujúci v buenosaireskom prístavu. Aby boli úspešnejší, stále pracovali a šetrili, až do tej miery, že ich domáce obyvateľstvo uvažovali držgrošmi,¹⁴⁵ no niektorým sa to oplátilo a zbohatli, čím sa ich sociálny status zmenil, niekedy sa dokonca vyšplhali aj do buržoázie.¹⁴⁶

Lj. Antić sa podelil o pasáž z knihy „Kako živu useljenici u Južnoj Americi“ od Pavla Karamana Poljičanina, ktorý popisuje bežný život chorvátskych emigrantov:

Po príchodu parnej lodí, oni sa hrdo obzerajú okolo seba, a keď z nej vystúpia, hneď môžu ísť do štátnych domov, kde majú zadarmo ubytovanie a jedlo, dokiaľ si nenájdu zamestnanie... Emigranti pracujú od východu k západu slnka. Namiesto vína, ktoré pili doma, pijú vodu. Ráno okolo 8 a poobede okolo 2 či 3 hodine si dajú *mate cocido*. Mate je jeden druh bylín ktoré sa vysušuje a potom pije ako u nás káva. Spia v tzv. *carpas*, čo je u nás ako nejaký stan, v ktorých je cez deň horúco, a v noci zima. Do práce, pre ktorú dostávajú malo peňazí, chodia špinaví, a často chodia z jedného miesta do druhého aby si našli lepšie zamestnanie, čím minú svoje úspory na cestovanie a jedlo.¹⁴⁷

¹⁴² GRBIĆ, Jadranka (2014), s.102.

¹⁴³ PERIĆ KASELI, Marina (2016), s.234

¹⁴⁴ ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.20

¹⁴⁵ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.421

¹⁴⁶ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.102

¹⁴⁷ ANTIĆ, Ljubomir (1990), s.186, preklad IF

Chorváti sa sťahovali najmä do oblastí kde pôvodní obyvatelia boli potlačení, takže žili väčšinou spolu s kreolmi, no v oblasti Gran Chaco žili aj domorodci, ktoré Pavao Poljičanin v dopisu vola divochmi, ktorí podľa jeho názoru stále útočia a snažia sa belochoch okradnúť a zabiť.¹⁴⁸ Ohľadom na to, že mali spolu s kreolmi dosť spoločného – rasová príslušnosť, rovnaké náboženstvo a podobná kultúra, Chorvátom táto veľká zmena neprišla až tak krvopotnou¹⁴⁹. Do určitej miery sa prispôbilibi novom životu a postupne sa zapojovali do spoločností.

Je obdivuhodné, ako boli vnímaní v spoločnosti, a ako oni považovali domáce kreolské obyvateľstvo – priniesli svoje prísne morálne názory a pracovitosť z Chorvátska do tej miery, že si mysleli, že domáci málo pracujú a veľa sa zabávajú, a Lj. Antić píše, že ani v trestných novinách skoro vôbec neboli uvedení.¹⁵⁰ Čo sa týka osobných vzťahoch, imigranti sa často rozhodli nesobášť sa, lebo si zo začiatku nerozumeli ženám inej národnosti, a chýbali im Chorvátky (neskôr prichádzali aj ženy do Južnej Ameriky, a s postupom času sa Chorváti naučili španielčinu, takže komunikácia s lokálnym ženami už nebola problém).¹⁵¹

Otázkou je, či sa Chorváti asimilovali v Južnej Amerike? M. Perić v článku „Aspekti integracije i adaptacije hrvatskih iseljenika u Čileu“ píše o troch druhoch integrácie, ktoré zaznamenali Živković, Sporer i Sekulić.¹⁵² Prvý druh je *adaptácia* keď emigrant berie na vedomosť kultúru nového domu, a vidí že sú jazyk, zvyky, náboženstvo a normy inakšie. No, neakceptuje tu novú kultúru do plnej miery, ale iba toľko koľko potrebuje aby tam kľudne žil. Druhým slovom, žije skoro rovnako ako v svojej krajine, často zatvorený medzi svojim krajanmi, a prispôbobi sa len čiastočne. Druhým typom je *akultúracia*, čo znamená že imigrant akceptuje najdôležitejšie časti ako jazyk, kultúru a normy, ale sa nezapája do spoločnosti, a tým tretím a posledným je *asimilácia*, v ktorej úplne absorbuje novú kultúru, integruje sa do spoločnosti a cíti sa ako domáci.¹⁵³ Keď skúmame prvú generáciu emigrantov, da sa povedať, že zažili adaptáciu a akultúraciu, a potom, druhá a neskoršie generácie sa už asimilovali, čomu sa budeme venovať v nasledujúcich kapitolách.¹⁵⁴

¹⁴⁸ ANTIĆ, Ljubomir (1997), s.147

¹⁴⁹ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.419

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid., s.420

¹⁵² PERIĆ, Marina (2004), s.243

¹⁵³ Ibid, s.244

¹⁵⁴ Ibid., s.255

Hoci sa snažili prispôbiť svojom novom domovu, nikdy nezabudli na svoje rodné hniezdo. Pravidelne dodržiavali kontakty so svojou rodinou či priateľmi ktorí zostali v Chorvátsku – prostredníctvom dopisov, pohľadníc, posielaním peniaz, alebo dostavajúc chorvátske noviny, aby boli oboznámení s tým čo sa deje v ich krajine (týkajúc sa politiky najmä). Tí bohatší si mohli dovoliť občas aj navštíviť domov, alebo zaplatiť príbuzným aby prišli ku nim, ktorí radi prinášali chorvátske produkty ktoré v Amerikách neboli.¹⁵⁵

Keď sa niekto z emigrantov alebo z ich potomkoch vrátil do Chorvátska, podľa C. Vrljičak, bol vždycky krásne privítaný rodinou, ktorá ho často ani nepoznala (napríklad vnúčatá tých ktoré tam zanechal), ale počula toľko vecí o ňom - „My vieme viac o vás, ako vy o nás.“¹⁵⁶ Svoje tradičné zvyky a dedičstvo preniesli aj do novej krajiny, do nových domoch, ktoré preplnili chorvátskym motívmi, aby sa vedelo že to patri Chorvátom, dodržiavajúc sa starého chorvátskeho príslovia „moja kučica, moja slobodica.“¹⁵⁷ Sviatky sa oslavovali ako v domovine, typické pokrmy sa pripravovali na tradičné spôsoby – *kiseljenje zelja, prešanje grožda, sušenje mesa, pečenje janjetine i odojaka na ražnju...*¹⁵⁸

5.2. Čile

Významne počty Chorvátov sa rozhodli začať nové životy (buď plánovane alebo omylom) v Čile, kam nachádzame ich prítomnosť už od poloviny 19.storočia.¹⁵⁹ Ako sme už zaznamenali, sťahovali sa na extrémne krajiny, na sever kde boli púšte, do provinciách Antofagasta a Tarapaca, a chladný juh, do provincie Magallanes, najmä v okolí Punta Arenas¹⁶⁰. Chorváti prišli na sever Čile v období zvyšovaní záujmu o liadok, usadzujúc sa v prístavoch Antofagasta a Iquique,

¹⁵⁵ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.428

¹⁵⁶ VRLJIČAK, Carmen (2011), s.17 (preklad IF)

¹⁵⁷ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.96: Můj dom, moja sloboda (preklad IF)

¹⁵⁸ Ibid.: kvasenie kapusty, lisovanie hrozien, sušenie mäsa, opekanie jahňacieho a bravčového na ohňu (preklad IF)

¹⁵⁹ ZLATAR MONTAN, Vjera (2001), s.57

¹⁶⁰ PERIĆ, Marina (2005), s.69

a v *salitreras de la pampa*, kde začali pracovať ako obchodníci v liadkovom priemyslu, ktorý sa rozvinul v posledných dekádach 19.storočia, a na juh do Magallanesu kde sa objavilo zlato.¹⁶¹

Čile sa kvôli svojej lokalite stal jednou zo zastávok cestovateľov ktorí smerovali ku kalifornskom pobreží a ostatných časti Tichomoria. Námorníci či obchodníci do štátu najmä pristávali cez Magallanesov prieliv, alebo cez Iquique či Andy, a niektorí sa rozhodli namiesto pokračovania ďalej, zostať v Čile a tam si založiť nové životy. Medzi týmito námorníkmi patrili aj Dalmatínci, najmä z ostrova Brač, čia prítomnosť sa začína postupne od druhej polovičky 19.storočia.¹⁶² Od vtedy postupne nachádzame chorvátske stopy po celej krajine – na ostrove Lenox existuje prameň Paravić, v Tierra del fuego Río Pivčević, na Antarktíde ostrov Kopajtić, a Chorváti sa zúčastnili na stavbe veľmi ťažko dostupného majáku Evangelistas. Na jednom ostrovi v Južnom Shetlandu sa spievala pesnička o Kataliniću, ktorý budoval čilskú bázu na Antarktíde: “a Chorvát, majster stavby chrabrostí a cností plný, prines štyri klíny a tehiel milióny.”¹⁶³

Hrvoje Ostojić Perić, prezident Hrvatskog Doma Iquique, popísal prvých Chorvátov na severu Čile, ako veľmi usilovných a nevzdávajúcich sa ľudí, ktorí sa museli prispôbiť ťažkým podmienkam a samote a izolovanosti ktorú museli cítiť po sťahovaní sa do takto ďalekých krajov.¹⁶⁴ No, po príchodu ich príbuzných, sa cítili menej osamelo a komunita sa rozrastala až tak, že prítomnosť Chorvátov na severu Čile, bola rovnako dôležitá ako na juhu, v provincie Magallanes. Presne kvôli týmto rodinným vzťahom sa rozhodli zostať žiť napriek im nezvyčajnej klíme, aj v období liadkovej krízy, rozvinúť svoje podniky a založiť si rodiny napríklad v Iquique, ktorý im pripomínal na Dalmáciu kvôli mori.¹⁶⁵

M. Perić píše že Čile ako kapitalistická, liberálna republika ponúka každému človeku rovnaké šance a slobody, a pridala nasledujúci citát:

¹⁶¹ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.26

¹⁶² Ibid, s.26

¹⁶³ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.14 (preklad IF)

¹⁶⁴ ZLATAR MONTAN, Vjera (2001), s.11

¹⁶⁵ Ibid, s.12

V Čile žije silný a pracovitý národ, takže sa čestný a vzdelaný človek môže vyšplhať do najvyšších pozícií, a v každej vrstve spoločností vládnu sympatie a súcit voči cudzincom.“ (Matulić – Zorinov, 1923:58)¹⁶⁶

Podľa čilských zákonov, zaujímavé, bolo povolené imigrovať bez ohľadu na vek, ale imigranti museli byť zdraví, gramotní a schopní pracovať. Taktiež, iba muži mohli prísť ak splnili tie podmienky, a ženy a deti iba v prípade ak ich pozval manžel alebo rodina. Čo sa týka občianstva, štát nedovolil dvojné občianstvo, takže Chorváti mohli mať iba svoje (tj. rakúsko-uhorské), ale ich deti narodené v Čile hneď dostávali to čilské.¹⁶⁷

V článku „Aspekti integracije i adaptacije hrvatskih iseljenika u Čileu“ je poznačené, že v Čile vládol *kulturný pluralizmus*, čo znamenalo že každá imigrantská etnická skupina mala svoje slobody – dodržiavať svoju identitu, náboženstvo, zakladať svoje spoločnosti, školy a noviny.¹⁶⁸ Určite imigrantské skupiny sa pripojili do čilskej spoločnosti a ekonomiky tak, ako im vyhovovalo a na čo boli v svojich krajinách zvykli – Nemci sa sústredili na remesla, Taliani a Španieli na poľnohospodárstvo, Arabi a Gréci na obchodovanie, a Chorváti tiež na obchodovanie a liadkový priemysel.¹⁶⁹ Štát lákal všelijaké národy a národnosti, a pre Čilčanov bolo jedno odkiaľ imigrant pochádzal, lebo každého volali *gringo*, najmä Angličanov či Nemcov, tj. všetci čo bolo svetlovlásí (Kukučín, 1975:201)¹⁷⁰. Chorváti dobre vychádzali s ostatným imigrantmi, no najmä so Slovanmi – Česi, Slováci, Rusi, Poliaci, ktorých vítali aj do *Sociedad austro-húngara de socorros mútuos*.

Ako sme už vysvetlili, Chorváti ktorí sa sťahovali do Čile (a Argentíny) prišli s veľmi malo osobného majetku, chudobní, pologramotní, ale nadšení pracovať tak dlho a usilovne ako je potrebné aby sa úspešne usadili a prispôsobili novom kontinentu. Postupne napredovali vďaka svojim úsilím a šplhali sa v čilskej spoločnosti, ktorá ich dobre prijala.¹⁷¹ Príklad ich vynaliezavosti máme v dopisu jedného imigranta Konzulátu Kraljevine SHS,¹⁷² ktorý popisuje Čilčanov ako silných, ale príliš hrdých, impulzívnych ľudí ktorí sa veľmi radi zabávali a opíjali,

¹⁶⁶ PERIĆ, Marina (2004), s.245 (preklad IF)

¹⁶⁷ Ibid, s.246

¹⁶⁸ Ibid, s.246

¹⁶⁹ Ibid, s.251

¹⁷⁰ Ibid

¹⁷¹ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.30

¹⁷² Štátny útvar od roku 1929 volány *Kraljevina Jugoslavija*

takže Chorváti začali otvárať obchody a podniky ideálne pre lokálne obyvateľstvo, ktoré málokedy zatvárali, a napriek tomu že neboli vzdelaní, s postupom času na obchodoch zbohatli.¹⁷³

Iquique bol prístav ktorý patril Perú až do Tichomorskej vojne, a prví dalmatínski námorníci tam prišli už medzi 1830 a 1840, ale nezaložili početnú kolóniu.¹⁷⁴

V Antofagaste bola situácia inakšia, a tam Chorváti prišli keď ešte patrila Bolívii, ale po vojne sa stala časťou čilského štátu (1883).¹⁷⁵ M. Mojaš píše, že už v roku 1850 existovalo osídlenie Chorvátov v Antofagaste, čo by znamenalo že je to najstaršie sídlo Chorvátov v Čile, založené vďaka 7 Dalmatíncov (jeden z nich, pravdepodobne najstarší bol Petar Račić z ostrova Vis).¹⁷⁶ Presne dáta o tom, kto bol prvým Chorvátom v Antofagaste nemáme, ale sú zachované záznamy z 80.rokoch 19.storočia, o Chorvátovi Ivanovi S. Lopićovi z Trsteniku. On sa v roku 1880 v Antofagaste oženil, ale sám tvrdil, že tam žil už od roku 1873.¹⁷⁷

Prví Chorváti v Antofagaste, na rozdiel od už bohatých nemeckých a anglických imigrantov boli najmä mladí, pologramotní poľnohospodári a námorníci, z Braču a iných ostrovoch, ktorí prišli s veľmi malo príjmov, ale usilovne pracovali, kvôli čomu neskôr mohli otvoriť svoje podniky.¹⁷⁸ Lj. Antić píše, že zanedlho na každom rohu v meste boli chorvátske obchody, ktoré boli otvorene veľmi neskoro v noci, lebo nikto z majiteľov nechcel prvý zatvoriť obchod a stratiť možné príjmy od konkurencie.¹⁷⁹ Peniaze ktoré zarobili sa posielali naspäť do domoviny, aby pomohli v období krízy, alebo aby zaplatili cestovné náklady.

Okrem obchodov, otvárali aj fabriky, alebo *casas importadoras*, čo je prípad bratov Ivanovičov (Ivan a Petar), ktorí boli majiteľmi jednej z nich s menom *Ivanović hermanos*.¹⁸⁰ Zaujímavý je úryvok v knihe J. Ljubetića, v ktorom autor pridal časť dopisu Narodnom listu neznámeho autora (iniciály I. I.- pravdepodobne Ivan Ivanović), z roku 1884, kde hovorí, že v meste žije asi 25 Chorvátov, ktorých popisuje ako pracovitých a skoro všetkých obchodníkov.

¹⁷³ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.30

¹⁷⁴ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.27

¹⁷⁵ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.23

¹⁷⁶ MOJAŠ, Mato (1964), s.107

¹⁷⁷ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.28

¹⁷⁸ PERIĆ, Marina (2004), s.254

¹⁷⁹ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.429

¹⁸⁰ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.29

Tvrdí, že je z ostrova Brač až 11 imigrantov a že všetci Chorváti tam žijú mierne a sú výborného zdravia.¹⁸¹

Lj. Antić poznačil, že v Antofagaste už v roku 1877 bolo dost' mladých, pracovitých Chorvátoch, ktorí si tužili zarobiť čím skôr a vrátiť sa do domoviny, a začínajú obchodovať, takže od roku 1886 už bolo okolo 50 chorvátskych obchodníkov. Prvú z nich bol pravdepodobne už zaznamenaný Ivan Ivanović-Kukoč zo Sutivanu na ostrovi Brač, ktorý sa tam objavil už v 1877, ale zanedlho sa čím viac Chorvátov zapojuje do rastúcej liadkového priemyslu a do prvej svetovej vojny už máme známych chorvátskych priemyselníkov, a sú to Alfons Matulić, Paško Baburizza, Frano Petrinović, Vjekoslav Mitrović, Jakov Sabioncello, Josip Lukinović, Vjekoslav Moro, Marko Cicarelli, Petar (Pablo) Marinković, a Juraj Sabioncello.¹⁸²

M.M. Beroš v svojej knihe poskytol fragment autobiografie jedného dalmatínskeho imigranta, Nikole Bogdanića, ktorý mal 12 rokov keď v roku 1906. cestoval sám z Vrboske na Hvaru ku svojom strýkovi v Antofagaste:

“Moja cesta do Čile trvala 45 dní a bola celkom náročná. Prvé americké mesto kam som prišiel bolo Buenos Aires v Republike Argentíne, odkiaľ som išiel cez Kordillery do Čile, mulami z Las Cuevas do Los Andes... Cesta trvala 2 dni na koňoch do Los Andes, odkiaľ sme išli vlakom do Valparaisa, kde sme zostali 1 deň. Tu sme nastúpili na parnu loď priamo do Antofagasty kde sme sa rozdelili: niektorí zostali v Antofagaste so svojou rodinou (tu bola najväčšia komunita Chorvátov v Čile), a iní išli do Perú a Bolívie. V Antofagaste sme čakali lode ktoré nás mali vyložiť až do poslednej zastávky, jednom z nás ukradli hodinky, a neskôr na ceste vodiči zastavili a zbraňami nás donútili aby sme im dali všetky peniaze čo sme mali.. Toto bola pre nás naozaj prvá novinka v cudzom svete.“¹⁸³

Kvôli zvyšovaniu chorvátskej populácie v meste, jednotlivci zbadali, že bude užitočne sa nejakým spôsobom držať spolu a pomáhať si vzájomne, a do konca storočia v tomto meste existovali 2 spolky, *Bomba Dalmácia*, z roku 1892¹⁸⁴ (prvá hasičská spoločnosť, ktorých rýchlo

¹⁸¹ Ibid, s.23

¹⁸² ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.23. Príloha č.1

¹⁸³ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.21: (preklad IF)

¹⁸⁴ Príloha č.3

pribudlo viac, kvôli tomu že koncom 19.storočia skoro každý dom bol drevený, a často sa šírili požiar¹⁸⁵) a *Sociedad slava de socorros mutuos*, v roku 1900.¹⁸⁶

Okrem oficiálnych spolkov a zhromaždení, Chorváti sa stretávali aj vo svojich domoch, s nostalgiou si spomínali na svoju krajinu a oslavovali ju typickým jedlami, domácim vínom a spievajúc národne pesničky, ako zaznamenala M. Perić slovami M. Kukučina:

„Fernando rád hostí svojich krajanoch tak ako to robil v domovine, a jedla sa pripravujú na dalmatínsky spôsob. Tie jedla im chudákom pripomínajú ďalekú domovinu.. “My sme tu iba dočasní hostia, tento kraj nás nevie pritiahnúť. Iba rozmýšľame ako odtiaľto odísť, a preto neberieme nejaké veľké a pravidelné práce. My sme zlí imigranti, lebo túžime po svojej domovine, a cudzej krajine sa ťažko podmaňujeme.“¹⁸⁷

Chorvátske obyvateľstvo svojou pracovitosťou prispeli ku rozvoju priemyslu Antofagasty, ktorá sa postupne stala dôležitejším prístavom, presne kvôli jej polohe a roly vo vyvážaní a obchodovaní s liadkom a meď.¹⁸⁸ Koncom storočia raste počet Chorvátov v meste, ale iba mužov, a žien ešte chýbalo, čo viedlo ku svadbám so ženami inej národnosti – podľa registrovaných manželstiev, do roku 1900 zaujímavé 51 chorvátskych mužov sa zosobášilo, z čoho iba 12 s Chorvátkami, a zbytok so ostatnými ženami, najmä Čiľankami.¹⁸⁹

Pravdepodobne vďaka zmiešaným manželstvám sa Chorváti rýchlo asimilovali a naučili jazyk od svojich manželiek, ktoré potom svoj jazyk a kultúru prenášali na svoje deti, čím sa postupne chorvátčina začala strácať. Tiež, na rozdiel od Argentíny, v Čile chýbalo chorvátskych kostoloch a kňazov ktorí by rozširovali jazyk, takže podľa M. Perić, asimilácia zanechala aj pozitívne (rýchla integrácia deti v školách a Chorvátov do čilskej spoločnosti), a negatívne následky (postupne miznutie materského jazyku)¹⁹⁰

Okrem Antofagasty, oblasti na severu štátu ktoré lákali Chorvátov boli provincia Tarapacá, s mestom Iquique, a prekvapivé, púšť Atacama. Napriek tomu, že v Atakame samozrejme neboli podmienky pre to aby sa venovali poľnohospodárstvu, ale vďaka objaveniu liadku, stáva sa

¹⁸⁵ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.43

¹⁸⁶ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.29. Príloha č.4

¹⁸⁷ PERIĆ, Marina (2004), s.247 (preklad IF)

¹⁸⁸ MOJAŠ, Mato (1964), s.107

¹⁸⁹ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.30. Príloha č.5

¹⁹⁰ PERIĆ, Marina (2004), s.244

zdrojom pre potenciálnu prosperitu, a zakladajú sa fabriky liadky, medené bány a budujú sa železničné trati (Ferrocarril Caldera-Copiapo, 1851).¹⁹¹ Tarapacá, ako sme predtým zaznačili, patrila Perú, a po Tichomorskej vojne sa stala jednou z čílskych provincií. Už v roku 1876 sa urobil cenzus v tejto provincii, a podľa toho, v Tarapake bolo 97 *austriacos* (1 žena medzi nimi), a predpokladá sa, že veľká väčšina boli presne Chorváti, ale ohľadom toho, že mali zo sebou rakúsko-uhorské pasy, nie je uvedené presne koľko Chorvátov bolo.

Podľa odhadov samých emigrantov, začiatkom 20.storočia, tj. od 1900 do 1910 bolo asi 300 Chorvátov v Iquique. ¹⁹² Existujú záznamy pravdepodobne prvých Chorvátov v tomto regióne, medzi ktoré patria Pavao (Pablo) Cicarelli, bratia Buratović, a bratia Malinarich. P.Cicarelli prišiel do Iquique z Pučišća na Braču, už v roku 1855, a živil sa najprv obchodovaním a potom pracujúc v liadkovom priemysle, no vrátil sa do domoviny v 1870, a zo sebou zobral niektorých zo svojich krajanov. Bratia Buratović pôvodom z Vrbanju na Hvaru už v 1864 pracovali ako obchodníci, a Malinarichovia sa od majiteľov spoločností *Bodega de productos agricolas* (1876) stali majiteľmi liadkovej officiny *Carmen de Morales* (1886).¹⁹³

Na samom juhu čílskeho štátu, v oblasti Magallanes, aj dodnes žijú významne počty Chorvátov, a ich imigrácie začali v 70.rokoch 19.storočia, a zintenzívnili sa v 90.rokoch.¹⁹⁴ Tuto oblasť, nazývanú *Malou Sibírou* (imigrant Marijan Mimica žil v tejto oblasti 18 rokov, a hovoril že prežil také silné zimy ktoré málokto môže vydržať)¹⁹⁵, začali osídľovať až v roku 1843, keď sa prezident Manuel Bulnes rozhodol tam postaviť pevnosť pre zločincov, a vytvoriť tzv. trestnú kolóniu.¹⁹⁶ Plným menom *Región de Magallanes y de la Antártica chilena*, je rozdelené na 4 provincie: *Antártica chilena*, *Magallanes*, *Tierra del fuego*, a *última esperanza*, a chorváti žili v dvoch z nich – v Magallanes, a Tierra del fuego.¹⁹⁷ V 1869 sa objavilo zlato v rieke Río de las Minas ktorá tečie cez Punta Arenas, a správy o nových spôsoboch zarob sa rýchlo rozšírili a do tejto oblasti sa začali sťahovať imigranti nielen z Dalmácie, ale aj z rôznych častí Európy. Mateo

¹⁹¹ Ibid

¹⁹² ZLATAR MONTAN, Vjera (2001), s.57

¹⁹³ Ibid, s.59

¹⁹⁴ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s.291

¹⁹⁵ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.28

¹⁹⁶ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.14

¹⁹⁷ XII. regija Magallanes y de la Antártica Chilena. Konzultovane 20.4. 2020 na:

https://hr.wikipedia.org/wiki/XII._regija_Magallanes_y_de_la_Ant%C3%A1rtica_Chilena

Paravić patril medzi prvých Chorvátov v Magallanesu, a ako sme už zaznamenali, z Dalmácie odišiel okolo roku 1860¹⁹⁸

Nie je prekvapivé, že sa prvá chorvátska kolónia v oblasti Magallanes založila presne v Punta Arenas, a že väčšina pracovala v kopaníu zlata, ale aj rybnárstvu, námorníctvu a obchodovaníu.¹⁹⁹ Jeden z prvých Chorvátov v Punta Arenas bol už zmieneny Pedro Zambelić, ktorý prišiel v 1871 či 1872, a zanedlho sa stal majiteľom ubytovania pre imigrantov, obchodom s alkoholickým nápojmi, a dokonca aj plachetník ktoré mu slúžili pre prenášanie produktov medzi prístavmi.²⁰⁰ Zambelić, spolu s M. Paravićom a jeho bratom Simonom tvorili prvé slovanské jadro v Magallanesu, zapísaní v sčítaníu ľudu z roku 1878, a taktiež boli medzi prvých 36 zlatokopov, v roku 1881, v období zlatej horúčky v Tierra del Fuego.²⁰¹

Okrem Punta Arenas, Chorváti založili v 90.rokoch aj druhu kolóniu, v meste Porvenir na súostroví Tierra del Fuego, kde boli zaujímavé väčšinou obyvatelia z Mimic, neďaleko Omišu. Je známo, že v roku 1892 tam boli Stipan Kovačić, Mate Stanić a Luka Mimica, a že okrem zlata sa otočili k chovu dobytku alebo obchodu.²⁰² Jeden z imigrantov, Marijan Mimica, popisoval anekdotu o tom, ako potok blízko Porveniru dostal meno Río Pivčević – „Nejaký *splićanin*“²⁰³ Ante Pivčević jazdil na kone a chcel preskočiť potok, no kôň sa zľakol a skočil sám, a Pivčević sa zošmykol a hneď spadol. Ľudia neustále opakovali tento príbeh a toľko žartovali, že ten potok dostal meno Pivčević.“²⁰⁴

Provinciu Tierra del Fuego Chorváti začali skúmať presne od 80.rokoch 19.storočia, samozrejme po dozvedaní sa o zlato. V roku 1883 sa pridol svojom otcovi Simonovi jeho syn Simon Juan Paravić, a dva roky neskôr Mariano Matulić z ostrova Brač (ktorý začol imigráciu z ostrova na tomto území), a týchto 5 Dalmatíncov tvorili prvé jadro Chorvátov v oblasti Magallanes.²⁰⁵ Da sa povedať, že sa zlatá horúčka poriadne začala v roku 1884, v objaveníu zlata v oblasti menom Zanja a Pique, kam išli Mateo a Simon Juan Paravić. Rýchlo sa správy o objaveníu zlata rozšírili aj do Punta Arenas, odkiaľ sa veľa ľudí (najmä Dalmatíncov) rozhodlo

¹⁹⁸ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.15

¹⁹⁹ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s.291

²⁰⁰ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.32

²⁰¹ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.21

²⁰² ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.15

²⁰³ Obyvatel mesta Split

²⁰⁴ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.28 (preklad IF)

²⁰⁵ Ibid, s.22

prest'ahovať, a dokonca sa o zlato dozvedeli v Buenos Aires, kde žil a pracoval Julius Popper, významný bankský inžinier, ktorý zo sebou priviezol Dalmatíncov aby pracovali na kopaniu zlata.²⁰⁶

Zlata horúčka pohltila veľké počty ľudí ktorí chceli rýchlo zbohatnúť a plánovalo sa množstvo dobrodružných výskumoch – napríklad Simon Juan Paravić ktorý sa v 1888 pridal exkurzii E. Saundersa ku kanálu Beagle, čím sa pravdepodobne stali objaviteľmi zlata na Isla Nueva a Lennox (na samom koncu kontinentu).²⁰⁷ Neuveriteľne rýchlo sa šírili správy o veľkých zásobám zlata v Tierra del Fuego a začali prichádzať lavíny Dalmatíncov – medzi 1890 a 1893 prichádzali stovky imigrantov, a M. M. Beroš predpokladá, že asi polovička od tých nových sa rozhodla zostať v regiónu, ako napríklad Francisco Tomšić so Santiagom Jelisei, ktorí postavili prvú fabriku *de ladrillos* v roku 1892, a Natalio Foretić, zásluhou koho bola zavedená prvá pec na výrobu vápna.²⁰⁸

Zväčšovanie počtu Chorvátov v regiónu Magallanes sa pokračovalo – prvé skupiny imigrantov žijúcich v Punta Arenas, Tierra del fuego a rurálnych zónach v Patagónie stále pozívali svojich príbuzných z Dalmácie a takto sa rozvinul *el llamado de parientes y amigos*.²⁰⁹ Imigranti žili v rôznych druhoch kolóniách, niektoré mali iba par členov, a niektoré mali až par tisíc obyvateľov, ktorí sa neskôr začínajú hromadiť do spolkov a spoločností.²¹⁰ Podľa M.M.Beroša, rast chorvátskej populácie bol očividný začiatkom 20.storočia – v počítaní obyvateľstva v roku 1895 bolo 359 Rakúšanov, a v 1906 až 1469, a tvorili 30.7% celej imigračnej populácie²¹¹ Tiež, poznačil že z toho počtu chorvátskeho obyvateľstva bolo až 99,8% z Dalmácie, tj. 70,6 % z Braču.²¹²

Už koncom 19.storočia, keď chorvátska populácia začala rásť, bol založený prvý spolok na juhu štátu, *Austrijsko društvo uzajamne pomoći*, v roku 1896, a potom, v 1899, aj *Hrvatska čitaonica*, kultúrna inštitúcia ktorá podporovala patriotizmus, ilyrizmus/panslavizmus.²¹³ Podľa

²⁰⁶ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.25

²⁰⁷ Ibid, s.26

²⁰⁸ Ibid, s.33

²⁰⁹ Ibid, s.31: „volanie príbuzných a priateľov“ (preklad IF)

²¹⁰ PERIĆ, Marina (2005), s.69

²¹¹ MARTINIĆ BEROS, Mateo (1999), s.35

²¹² Ibid, s.37. Príloha č.6

²¹³ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.33

Martinića Beroša, Chorváti prichádzali na stretnutia kultivovať čítanie – cez chorvátske knihy a noviny sa dozvedeli o správach z domoviny, a diskutovali o problémoch imigrantov. Bola to prvá chorvátska inštitúcia tohoto typu v Južnej Amerike.²¹⁴

Väčšinou prichádzali do stykov s kreolmi, ale stretávali aj natívne obyvateľstvo, v regiónu Tierra del Fuego napríklad Indiánov Selknam/Ona, a Alakalufa/Kawésquar, a vďaka dopisu jedného imigranta Pučkom listu, z roku 1895, sa môžeme dozvedieť viac o chovaní k domorodom obyvateľstvu:

„Priviezli 164 divokých Indiánov z Tierra del fuego do Punta Arenas. Medzi nimi boli deti, mladí muži, ľudia stredného veku, a presne 30 mladých žien. Chudáci boli nahatí a bosí, a bolo mrazivé.. bolo ich žalosťné pozeráť ako tam stali zmrzli a triasli sa. Niektorí z nás sa zľutovali nad nimi a dali sme im naše staré spodné prádlo, kabáty a topánky. To čo nasledovalo bolo aj k smiechu aj k plaču. Strčili svoje nohy do rukávov kabátov, a ruky do nohavíc, ako keby chudáci nikdy nevideli oblečenie. Boli hladní a začali žuvať topánky. Keď sme to videli, chceli sme im dať nejaké jedlo, ale majitelia ich ako dobytok dali do chatrče... Budúci deň ich majitelia predali na tržnici, presne ako mi doma predávame dobytok. Bolo smutné počúvať kvílenie chudinky Indiánky ktorej predali jej dieťa, alebo plač otca za svojim synom, sestry za svojim bratom...“²¹⁵

Nielen Alakalufa Indiáni zažívali trápenie a zmeny v ich krajine, ale aj plemena Ona. Museli si najprv zvyknúť na nové imigranti ktorí sa nastahovali do ich oblastí a vykorisťovali ju – zo začiatku boli mierumilovní, ale od 80.rokoch ich už nechceli na svojom území, lebo zbadali, že prítomnosť belochov pre nich väčšinou znamenala muku (odvádzali im alebo znásilňovali ženy) a násilné bezdôvodné útoky a lovy, ktoré najmä organizoval Julius Popper, v období zlatej horúčky, ako je vidno v prílohe č.7.²¹⁶

Narodený v Bukurešti 1857 a s židovským pôvodom, Popper pristál do Tierra del Fuego v 1886, s cieľom geografických výskumoch, no zanedlho jeho hlavným záujmom začali byť zlaté polia.²¹⁷ Ako dobrý podnikateľ, už mal založenú spoločnosť v Buenos Aires, s menom *Society for exploitation of gold fields*, a rozhodol sa podnikanie rozšíriť a založiť pobočku v Tierra del Fuego, kde sa mu veľmi dobre darilo - ročne až 500 kg zlata, a zaujímavé že si dal urobiť mince zo svojim

²¹⁴ MARTINIĆ BEROS, Mateo (1999), s.55

²¹⁵ ANTIĆ, Ljubomir (1997), s.163 (preklad IF)

²¹⁶ MARTINIĆ BEROS, Mateo (1999), s.81

²¹⁷ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.24

menom a symbolom.²¹⁸ Z Argentíny prinášal svojich pracovníkov, a v prvej skupine ktorú priviezol v roku 1887 boli aj Chorváti, a jeden z nich sa volal Matija Mihalić, narodený v dedinke Pučišće na ostrovu Brač, v 1864.²¹⁹ Popper často zamestnával Chorvátov, a M.M. Beroš si myslí, že to bolo presne kvôli Popperovom balkánskom pôvodu, a lebo splnili jeho podmienky – boli silní, schopní, zúfale chceli prácu.²²⁰ Popper medzi svojim pracovníkmi kvôli pevnej ruke nebol veľmi obľúbený, a jeden z jeho pracovníkov, dr. Grog Sviličić popísal jeho zvláštny charakter týmito slovami:

„Pracujúc pre Poppera, vždy keď sme narazili na iných mužov ktorý hľadali zlato sme ich strelali aby utiekli. Popper nás využíval, museli sme nechať polovičku našich platov v jeho kuchyne. Hovoril, že muž ktorý sa neopije aspoň jedenkrát za týždeň nie je chlap. Tí, ktorí špehovali ostatných dostali 10 *pesetas* mesačne navyše. V zime sme pracovali na pobreží, 12 hodín denne, a v lete sme išli do vnútrozemia...“²²¹

Domorodci si uvedomili, že sa im musia postaviť, a v noci útočili na ich stany s jedovatým šípkami alebo im pálili domy. Nechceli sa im podrobiť, ale zanedlho boli potlačení hlbšie do Kordiller, alebo úplne zlikvidovaní²²² (presne počty zabitých Alakalufov nevieme, ale sa predpokladá, že v roku 1880 ich bolo 4000, a v 1905 iba 500, a potom aj oni podľahli novým chorobami).²²³

Popper dôkladne dokumentoval svoje násilné kontakty s plemenom Ona, a dodnes sa zachoval jeho album fotografiách (z expedície z roku 1887) na ktorými boli členovia tohto národu, dokonca niekedy aj mŕtvi, ako je vidno v prílohe č.6.²²⁴ V jej článku M. Paz Bajas hovorí, že on necítil vinu alebo hanbu pri svojich postupoch lebo preňho Indiáni boli exotickými divochmi, tj. *ľudske bytosti v prvom článku evolučného reťazca*²²⁵

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s.291

²²⁰ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.25

²²¹ ANTIĆ, Ljubomir (1997), s.161 (preklad IF)

²²² PERIĆ, Marina (2004), s.250

²²³ *Genocidio Selknam*. Konzultovane 10.4.2020 na: https://es.wikipedia.org/wiki/Genocidio_selknam

²²⁴ *Julius Popper dirigiendo un ataque contra indígenas Selknam en la llanura de San Sebastián, Tierra del Fuego, 1886*. Konzultovane 10.4. 2020 na: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-74462.html>

²²⁵ *Montaje del álbum fotográfico de Tierra del Fuego*. Konzultovane 15.5. 2020 na: https://web.archive.org/web/20090304062247/http://www.antropologiavisual.cl/bajas_fotografia.htm#capa4 : (preklad IF)

6) Životy Chorvátov v Argentíne a Čile v 20. storočí

V období Prvej svetovej vojne v Južnej Amerike bolo 25—50 000 chorvátskych imigrantov.²²⁶ Z 20. storočia máme viac svedectiev a denníkov imigrantov, napríklad J. Ljubetić píše o mladom Chorvátovi, Luki Stjepoviću, ktorý vo svojich 18. rokoch prišiel z Orašca do Čile. Pracoval ako obchodník, najmä mulami ktoré potrebovali v liadkovom priemysle v severnom Čile, a ktoré nakupoval až v Buenos Aires, čo znamenalo že často prekročil aj 3500 km. Aj keď oficiálne obchodoval mulami, sám potom uznal, že niekedy aj pašoval *cocu* – I. F. Lupisu-Vukiću sa v 30. rokoch 20. st. pochválil, že práve on prvý dovážal *cocu* do Čile (vládal názor, že sa *coca* pokazí pokiaľ sa prináša cez more, takže ju on lámami z La Pazu a iných bolívijských miest pašoval po celom Čile).²²⁷ Taktiež, imigrant Krunoslav Janda odišiel do Argentíny, a keď sa vrátil v roku 1913 napísal že:

„Argentína nikomu nerobí problémy keď sa presťahujú, ale ona imigrantom naozaj pomáha... Skôr čo parne lodi pristanú, vládni vyslanci prídu s tlmočníkom aby opečiatkovali ich dokumenty, a týmto spôsobom imigranti majú všelijaké slobody a pomoci – zadarmo im prinesú kufry, kým si nenájdu byt môžu zadarmo bývať v priebehu 5 dní, dostanú odporúčenie aby si ľahšie našli zamestnanie...okrem toho, dostávajú právo na lekársku starostlivosť a lieky.“²²⁸

6.1. Argentína

M. Mičić, vyslanec *Jugoslavenskog odbora*, v roku 1918 píše, že v Argentíne do Prvej svetovej vojne bolo okolo 25 000 Chorvátov, ktorí robili odlišne práce a mali inakšie spoločenské postavenie. Väčšina z nich, asi 20 000, žila rozptýlená v rôznych provinciách Argentíny, najviac v Santa Fe, kde pracovali ako poľnohospodári na pampách. Boli väčšinou negramotní, žili celkom izolovane od zbytku sveta a od seba, a podľa autora, nikto sa o týchto imigrantov ani nestaral, takže sa nemohli nejakým spôsobom organizovať do jednej spoločnosti.

²²⁶ ANTIĆ, Ljubomir (1984) s.19

²²⁷ LJUBETIĆ, Jerko (2000) s.22

²²⁸ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.12 (preklad IF)

V Buenos Aires ich bolo 4-5000, ale z toho počtu dosiahli veľký úspech iba bratia Mihanović – hovorí, že sa ti bratia snažili aby všetci záviseli na nimi, takže mohli napredovať len ak im to oni povolili. Práve preto iba niektorí pracovníci ktorí boli blízki s Mihanovićmi sa vyšplhali viac, ale väčšina ich pracovala iba v námorníctvu či v prístavu.²²⁹ Mičić všeobecne rozdeľuje Chorvátov do troch skupín: tí, ktorí chcú byť *austriacos* a nepodporujú slovanstvo, tí, ktorí sú Slovania ale držia spolu s Rakúskom, a tí, Juhoslovania, ktorí odmietajú Rakúsko a chcú sa osamostatniť.²³⁰

Je známe, že buenosaireská štvrť Boca bola pracovným mestom a domovom veľkom počtu Chorvátov, a vďaka popisu Krsta Krile, ktorý navštívil Bocu v roku 1909 si to môžeme predstaviť: píše, že počas svojho pobytu počul iba 2 jazyky – taliančinu a chorvátčinu. Taliani pracovali ako obchodníci, a Chorváti, z Dalmácie a Istriie, ako námorníci, na parných lodiach. Keď sa dozvedeli námorníci, že je ich krajan, chovali sa ku ňom ako keby ho dlho poznali, a nepustili ho pokiaľ im neporozprával o ich ďalekej, ale milovanej domovine. Tiež, aj on zbadal významnú dôležitosť a vplyv Nikole Mihanovića, majiteľa väčšine parných lodí v prístavu, čo je vidno vo faktu, že námorníci prístav volali *doque Mihanovich*.²³¹

Životy chorvátskych imigrantov sa diali v ich kolóniách – ako sme už zaznamenali, hovorilo sa že žijú v kolóniách, kvôli tzv. *lančanom iseljavanju*, keď prví imigranti pozívali svojich príbuzných či susedov aby sa tiež presťahovali. Žili skoro vždy vedľa seba, v rovnakej ulici, spolu vychovávali detí, a oslavovali sviatky.

Vďaka knihe J. Grbić, v ktorej priniesla spomienky a rozhovory s potomkami imigrantov, si môžeme detailne predstaviť aké boli ich životy. Popisuje, že sa odjakživa praktikovali chorvátske tradičné zvyky aby sa udržala kohézia a identita, napríklad spolu odchádzali do kostolu kde spievali chorvátske piesne, ženy spolu varili (napríklad na Vianoce a Nový rok sa v chorvátsku vždy robila *sarma*²³², takže sa ten zvyk preniesol aj do Argentíny, čo nebolo veľmi praktické, v lete robiť takéto jedla, tak to potom vzdali), piekli tradične koláče, a vypíjali kávu, a jeden z imigrantov

²²⁹ ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.21

²³⁰ ANTIĆ, Ljubomir (1990), s.189

²³¹ ANTIĆ, Ljubomir (1997), s.150

²³² Tradičný pokrm balkánskeho priestoru, od mletého mäsa zamotaného do kapusty alebo listu vínnej revy.

čia babička bola narodená v Chorvátsku hovorí, že sa ani nemusela naučiť po španielsky, lebo bola obklopená Chorvátami.²³³

Väčšinou imigranti žili vo veľkých rodinných domoch ktoré obývali 2 až 3 generácie – napríklad mladí so svojím prarodičmi ktorí sa narodili v Chorvátsku, doma komunikovali iba v chorvátčine, (slečna čia babička sa narodila v Chorvátsku vykladá, že sa doma modlili po chorvátsky iba, takže po španielsky sa pomodliť ani nevedela, a spievali tradične vianočné koledy). Deti počúvali ako im starší hovorili o ich starej domovine, ako sa im cestovalo a zvykalo na nový domov, a to čo všetci mali spoločné, je že si prví imigranti zo sebou vzali iba tie najpotrebnejšie osobne predmety, a až po príchodu im príbuzní posielali ostatne veci.²³⁴

V 20.rokoch a v období medzi dve svetové vojny sa zaznamenali veľké prílevy ľudí do Južnej Ameriky, ohľadom na nové reštriktívne imigračne kvóty ktoré zaviedli Spojené štáty, a presne Argentína sa stáva najlákavejším štátom pre prisťahovalcov na celom americkom kontinente.²³⁵ Množstvo Chorvátov prichádza a Lj. Antić tvrdí, že do začiatku druhej svetovej vojny v Argentíne ich žilo až 130 000. Najviac imigrantov prišlo v roku 1926, ale zanedlho už prichádza obdobie krízy, ako je dokumentovane v jedných imigračných novinách:

“Tisíce prídu, tisíce odídu, tisíce zlyhajú. Prichádzajú pekne oblečení, dobrého zdravia a silní, ale odchádzajú chudí, chorí a v handrách. Niektorí to zvládnu, ale väčšina skrachuje...”²³⁶

Nespokojnosť chorvátskych imigrantov rástla, a niektorí sa dokonca snažili odradzovať svojich krajanov ktorí ešte boli v domovine a chceli sa sťahovať do Argentíny. Jeden z nich, Marko Andrijić, poslal dopis imigrantskej organizácie v Splitu, v roku 1927, v ktorom píše, že sa v mestách veľmi ťažko da nájsť nejaká robota, a že ani vo vnútrozemí už nie sú dobré pracovné možnosti – Chorvátov z Buenos Airesu posielali hlbšie do Argentíny, kde museli ísť do rôznych miest a na pampy aby sa mohli živiť, a často si nemohli zaplatiť nájomné, takže si stavali spolu domčeky „z bylín a trávy“ aby ušetrili, čo ich nechránilo od ťažkých klimatických podmienok.

²³³ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.140

²³⁴ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.140

²³⁵ BANJAN, Iva (2013), s.16

²³⁶ ANTIĆ, Ljubomir (1997), s.152 (preklad IF)

Tiež, významné počty sú poľnohospodári, a sezónni pracovníci, takže mali práce a príjmy iba v období žatiev.²³⁷

Imigrant Noe Martinolić sa tiež snažil presvedčiť potenciálne nových imigrantov neprešahovať sa do Argentíny, a písal, že je pravda, že minulé generácie Chorvátov mali práce a dosiahli osobné úspechy, ale v 20.rokoch práca už nie je.²³⁸

V chorvátskych novinách *Novo doba*, v roku 1933, vyšiel dopis Ive Tadića, ktorý sa vrátil z Južnej Ameriky a sťažuje sa, že sa kríza v 30.rokoch ešte viac zhoršila, do tej miery že sa stovky pracujúcich túla okolo Puerto Nuevo a Estación Retiro v Buenos Airesu, hľadajúc nejaké útočisko lebo domy nemajú, tak vykopávajú jamy a zakrývajú sa čímkoľvek nájdu – starým plechmi, slamou... Hovorí, že si musia hľadať jedlo medzi odpadkami z parných lodí či reštauráciami, vyzerajú ako živé mŕtvolky, a nalieha, aby sa ti chudáci vrátili čím skôr do domoviny.²³⁹

V období Druhej svetovej vojny imigrácie Chorvátov do Južnej Ameriky sa dôrazne spomalili, ale po jej koncu, prišla posledná vlna chorvátskej masovej imigrácie, tento krát nie z ekonomických, ale politických dôvodoch. Títo noví imigranti boli silní zástupcovia chorvátskej samostatnosti, na rozdiel od tých, ktorí prišli v minulých dekádach, podporovatelia Juhoslávie a Josipa Broza Tita, takže ideologický opak. Nezmenil sa ale dopyt – Argentína stále hľadala silných, schopných ľudí ktorí by vykonávali manuálne práce, ako imigrant Vinko Nikolić popísal – „po príchode nám v podstate hmatli svaly.”²⁴⁰

Problémy ležali v tom, že na rozdiel od začiatku storočia imigranti neboli pologramotní sedliaci, ale vysokovzdelaní intelektuáli, čie diplomy neboli potrebované ani uznávané: profesori (Vinko Nikolić) pracovali ako školníci alebo vyhadzovali uhlie, a dokonca aj doktori (dr Frano Nevistić, dr Baldo Dukić – šef nemocnice v Záhrebu) mali fyzické práce ako miešanie malty, práce v baroch a upratanie, na čo si veľmi ťažko zvykli.²⁴¹

²³⁷ BANJAN, Iva (2013), s.16

²³⁸ ANTIĆ, Ljubomir (1997), s.153

²³⁹ ANTIĆ, Ljubomir (1997), s.154

²⁴⁰ Ibid, s.157 (preklad IF)

²⁴¹ Ibid, s.158

6.2. Čile

Začiatok 20.storočia priniesol v Antofagaste ohromný rozmach, vďaka čím väčšej výroby a vývozu liadku, najmä v roku 1910. Je obdivuhodné, že sa niektorí Chorváti vyšplhali do veľmi úspešných a bohatých jednotlivcov, ktorí vlastnili fabriky a obchody, ako Lukinović a Petrinović. Mato Mojaš napísal, že chorvátski imigranti boli majiteľmi fabrikách cestovín, piva, tlačiareň – dokonca otvorili prvú fabriku piva v Antofagaste, a postavili prvú telefónu sieť.²⁴² Tiež, už v roku 1902 bola otvorená prvá tlačiareň menom *Imprenta Dalmata*, vďaka Ivanovi Krstulovićovi.²⁴³ V období od 1916 do 1923 bolo 5000 Chorvátov v meste, väčšina zamestnaných od Paška Baburizze, asi najznámejším Chorvátom v Čile, a o ktorom bude reč neskôr.

Ako sme zaznamenali v minulých kapitolách, imigranti zbadali, že je pre nich jednoduchšie a užitočnejšie držať sa spolu a zakladať spoločnosti, niektoré už fungovali od 19.storočia. V období do Prvej svetovej vojny, v Čile bolo založené viac ako 40 spolkov a cez 10 novín. Na samom začiatku sa najmä organizovali z cieľom solidarity – aby sa chránili tj. poistili v prípade bolesti či smrti, ale neskôr mali väčšinou politické, kultúrne či ekonomické funkcie (najmä odmietali byť podrobení monarchii, a prichádzalo ku konfliktom s rakúskym reprezentantmi, pod čí vlajkou a podporou na začiatkoch boli tieto spolky zorganizované). Jeden zo spolkov ktorí sa založili bola odbočka JO „Petar Petrović Njegoš“ (*Jugoslavenski odbor*, politický orgán o ktorom sa bude písať v nasledujúcej kapitole) z roku 1915, či členovia skoro všetci boli Dalmatínci a muži, rodení v 80.rokoch 19.storočia (čo znamenalo, že boli mladi muži, do 40.rokov), najmä južne od Omiša, z ostrova Brač – malo 244 členov, z čoho až 194 boli narodení na Braču.²⁴⁴

Okrem spolkov, v období Prvej svetovej vojny, sa budujú aj školy, a jedine dve mesta ktoré mali dostatočne podmienky na otváranie škôl boli Punta Arenas a Antofagasta. Presne školu v Antofagaste otvorili vďaka iniciatívy JO, 14. 2. 1916, bola dvojročná, na začiatku mala 35 žiakov, a v prvej triede sa učil iba chorvátsky jazyk.²⁴⁵ Nápad o budovaní školy pre chorvátskych

²⁴² MOJAŠ, Mato, s.108

²⁴³ BANJAN, Iva (2013), s.30

²⁴⁴ ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.23

²⁴⁵ Príloha č.7

imigrantov sa narodil pretože si uvedomili, že je najmä druhá generácia – deti narodené v Čile, v nebezpečí že sa chorvátčina a chorvátske zvyky kvôli asimilácie môže stratiť.

Vládal strach že príde k odnárrodneniu, že deti a novšie generácie zabudnú jazyk ich predkov a ktorej národností patria. Dokonca sa na oficiálnej schôdzke školy v roku 1920 prísne navrhovalo aby každý Juhoslovan nutne posielal svoje dieťa do tejto školy, aby sa zachovala chorvátska identita a aby sa ukázalo odkiaľ sú – navyiac, očakávalo sa aby sa rodičia doma s deťmi rozprávali iba po chorvátsky (čo nebolo pre nich až tak jednoduché, lebo vo veľa prípadoch už sa aj oni asimilovali, pravdepodobne vďaka veľkým podobnostiam medzi dvoma národnosťami – kultúra a náboženstvo boli skoro rovnaké, a čilské obyvateľstvo priateľsky uvítalo imigrantov).²⁴⁶

Zaujímavé, na rozdiel od Argentíny, v Čile neexistovali chorvátske kostoly či farnosti, napriek tomu že veľa Čilčanov chorvátskeho pôvodu boli kňazi alebo biskupi, patrili čilskej katolíckej cirkvi. V iných štátoch s početnou chorvátskou imigráciou presne katolícki kňazi boli dôležitým symbolom jednoty a uchovávanía chorvátskych tradícií, zvykov a jazyku, takže nedostatok cirkví dopomohol strácaniu materského jazyku.²⁴⁷ Okrem toho, v medzivojnom období sa asimilácia Chorvátov urýchľuje, najmä kvôli sobášom s čilským obyvateľstvom a faktu, že narodené deti v Čile hneď dostávali občianstvo, ale nebolo povolené mať dvojité, takže to chorvátske už nemali.²⁴⁸

20.a 30.roky minulého storočia v Čile poznačilo zakladanie nových chorvátskych kolónií – najmä do Santiaga, ale aj do miest Concepción, Arica, La Serena Ovalle, Vina del Mar, a Valdivia. Dôvody pre sťahovanie do týchto miest boli naviazane na zatváranie *Oficinas Salitreras* na severu štátu (kvôli pádu cien liadku) kvôli čomu veľké počty imigrantov stratili svoje práce, a do Santiaga sa sťahovali hromady lebo ponúkalo lepšie možnosti vzdelania (vynikajúce univerzity) a zarob.²⁴⁹ Taktiež, sťahovali sa aj z juhu Čile, tiež kvôli lepším možnostami, lebo sa ceny mäsa a vlny veľmi znížili.²⁵⁰

²⁴⁶ ANTIĆ, Ljubomir: *Počeci jugoslavenskog školstva u Čileu*. Zagreb: Centar za istraživanje migracija i narodnosti, 1997, s.335

²⁴⁷ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s.301

²⁴⁸ BANJAN, Iva (2013), s.29

²⁴⁹ MESARIĆ ZABCIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina (2006), s.291

²⁵⁰ ZLATAR MONTAN, Vjera (2002), s.27

Juh čilského štátu, tj. provincia Magallanes prúdila s Chorvátmi aj v 20.storočíu. Centrom bol Punta Arenas, kde imigranti Vicko Damjanović a Miroslav Tartaglia odkúpili tlačiareň *Universal* v roku 1914, a zmenili ju na *Hrvatsku Tiskaru*.²⁵¹ Interessantne, na juhu Čile sa chorvátčina aj lepšie udržiavala ako na severu – napríklad v meste Porvenir sa na uliciach až do roku 1926 používal iba chorvátsky jazyk, a španielčina tam bola počuť až od toho roku.²⁵² Navzdor dobrej zachovanosti jazyku a zvykov, aj región Magallanes zasiahla asimilácia. Výborným príkladom tohto jemného rozporu je kniha *Iz daleka zauvijek (Desde lejos para siempre)* čilského Chorváta Nicolása Mihovilovića Rajčevića, narodeného v roku 1916 v Punta Arenas.

Mihovilović Rajčević je potomok chorvátskych rodičov, otca Nedjeljka a mamy Katariny, ktorí sa odsťahovali z ostrova Brač v prvej dekáde minulého storočia. Tento spisovateľ bohato popísal svoje spomienky z detstva a dospelého života v typickej rodine, ktorá žila v chorvátskej kolónie v Punta Arenas a udržiavala ich kultúru a tradície. Vďaka jemu, zachovali sa navždy určité elementy *hrvatstva*, a môžeme sa ponoriť hlbšie do každodenného života prvej a druhej generácie Chorvátov v Magallanesu. Svoj autobiografický román vydal v roku 1966, a je to prvá časť trilógie o jeho rodnom meste, Punta Arenas, a chorvátskej komunite a jej významnom vplyvu na rozvoj tohto mesta, ktoré začalo ako vzdialená väzenská kolónia na „koncu sveta“, ale postupne sa vďaka európskym imigrantom (z čoho veľká časť boli Dalmatínci) rozvinulo do stabilnej multikultúrnej komunity.²⁵³

Dej románu sa začína v 1920. rokoch, keď autor bol ešte malé dieťa, a pokračuje k Druhej svetovej vojne, keď už vyrástol. Od detstva počúval svojich rodičov spomínať si na domovinu, na to ako si zvykávali na úplne nové a odlišné životy, na rozčarovania a smútky, ktoré neskôr vymenili akceptovanie nového začiatku a zapadnutie do čilskej spoločnosti. Keď autor začal ísť do prvej triedy, konečne sa stretol so spisovným španielskym jazykom a uvedomil si, že sa predsa musí komunikovať v španielčine, a chorvátčinu nechať iba na doma, v kruhu svojej rodiny.

Jeho mama bola žena v domácnosti, a otec, ako mnoho iných Chorvátov, vlastnil a pracoval v obchode, ktorý vždy otváral v 6 ráno. Bolo známe, že svojím zákazníkmi pripravoval *rakiju po austrijsku* – alkoholický nápoj typický pre Balkán, podľa autora, volanú *po austrijski* čo

²⁵¹ BANJAN, Iva (2013), s.30

²⁵² PERIĆ, Marina (2004), s.253

²⁵³ MIHOVILOVIĆ RAJČEVIĆ, Nicolás (2003), s. 186

bolo meno ktoré sa viac-menej pejoratívne používalo pre Chorvátov kvôli tomu že boli podriadení monarchii.²⁵⁴

Rád si spomína svojho ujka Juana, ktorý prišiel chudobný z domoviny, aby si našiel akúkoľvek prácu a čím skôr sa vrátil domov, lebo sa mu Punta Arenas ako mesto nepáčilo. Za stolom plným chorvátskych dobrôt (prosecco, jablčný závin, domáci chleba²⁵⁵), hovoril, že dostal dojem že Punta Arenas nie je mesto v ktorom by sa malo zostať – nepáčia sa mu ulice plné blata, ani „vtipne“ domy z plechu a dreva – na rozdiel od krásnych kamenných domov v Dalmácii, chýbajú mu olivové a figové stromy, a ani ľudí och nemá rád, lebo si myslí, že sú väčšinou špinaví, opili a škaredí.²⁵⁶ Spisovateľov otec mu kľudne vyjadril svoj názor:

„Všetci sme tu prišli s myšlienkou že je na uliciach zlato, a že sa hneď peňaženky zaplnia a vrátíme sa do našej Dalmácie... No, jeden deň si všimneš deti vedľa seba a že máš krásnych priateľov ktorých si predtým nemal. Pozeráme to more, ktoré nás môže odniesť keď sa nám bude chcieť, ale sa nemusíme ponáhľať vrátiť sa. *Tamo*²⁵⁷ zostali rovnaké stariny, iste večné kamene, všetko rovnako ako sme zanechali...a tu namiesto toho je každý deň niečo nové, lebo je toto nová krajina a každý deň nás oduševní niečím novým. Pracuje sa ťažko, ale sa to opláti. Postavíš domček, a zanedlho sa ti zdá malým, tak ho rozšíriš... *Tamo* stále spievaš jednu pesničku, počúvaš rovnaké hlasy, pozeráš rovnaké mraky... áno, je to všetko krásne, ale to si nechal za sebou lebo ťa ten kraj, to podnebie a najviac život ta spútal... Tam sa užíva, ale tu sa žije.“²⁵⁸

V tomto úryvku sú dobré popísané pocity chorvátskych imigrantov, a porovnanie medzi ich dvoma domami. Nicolás počul nejakého príbuzného ktorý sa sťažoval že obyvatelia Bráča postupne krachujú lebo olivové stromy a vinná réva sú menej a menej úrodní, no všetko sa ešte zhoršilo s príchodom vojny – v Pučišću, rodnom mestu jeho rodičov sa verbovali mladí muži už od 16.rokoch, a často sa nikdy naspäť domov nevrátili.²⁵⁹

Toto boli niektorí z dôvodov prečo rodina Mihovilović Rajčević preda uprednostňovala novú krajinu a Punta Arenas, a dokonca vďaka snaženiu nich a iných Chorvátov, sa mesto modernizovalo, lebo autorov otec a ujko pracovali na dláždeniu ulíc. Vraveli že ich Amerika

²⁵⁴ Ibid, s.10

²⁵⁵ preklad IF

²⁵⁶ Ibid, s.17

²⁵⁷ „tam“ (preklad IF)

²⁵⁸ Ibid, s.18 (preklad IF)

²⁵⁹ Ibid, s.25

krásne prijala a nechce ich pustiť nikám, že napriek tomu že často museli tvrdo pracovať ale veľmi málo imigrantov zbohatlo, dostali svoje slobody, klud, a vďaka deťom aj radosti. Často si ale nostalgický pripomínali na chladné chorvátske zimy a vianočné sviatky, kedy schúlení pred krbom vypíjali rakiju, jedli domáce koláče a suché figy, a spievali: *tamo daleko, daleko kraj mora, tamo je selo moje, tamo je ljubav moja.*²⁶⁰

V románu sa zmiňuje významná slovenská osobnosť – Matej Bencúr, aliasom Martin Kukučín, ktorý žil a pracoval v Punta Arenas od roku 1907. Autor uvádza, že Bencúr pracoval ako doktor – že sa dôkladne staral o jeho otca a s ním sa kamarátil, a že skoro každé dieťa v meste mu dlží svoj život. Chváli ho nielen ako doktora, ale aj človeka, ktorému nebolo ťažko ani v noci prísť k pacientovi, alebo dávať lieky bez toho aby mu zaplatili. Zaujímavé, ale doktor im nikdy neprezradil odkiaľ bol, do Punta Arenas sa prischoval zo Selaca, na ostrove Brač, ale Nicolás a iní Chorváti vedeli že nebol z Dalmácie – niektorí sa domnievali že bol Maďar, druhí že bol z Československa, a niektorí že bol Polák či Rus, ale on vravieval, že sa cíti ako Dalmatínek, a takým dialektom aj hovoril.²⁶¹

Opakujúca sa téma v románu je identita imigrantov, vždy naviazaná na politiku. Často Chorvátom na nejakých zápasoch Čiľania vykrikovali *austrijsko govno*²⁶², na čo sa urážali, lebo sa tak necítili. Autorov otec hovoril, že sa nemajú urážať, lebo im to kričia iba pretože prehrali, a že je keď ich urážajú, je jedno či sú *austriacos* alebo *Juhoslovania*. Majú byť pyšní na Brač a celú Dalmáciu, ktorá už od čias rímskych cisárov bola rozvinutá a dodnes je tak krásne zachovaná. No, politická situácia sa neustále mení - hovorí, že do včera rakúsko-uhorský cisár bol všemocný, ale už dnes je to samostatný nový štát, s neistou budúcnosťou. Autor rád poslúchal svojho otca ako sa bavil o politike, a volal ho *austrojugoslaven*.²⁶³

Taktiež, diskutovalo sa o chorvátskych imigrantských spolkoch – v tom období existoval *Jugoslavenski dom*, a nie *Austrijski*, a kládli otázku, či je možno byť aj *Jugoslaven* aj *Dalmatinac* – Nedjeljko obhajuje postoj, že je jedno či sú Rakúšania alebo Juhoslovania, lebo navždy budú Dalmatínci a to sa nikdy nezmení. Môžu ho volať akokoľvek, ale nechce byť volány Talianom či

²⁶⁰ Ibid, s.50, tradičná skladba z obdobia Prvej svetovej vojny: „tam ďaleko, tam vedľa mora, tam je dedina moja, tam je láska moja.“(preklad IF)

²⁶¹ Ibid, s.74

²⁶² rakúske hovno (preklad IF)

²⁶³ Ibid, s.101

Turkom – kludne vyvesí na stenu obraz srbského kráľa, aj keď sa ten „sedliacky človek“ nedá porovnať s cisárom Františkom Jozefom I., lebo je medzi Viedňou a Belehradom obrovský rozdiel. Debatu skončil s tým, že sa imigranti nemusia zaoberať politikou *tamo*, lebo tu je tu úplne inakšie – namiesto kráľa volia prezidenta každých 5 rokov, a dokonca ho môžu vyhodiť ak nie je schopný.²⁶⁴

Zaujímavý je rozhovor medzi už dospelým spisovateľom Nicolásom, a doktorom ktorý vymenil dr. Bencúra keď sa ten rozhodol vrátiť domov. Bavia sa o Chorvátoch a ich vplyvu na Punta Arenas, a doktor sa čuduje, že toto mesto na neuveriteľné náročnom podnebiu prilákalo toľko nových obyvateľov. Tvrdí, že iba ľudia železnej vôle, dobrého zdravia a nezničiteľného ducha mohli tu pretrvať – prišli snívajúc kvôli rozprávkam o zlatu a nepredstaviteľnom bohatstve Ameriky, ale sa rozčarovali, a čakalo ich veľa tvrdej práce a utrápenia, no neprestávali myslieť na svoje chudobné rodiny, ktoré zostali v ďalekej domovine.

Hovorí mu, že musí byť veľmi pyšný na svojho otca a krajanov, lebo presne oni boli tí, či zásluhou je Punta Arenas dnes už moderným a krásnym mestom, a pred nejakých 10 rokov mesto bolo oveľa inakšie. Každý sa zaslúžil svojím spôsobom za zlepšenie mesta – jeho otec doslova vybudoval základy puntaarenaských uliciach ručne postavajúc kamenné bloky, alebo usilovne pracujúc v obchodoch, niektorí riskovali životy ako rybári v ťažkých podmienkach - v podstate robiac také práce, čo málokto chcel prijať, ale tie *austrijska govna* boli schopní vziať na seba všetko. Mysli si, že za par rokov nové generácie – deti rybárov či malých obchodníkov, už budú inžinieri alebo profesori ktorí potom budú vládnuť štátom. Ráta, že zanedlho bude možné prečítať chorvátske priezviska všade, na samom vrchole Čile, a to preto, lebo sa *Chorvát vmiešal s čilským národom*.²⁶⁵

7) Vzťah medzi politikou a identitou Chorvátov v 20.storočíu

Nové storočie prinieslo veľké zmeny v Chorvátsku, medzi ktoré patri nová štátna príslušnosť – kvôli dôsledkom Prvej svetovej vojne prišlo k rozpadu Rakúsko-Uhorskej

²⁶⁴ Ibid, s.99

²⁶⁵ Ibid, s.181 (preklad IF)

monarchie, v 1918, a Chorvátsko sa stalo súčasťou nového štátneho útvaru menom *Kraljevina SHS*²⁶⁶ (neskôr *Kraljevina Jugoslavija*). Po dekádach nespokojností s rakúskou tj. uhorskou vládou, Chorvátsko už nebolo nikomu podriadené, ale otázka bola, ako ďalej pokračovať – či sa osamostatni, alebo bude tvoriť novú štátnu formáciu, a priťahovaní ideou panslavizmu, rozhodli sa pre druhú opciiu.

Pred začiatkom Prvej svetovej vojny, chorvátski emigranti boli rozdelení a neisti v svoju identitu a príslušnosť, a najmä preto, ako sme už poznačili, zakladali rôzne spolky a noviny.²⁶⁷ V tomto období, podľa Lj. Antića, existovalo okolo 40 odlišných spolkov – s iným účelmi a tematikou, ale najviac sa sústredili na vzájomnú pomoc imigrantmi, potom hasičských, a kultúrnych spoločností ktoré im pomáhali nestrácať svoje identity a spomaliť asimilácie, a niekedy aj nájsť si práce a zabávať sa.²⁶⁸

Čo sa týka emigrantských novín v predvojnovom období, podmienky pre otváranie tlačiarň boli slabé (už zaznamenaná nízka vzdelanosť imigrantov ktorí prišli z dedinských častí Dalmácie, všeobecné nezáujem, a malý počet intelektuálov – odborníkov a editorov), a iba niektoré oblasti mali dostatočné finančné prostriedky a dobrý počet vzdelaného obyvateľstva – v Argentíne to boli Buenos Aires a Rosario, a v Čile Punta Arenas a Antofagasta. Podľa D. Mataića Pavičića, do začiatku vojny sa objavilo až 14 imigrantských novín (7 v Argentíne, a 7 v Čile).²⁶⁹ Ako sme už napísali v minulých kapitolách, chorvátski imigranti začali vydávať prvé noviny už na konci 19. storočia – v Argentíne to boli „Iskra slavjanske slobode“, editora Dinka Grizogogno-Bortolazzia, z roku 1883 v Buenos Aires.²⁷⁰

V Čile sa rýchlo objavila aj prvá chorvátska tlačiareň – bola otvorená v Antofagaste v roku 1903, pod menom *Imprenta Dálmata*. Jej zakladateľ bol Ivan Krstulović, ktorý prišiel do Čile v roku 1899 – na sťahovanie ho prinútila politika monarchie proti ktorej v Dalmácii aktívne protestoval, a musel odísť lebo mu monarchia zbavila celý majetok a odsúdila ho na smrť.²⁷¹ V svojej tlačiarne tlačil vlastné noviny „Sloboda“, prvé noviny v čilskom štáte v chorvátčine,

²⁶⁶ Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov (preklad IF)

²⁶⁷ Príloha č. 10

²⁶⁸ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.425. Príloha č. 11

²⁶⁹ SANČEVIĆ, Zdravko (1992), s.99

²⁷⁰ KRPAN SMILJANEC, Marina (2015), s.161

²⁷¹ PERIĆ, Marina (2005), s. 71

vydávané od 1902 do 1906 roku. Tieto noviny boli dôležitým ústrojom rozširovania ideí osamostatnení Chorvátska („pre slobodu chorvátskeho národu“, „Bog i Hrvati“, „Zora puca, bit će dana“²⁷²), a ostré vyjadrovali silný anti-rakúsky postoj v období keď sa ešte dosť imigrantov uvažovalo ako *austriacos*.²⁷³

Zaujímavé, niektorí historici a autori ako prvé chorvátske noviny v čilskom štáte uviedli „El Magallanes“, z Punta Arenas z roku 1894 – napriek tomu, že tieto noviny neboli v chorvátčine, ale niektoré prílohy a články boli napísané po chorvátsky, v nich sa venovalo životmi *austriacos* v Čile, a dokonca majiteľ týchto novín bol chorvátsky imigrant Pedro Hrdalo.²⁷⁴

Veľmi rýchlo po „Slobode“, v roku 1905, sa začali vydávať noviny Petra Gašića pod menom „Male novine“, ktoré boli na hlasu ako „apolitické“, tj. v ktorých sa nepísalo negatívne (ani pozitívne) o monarchii, výsledkom čoho bola finančná podpora aj z chorvátskej aj rakúskej strany. Keď sa nepísalo o politike, hlavné témy týchto štvorstránkových novín boli správy o emigrantským kolóniám, niektoré o životoch v domovine, a venovali čas aj zábavným obsahu a vtipom.

Napriek tomu že boli obľúbene a že ich veľa ľudí čítalo, už po roku sa prestali vydávať, no o dva roky neskôr – v 1908 sa znovu objavujú s novým menom, ako „Domovina.“ (1908-1910, 1913-1918)²⁷⁵ Krpan Smiljanec utvrďuje, že tieto noviny boli neuveriteľné dôležitým zdrojom údajov o imigrantoch, lebo sa zaoberali jednotlivcami, a dokonca v nich boli uvedené niektoré dáta o začiatkoch juhoamerických imigráciách.²⁷⁶

V nich sa písalo v 4 textoch o ich ďalekej domovine – negatívne sa diskutovala rakúska politika (či cieľ podľa týchto novín bol „viesť ľud do zúfalstva a národného rozpolenia“²⁷⁷) a postavenie chorvátskeho obyvateľstva v monarchii (kritizovali podriadenosť monarchie, oni boli „utláčaný národ, zdrvení Chorváti, živitelia Rakúskej monarchie“²⁷⁸). No, pozitívne vnímali

²⁷² LJUBETIĆ, Jerko (2000), s.45: „Boh a Chorváti“ bola sloganom Stránky práva, ideologický nacionalistickej pravice /“Zora puca, bit će dana“ je pieseň básnika Petra Preradovica, vydaná v 1844, napísaná s cieľom národného vzbudenia a oslavovania chorvátskeho jazyka

²⁷³ KRPAN SMILJANEC, Marina (2015), s.161

²⁷⁴ PERIĆ KASELI, Marina (2015), s. 117 (Hranilović 1978: 29–32)

²⁷⁵ KRPAN SMILJANEC, Marina (2015), s.161. Príloha č.8

²⁷⁶ Ibid.,s.162

²⁷⁷ PERIĆ, Marina (2005), s.73 (preklad IF)

²⁷⁸ Ibid (preklad IF)

možnosť zjednotenia Chorvátov a Srbov („My Chorváti a Srbi máme byť súladní ako bratia, brániť jazyk, národ a krajinu, všetko čo je chorvátsko-srbské lebo ako bolo napísané, Chorváti a Srbi majú jednu krv...sme veľký národ ktorý je roztrhnutý a rozlomený.²⁷⁹), a pyšne zaznamenali meno známeho Chorváta Ivana Meštrovića.²⁸⁰

Okrem písania o svojej ďalekej domoviny, venovali sa aj imigrantským komunitám v Južnej Amerike (11 textov). Dobre zaznamenali politickú nejednotu chorvátskych imigrantov, kritizovali nedostatok vyjadrovania národnej identity a neexistovanie chorvátskej školy. To posledné vnímali ako veľmi významný problém, ktorý ovplyvňoval obyvateľstvo najmä v tom, že školy boli nástrojom zachovávanía materinského jazyka a národnej identity a vnímania u detí, ktoré už boli na ceste k asimilácii. Slovami z novín č.160, datovaných 16. 5. 1913, ciele týchto imigrantských novín sú:

„Zobudiť vlastenecké pocity chorvátskych emigrantov, priniesť zaujímavé správy o udalostiach v domovine, zobudiť národné vedomie, urobiť z našich neznalých imigrantov dobrých Chorvátov, ukázať rany biedneho chorvátskeho a slovanského národu.“²⁸¹

To, čo skoro ale všetky noviny do vojny mali spoločné, je ich krátka životnosť, a veľmi silné politické konotácie – témy sa menili chronologicky spolu s politickými prúdmi, písalo sa o politike v diaspóre a v domovine (zaujímavé, lebo sa väčšinou v emigrantských novinách v iných štátoch písalo o problémov v životoch emigrantov, ich adaptácii novom okoliu). Antić tvrdí, že sa týmto písaním o politike snažili ovplyvňovať politický režim v domovine, ale že sa, ak sa tým novinám podarilo „docestovať“ do monarchie, skoro vždy skonfiškovali lebo mohli ohrozovať režim.²⁸² Je dôležité tiež zaznamenať, že sa postupom času a kvôli adaptácie a asimilácie, menil aj jazyk v ktorom sa noviny vydávali – do Prvej svetovej vojne sa väčšinou písalo po chorvátsky, v medzivojnovom období noviny boli dvojjazyčné, a po Druhej svetovej vojne sa už takmer všetky vydávali v španielčine.²⁸³

Ako sme už poznačili, prví imigranti prišli kým ešte pretrvávalo národné obrodenie v Dalmácii a kde sa vytvorili nesúhlasy medzi dvoma stránkami – *narodnjaci* a *autonomaši*,

²⁷⁹ Ibid (preklad IF, č. 156, 17. 4. 1913.)

²⁸⁰ Chorvátsky sochár, architekt, politik (1883-1962)

²⁸¹ PERIĆ, Marina (2005), s.74 (preklad IF)

²⁸² ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.426

²⁸³ SANČEVIĆ, Zdravko (1992), s.102

s trochu odlišnou podobou: *autonomaši* podporovali Rakúsko namiesto osamostatnenia Dalmácie. Antić píše, že sa imigranti podporujúci Rakúsko takto vyjadrovali kvôli tomu, „že Rakúsko Chorvátov naučilo o kultúre, lebo prisahali, že monarchii budú verní, kvôli tomu, že sa cisár František Jozef k Chorvátom choval a staral ako otec.“²⁸⁴ Taktiež, niektorí si mysleli, že ak zmenia svoju príslušnosť Rakúsku, bola by to zrada štátu v ktorom sa narodili, a báli sa, že ak budú na opačnej strane od Monarchie, možno by im nebolo povolené vrátiť sa do domoviny.²⁸⁵

Ich protiklad boli imigranti ktorí jasne vyjadrovali svoju antipatiu voči Monarchie, podporovali nie samostatnosť Chorvátska, ale slovanstvo, najmä *jugoslavenstvo*. V Čile v Antofagaste sa 1. 8. 1915 vďaka úspešným imigrantom Ljubi Leontiću a Miće Mičića, usporiadalo emigrantské zasadenie kde oficiálne uznali legitímnosť JO – *Jugoslavenskog odbora*, ktorý bol hlavným zhromaždením nielen chorvátskych, ale aj srbských a slovinských politických emigrantov z monarchie, založený v roku 1915, v Paríži. Nápad o založení tohto hnutia pravdepodobne sa vytvoril už koncom 19.storočia, a ideológom bol J. J. Strossmayer²⁸⁶. Podľa Lj. Ljubetića, prvým krokom pre toto hnutie bol *Veliki sabor*, v roku 1915 v Chicagu, kde sa zhodlo na základoch pre zhromažďovanie imigrantov v Amerike. Tento *odbor* vykonával svoju prácu v Londýnu, odkiaľ finančne pomáhal čilskom štátu a posielal jednotlivcov aby „rozširovali juhoslovanské idey.“²⁸⁷

Imigranti v Čile schválili JO ako ich jediného zástupcu vlasti, a existoval apel, aby ich každý Juhoslovan podporoval:

„Všetci Juhoslovania na Tichomorskom pobreží majú hlasne ukázať plnú dôveru našim jediným zástupcom JO v Londýne, ktorý predstavuje skutočné národné juhoslovanské aspirácie... Keď už naši bratia v domovine to nemôžu, mi Juhoslovania ktorí žijeme v týchto slobodných štátoch im máme poskytnúť neobmedzenú dôveru pre ich prácu, a verejne ukázať celom kultúrnemu svetu že sme pripravení na každú obeť aby sme dostali svoje národné práva.“ (24. 7. 1915.)²⁸⁸

²⁸⁴ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.427

²⁸⁵ PERIĆ, Marina (2005), s.75

²⁸⁶ LJUBETIĆ, Jerko (2000), s 51: Josip Juraj Strossmayer bol známym chorvátskym biskupom, politikom a podporcom idey panslavizmu a juhoslovanstvu

²⁸⁷ MATAIĆ PAVIČIĆ, Dane (1998), s.52

²⁸⁸ PERIĆ KASELI, Marina (2016), s.250 (preklad IF)

Neprekvapujúce, vo Valparaisu sa založilo pod priamym vplyvom JO v roku 1916 imigrantské hnutie JNO, tj. *Jugoslavenska narodna obrana*, s účelom bojkotovania monarchie – aby prišlo ku jej pádu a ku zjednotení južných Slovanov do spoločného štátu – ako najbližšieho spojenca videli Srbsko (rovnako ako JO). *Jugoslavenska narodna obrana*, so sídliskom v Antofagaste a prezidentom Paškom Baburizzom, fungovala do roku 1919, a v krátkom období jej činností, sa skoro všetky imigrantské spoločnosti v Čile a Argentíne stali pobočkami JNO – v rámci JNO existovali aj spolky pre ženy ako *Katarina Zrinska* a *La mujer croata* v Punta Arenas²⁸⁹ a *Kosovska djevojka* v Antofagaste.²⁹⁰

Jeden z najlepších príkladov, okrem v hore zaznamenaných hnutí, kde je vidný pro-juhoslovanský postoj imigrantov je z novín *Domovina*, vydaných 6. 6. 1913, v časti ktorá sa menovala *Mali katekizam hrvatsko-srpskog naroda*:

- 1) Srbi a Chorváti sú bratia. Jeden národ, ktorý má dve mena.
- 2) Nehádaj sa, lebo je svornosť a zjednotenie Chorvátov a Srbov jediné čo nás zachraňuje.
- 3) Nezapadni, že si vždy Chorvát alebo Srb, vetva jedného veľkého chorvátskeho stromu.
- 4) Všade kde si, priamo a pyšne uznaj, že si Chorvát či Srb a vysoko poves chorvátsku a srbskú vlajku.
- 5) Buď pyšný tým, že máš 10 miliónov bratov chorvátskeho a srbského mena a že si jeden zo 160 mil. Slovanov.
- 6) Buď hrdý tým, že sú Slovinci, Česi, Bulhari, Poliaci, Rusi tvoji bratia, a že sme všetci Slovania, takže naše spasenie je v bratskej zhode.
- 7) Nezapúdaj, že je naša domovina veľká a priestranná, ale fragmentovaná. Premýšľaj o jej minulosti a veľkoleposti, aby ťa to nadchlo v boju o jej budúcnosť.
- 8) Nebuď ničí otrok, ani zradca svojho národu.
- 9) Vždy sa snaž ukazovať svoju národnú hrdosť a česť. Uprednostňuj to svoje, a od iných rešpektuj.
- 10) Zapamätaj si, že sa bratia rozoznajú vďaka jazyku a krvi, a náboženstvo je záležitosť ktorá patrí každému človeku a ma sa rešpektovať. Napriek tomu, že Chorváti a Srbi patria iným náboženstvám oni sú bratia, bez ohľadu na ich náboženstvo.²⁹¹

²⁸⁹ Príloha č.13

²⁹⁰ PERIĆ KASELI, Marina (2016)., s.251. Príloha č.14

²⁹¹ ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.27 (preklad IF)

Logickým výsledkom boli zmeny mien rôznych spolkov, ku čomu prišlo už na začiatku storočia, a v období okolo Prvej svetovej vojny sa urýchlilo. Samozrejme, namiesto rakúskych či rakúsko-uhorských mien nachádzame chorvátske či slovanské spolky, príkladom čoho je *Društvo iseljenih Jugoslavena za materinsku riječ*.²⁹² Tento spolok bol založený v Argentíne keď Juhoslávia ešte ani neexistovala, pravdepodobne v roku 1907 či 1908 (presný rok sa dodnes nevie), a ako sa nazdáva už v menu, vítal nielen Chorvátov ale aj iných južných Slovanov – Srbov a Slovincov. Presne zjednotenie týchto národov bolo túhou tejto spoločnosti, čo vyjadrovali aj v svojich novinách, *Materinska riječ*.²⁹³

Podľa Lj. Antića, monarchia sa tesne pred vojnou snažila zachrániť svoj negatívny obraz a zastaviť tieto politické prúdy, tak sa v roku 1913 dala na zakladanie spolkov “s menom na ktoré nikto nebude mať pripomienky“. Chcela ich dať na svoju stranu sľubmi že prispia imigrantom napríklad rôznym štipendiami pre vzdelávanie detí, alebo založením sirotincov, no na oplátku žiadala aby imigranti začali zbierať peniaze pre vojsku, čo sa moc nepodarilo.²⁹⁴

Zaujímavé, ale aj možno predvídateľne, v čilskom štáte sa imigračné (juho)slovanské hnutie oveľa rýchlejšie a úspešnejšie rozvíjalo, zatiaľ čo sa v Argentíne veľmi pevne udržiavala rakúska propaganda. Historici sa zhodujú, že toto najmä ovplyvňovala problematika organizovania imigrantov – kvôli tomu, že veľké množstvo Chorvátov žilo rozptýlene v rozľahlosti argentínskych pampách, a slovami Lj. Antića „chorvátskom poľnohospodárovi bolo úplne jedno či bude z neho Juhoslovan alebo *austriaco*.“²⁹⁵

Dá sa povedať, že v Argentíne sociálne postavenie hralo veľkú rolu na ich ideológiu a politickú príslušnosť – títo poľnohospodári neboli veľmi bohatí, a napriek tomu že ich bolo mnoho, neorganizovali sa do spolkov, no tí, ktorí žili v mestách ako v Buenos Aires boli pod silným vplyvom Monarchie. Dôvodom uprednostňovania Rakúska namiesto (juho)slovanstva

²⁹² PERIĆ KASELI, Marina (2016), s.235

²⁹³ Ibid,

²⁹⁴ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.49

²⁹⁵ PERIĆ KASELI, Marina (2016), s. 254

v Argentíne je podľa všetkého pevná prítomnosť Rakúska a ich služobníkov v Argentíne, ktorí chceli udržiavať silnú pozíciu v tomto „najviac európskom štáte v Amerike“.

V puntaarenaských novinách „Domovina“, vo vydaní z roku 1911, bol vidný ten politický rozpor medzi imigrantmi oboch štátov, nezhody ohľadom ich pocitu identity a národností, zmätok a rozličnosť medzi jednými a druhými:

„Slovan, Dalmatínek, Slovinec, Rakúšan“ je ich národnosť. „Môj, ten náš, rakúsky, slovinský, ako ma matka naučila“ je ich jazyk. Pánboh ochraňuj ak pred nimi povieš že si Chorvát. „Prečo by sme mi povedali že sme Chorváti, a oni nikdy nehovoria že sú Dalmatínci?“²⁹⁶

S príchodom Prvej svetovej vojny očividne zosilňuje nenávisť voči monarchie a túha po politickom krachu Rakúsko-Uhorska a zjednoteniu Chorvátov tj. Dalmatíncov s ostatnými Slovanmi. V svojich želaniach neboli pasívni, organizovali rôzne udalosti a spolky ako *Jugoslovenski sokol*, a vydávali množstvo pro-Juhoslávskych novín – „Pokret“, „Jugoslavija“ a „Jugoslovenska država.“²⁹⁷ V podstate, noviny v diaspóre sledovali situáciu v ich domovine ,kde počas vojny bola silná podpora ešte ani neexistujúcom štátu a srbskom kráľovi Petru Karađorđeviću, ktorého v novinách „Jugoslavija“ popisali ako „niekoho kto môže oživiť Veľké Srbsko a mocnú Juhosláviu, a národného zjednotiteľa.“²⁹⁸

Taktiež, v už zmienených novinách „Domovina“ sa neustále rozširovalo *jugoslavenstvo* – chceli 1 štát, Juhosláviu, a v textoch sa už nepoužíva toľko pojem *Hrvat*, ale *Jugoslaven*. V popisovaní postavenia *Jugoslavena* v Rakúsku sa sťažujú na chovanie tj. nedbalosť vlády voči im, tvrdia že im Rakúsko nič dobré neprinieslo, ale že väčšine spôsobila škodu a niektorých dokonca zruinovala – museli odísť do neznámych krajoch kde sa sotva živia, a nie je čudné, že už necítia veľkú lásku ku svojej domovine.²⁹⁹

Imigranti ktorí podporovali rozpad monarchie dokonca navrhovali aby tých ktorí stali na strane monarchie nejakým spôsobom vyhnali z imigrantských komunít, a často o tom písali v novinách, čo ukazuje úryvok z novinách *Pokret*:

²⁹⁶ ANTIĆ, Ljubomir (1988), s.427 (preklad IF)

²⁹⁷ ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.25

²⁹⁸ PERIĆ, Marina (2005), s.86 (preklad IF) Jugoslavija, br. 20, 12. 7. 1915.

²⁹⁹ Ibid., s.75, č.18, 18.8. 1915

„Bratia, prosím vás, zapamätajte si meno a priezvisko každého ktorý dnes nadáva slovanstvu, a chváli Rakúsko, alebo sa prihlásil do vojny pre Rakúsko. Prosím vás urobte to: bude za to potreba po vojne, keď príde ku *čisteniu* našej chorvátskej domovine.“³⁰⁰

Averzia voči monarchie bola jasne vidná aj v rozdelení ktoré imigranti cítili, seba chápali ako *my* – inferiórni, ohrození, a monarchiu ako *oni*, tí zlí, a pre nich mali mena ktoré slúžili aby sa ich popísalo – *prisahaní nepriatelja, odporcovia-hospodári, tyrania bez duše, prekliate ich meno..*³⁰¹

Samozrejme tieto postupy a aktivity boli spôsobom vďaka ktorému sa imigranti snažili zachovať svoju identitu a určitý stupeň nezávislosti, zatiaľ čo otvorene (finančne) podporovali akékoľvek udalosti v svojej ďalekej domovine v ktorých sa Chorváti snažili zbaviť monarchie. Aj pred vojnou úporne odsudzovali postupy rakúskej vlády a potlačovanie podriadených národov v monarchii, čo je vidno v ich reakcie na *Hrvatski narodni pokret*, z roku 1903/1904.³⁰²

Toto národné hnutie bolo reakciou na potlačovanie Chorvátov zo strany uhorskej vlády, najmä sa týkajúc ich finančnej závislosti, a odmietnutí Maďarov zlepšiť finančné podmienky, na čo Chorváti reagovali protestmi ktoré rýchlo mali tragické výsledky – niektorí sedliaci boli zavraždení kvôli tomu, že rozbili okna a dali dole maďarskú vlajku na železničnom nádraží v mestečku Zaprešić. Tieto tragické správy docestovali aj do Južnej Ameriky a imigranti sa hneď rozhodli spolu zorganizovať a založiť spoločný fond na dobrovoľné príspevky pre rodiny tých ktorí zomreli a ľudí ktorí museli utiecť od Maďarov. Okrem toho, ako píše Lj. Antić, aby vyjadrili svoju nespokojnosť, imigranti zatvorili svoje obchody do ktorých vo výlohe nalepili protestne vyhlásenia, a vyvesili svoje vlajky na budovu *Slavjanskog pripomoćnog društva*, ktoré na príkaz rakúsko-uhorského konzula v Santiagu museli rýchlo dať dole.³⁰³

Keď vypukla svetová vojna, rakúsko-uhorský konzulát vyhlásil proklamáciu pre všetkých obyvateľov monarchie (aj tých žijúcich v diaspóre) aby sa dobrovoľne prihlásili do armády, čo vyvolalo veľké nespokojnosti medzi imigrantmi. Asi medzi najznámejšími reakciami na tuto

³⁰⁰ PERIĆ KASELI, Marina (2016), s. 242 (preklad IF)

³⁰¹ Ibid., s.245 (preklad IF)

³⁰² ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.25

³⁰³ Ibid, s.26

proklamáciu bol „Manifest svim Slavenima Monarhije“, vydaným 3. 8. 1914 od argentínskej imigrantskej spoločnosti *Hrvatska straža*, v ktorom písalo:

„Čo sa týka našich pocitov lásky k domovine, teraz keď sa ma bojovať na život a smrť medzi Slovanstvom a pangermanizmom, nemôžeme váhať o našich sympatiách ani o našom postoje. Keď sme museli 400 rokov pod tvrdou habsburskou rukou mlčať o všetkých nespravodlivostiach a urážkach ktoré nám spôsobili, teraz je konečne čas na odplatu. (Leontić 1961:84).“³⁰⁴

V čilskom štáte prvým známym ohlasom na vybuchnutie Prvej svetovej vojne a žiadaniu aby sa aj imigranti pridali do armády bol oznam vydaný v antofagastských novinách pod menom „Javnosti i našoj slavenskoj braći“, ktorý jasne vyjadroval postoje Chorvátov v Čile:

„Zdvihnúť zbrane proti svojich bratov by pre nás bola neznesiteľná urážka, a znechutené protestujeme proti takého vyhlásenia, zo strany vlády ktorá nám zabíjala bratov a ničila naše slobody... Keby sme mohli, veľmi radi by sme bojovali nie na rakúskej strane, ale na strane našich srbských bratov, s ktorými by sme spolu išli pozdraviť slnko slobody ktoré prinesú víťazstva ich odvážnej armády.“³⁰⁵

Ako sme už zaznačili, emigrácia v Čile bola tá, ktorá v Južnej Amerike bola najviac aktívna politický a kultúrne, ako píše Jorge Matulović v novinách *Novi iseljenik*, vydaných 18. 9. 1929. Popisuje, že je viac dôvodov prečo je v Čile taká silná národná vedomosť, ale najdôležitejší je fakt, že čilský národ podporoval chorvátske/juhoslovanské hnutie. Matulović píše, že vďaka čilskom priaznivom (politickom) podnebiu sa imigranti *naučili čo je sloboda*, Čilania sa zúčastňovali rôznym domoľubným udalostiam, podporovali JO, a ich novinári entuziastický popisovali boje pre osamostatnenie Chorvátov.³⁰⁶

Čo sa týka ekonomickej situácie Chorvátov v Čile v období vojny, bola celkom priaznivá – hlavným dôvodom bolo zväčšovanie dopytu nitrátov, najmä pre používanie na výrobu výbušnín a v zbrojnom priemysle. Celý štát finančne prosperoval, aj čilské aj chorvátske obyvateľstvo sa obohatilo a zlepšilo si sociálne postavenie – najlepším príkladom je zakladanie *Jugoslavenske banke* v Punta Arenas, prvou takou inštitúciou s juhoslovanským menom. Prezidentom bol už zmienený Paško Baburizza, a odbočky tejto banky boli aj vo Valparaisu a Antofagaste.³⁰⁷ Okrem banky, očakávaným krokom bolo aj zakladanie iných, nových spoločností (alebo zmenách mien),

³⁰⁴ PERIĆ KASELI, Marina (2016), s.239 (preklad IF)

³⁰⁵ ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.35 (preklad IF). Príloha č.15

³⁰⁶ PERIĆ KASELI, Marina (2016), s.252

³⁰⁷ Ibid.

medzi ktoré patrili napríklad *Jugoslavenska matica*, *Jugoslavensko radničko društvo*, *Jugoslavenski dom*, atď.³⁰⁸

V juhoamerickej diaspóre sa po období vojny objavil iný druh imigrantskej kultúre – tá juhoslovanská, čo znamenalo, že sa chorvátskymi elementmi ako vlajka, hymna, a pod., pridali srbské kultúrne elementy (tiež vlajka a hymna, ale sa oslavovali srbské dejiny a spievali národné piesne).³⁰⁹ Je dôležité zaznamenať, že aj keď oslavovali a dodržiavali svoju kultúru a identitu, samozrejme boli zastúpení aj čilské tj. argentínske prvky a vplyvy – najmä jazyk ktorý sa každodenné používal (verbálne, ale aj ako časť imigrantských dvojjazyčných novín).³¹⁰

Veľmi je zaujímavý dopis datovaný 26. 11. 1917 chorvátskeho novinára a spisovateľa Milostislava Bartulice, ktorý v období od 1916 do 1919 pracoval s chorvátskou diaspórou v Čile – spolu s členmi JNO v Antofagaste organizoval schôdzky s juhoslovanskou tematikou, proti rakúsko-uhorskej politiky a pomáhal zbierať príspevky pre srbskú vojsku.³¹¹ V svojom dopisu popisuje svoje dojmy o politickej situácie v Čile, o tom či väčšina podporuje *juhoslovanstvo* alebo Rakúsko, a rozdeľuje emigráciu na 2 skupiny tj. *klasy ľudí* – prvá skupina sú tí bohatí a úspešní, ktorí tvoria menšinu, a druhá tá väčšina, chudobnejší obchodníci tzv. *despacheros* a vzdelaní ľudia.

Podľa jeho záznamov, tí prví tvoria elitu alebo aristokraciu, s veľkým majetkom, sú *anacionálni* a amerikanizovaní, a je ich asi iba 20, 30.³¹² Druhá skupina je presne tá väčšina – je ich pravdepodobne okolo 1200, a oni sú zástupcovia národného (juhoslovanského) hnutia (aj keď je medzi nimi asi stovka *austriacos*). Tvrdí, že je medzi tými skupinami veľký rozdiel, a že každá bojuje pre niečo iné – tí bohatší bojujú pre svoj vlastný úspech a prestíž, pokiaľ sa tí druhí zaoberajú národným záležitostiam.

Počas vojny, zostrila sa nenávisť k tej prvej skupine, a voči *austriacos*, ktorí často obsadzovali pozície konzulov, a našli sa na čiernej liste. Podľa Bartulice, dôležitý rozdiel medzi prvou a druhou skupinou je aj v tom, že sa tá *elita* vždy drží spolu, nehovoria alebo nechcú

³⁰⁸ MATAIĆ PAVIČIĆ, Dane (19), s.34

³⁰⁹ PERIĆ KASELI, Marina (2016), s.259

³¹⁰ Ibid., s.260

³¹¹ *Bartulica, Milostislav*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020.

Konzultované 14. 5. 2020, na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=6105>

³¹² ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.35

používať svoj materinský jazyk a medzi sebou sa bavia po španielsky, sobášia sa s cudzincami tj. *del país* a nie so svojimi krajanmi, a ich detí už sú odnárodené, pokiaľ tí, ktorí trvajú na juhoslovanstvu pyšné používajú chorvátčinu a medzi sebou si zakladajú rodiny.³¹³

Keď sa Prvá svetová vojna skončila, skončilo aj obdobie podriadenia Chorvátska Rakúsko-Uhorskej monarchii – konečne prišlo ku dlho žiadanej slobode a vytvoreniu nového, už zaznamenaného štátu, *Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. M. Perić píše, že sa dnešné Chorvátsko po ukončení vojny ocitlo v nepriaznivej situácii – dôsledkom výhry štátov Dohody, medzi ktorými sa nachádzali Taliansko a Srbsko s Čiernou horou, hrozilo im rozdelenie teritória, predtým patriacim monarchii, medzi Talianskom a Srbskom. Najohrozenejšou asi bola provincia Dalmácia (ale v nebezpečí bol aj zostatok dnešného Chorvátska a Slovinsko), a politici spolu s členmi JO sa domnievali, že ak sami niečo nenavrhnú, existuje veľká šanca že stratia všetky štátne vlastnosti. Výsledkom týchto obáv bol kompromis zo Srbskom a vytvorenie nového štátneho útvaru, ktorý sa od roku 1929 volal *Kraljevina Jugoslavija*, a pretrvával až do roku 1945.³¹⁴

Čo sa týka chorvátskej diaspóry v období po Vojne, ohľadom na to, že v Čile juhoslovanské hnutie bolo veľmi silné, nie je zvláštne, že imigranti hneď uznali legitímnosť *Kráľovstva SHS*, a jasne vyjadrili podporu novom štátu.³¹⁵ Noviny išli s prúdom nálady v domovine, kde vládala eufória kvôli novom štátu a kráľovi – veľmi pozitívne sa prijali tieto zmeny a v „Našoj riječi“ kráľa popisujú ako *velebného vládca, otca, priateľa a brata národu*.³¹⁶ No, podľa Perić v 20. a najmä 30. rokoch význačne poklesol počet čitateľov, pravdepodobne kvôli hospodárskej kríze ktorá zasiahla celý štát, ale aj kvôli faktom že, po vojne témy o politike a oslobodení národa už nie sú aktuálne, a lebo sa asimilačné procesy v Čile čím viac urýchlňovali.

Po vytvorení *Kráľovstva SHS* a neskôr zmene na *Kráľovstvo Juhoslávie*, zaujímavé, nových emigráciách pribudlo, ale v slabších rozmeroch ako v minulých dekádach. Fakt ktorý podporoval sťahovanie bol ten, že stále neexistovali nejaké zákazy emigrovania, ale iba ich regulácie – Antić (1996) tvrdí, že heslo *Kráľovstva* bolo to, že je emigrácia nutné zlo keď sa v

³¹³ ANTIĆ, Ljubomir (1984), s.35

³¹⁴ PERIĆ, Marina (2005), s.78

³¹⁵ Ibid., s.79

³¹⁶ Ibid, s.86, Naša riječ, 17. 12. 1932 (preklad IF)

domovine už niektoré časti obyvateľstva nemôžu živiť, a preto odchádzajú na nové kontinenty aby si zarobili.³¹⁷

8) Vplyv na štáty Južného rohu - najznámejší Chorváti a stopy ktoré zanechali

Jedna z otázok ktoré sa položili na začiatku práce bola či Chorváti, buď kolektívne či individuálne, nejakým spôsobom prispeli k argentínskej a čilskej spoločnosti, a behom písania tejto práce môžeme s istotou odpovedať kladné. Takmer každý historik alebo autor z ktorého sa čerpali informácie pre túto prácu tvrdil, že Chorváti naozaj ovplyvnili rozvoj oboch štátoch, a v Čile tj. Magallanesu doslova pomohli založiť niektoré mesta (Porvenir), alebo vďaka ich snahám sa iné miesta zmodernizovali (Punta Arenas). No, s ich myšlienkami a tézami sa zhodli aj spisovatelia inej národnosti – M. Perić píše, že jeden čilský autor tvrdil, že „nie je možné spomenúť Magallanes aby sme sa nezmienili o Chorvátoch – rovnako ako nie je možné hovoriť o Rýme, bez uvedenia Vatikánu.“³¹⁸

I. Banjan sa venovala vážnosti chorvátskych imigrantov v zaznamenaných štátoch, najmä cez článok Matea Martinića Beroša, ktorý sa vola „Hrvatsko iseljeničtvo na jugu Čilea: primjer društvenoga i kulturnoga stvaralaštva“.³¹⁹ Už známe meno, Martinić Beroš bol prvou generáciou čilských Chorvátov – narodil sa v Punta Arenasu v 1931, ale jeho otec Mate tam emigroval z bračského Pučišća, v roku 1905, a autor nám popisuje ako Chorváti prispeli k rozvoju provincie Magallanes.

Zaznamenal, že priniesli zo svojej domoviny tie tradičné, cnostné hodnoty (zakladanie veľmi blízkej rodiny ktorá fungovala v katolíckom duchu, a deti sa vychovávali striktné, ale sa im venovalo veľa času, a povzbudzovalo sa ich aby vždy rešpektovali iných, aby sa chovali ku každom slušné a solidárne, a aby sa snažili vždy byť práचेchtiví a šetrní). Tieto hodnoty a výchova, ako sme už napísali v minulých kapitolách, pomohli aby chorvátski imigranti naozaj

³¹⁷ Ibid., s.78

³¹⁸ BANJAN, Iva (2013), s.28 (M. Perić, Aspekti integracije i adaptacije hrvatskih iseljenika u Čileu, str. 247), preklad IF

³¹⁹ Ibid., s.27

prispeli juhoamerickej spoločnosti – potomkovia prvých generáciách sa chceli odvdáčiť svojim predkom ktorý im umožnili lepšie životy. Staršie generácie svojou namáhavou fyzickou prácou zhromaždili aspoň nejaký kapitál, aby ich deti už mali ľahšiu cestu – namiesto manuálnej roboty stávali sa profesormi, vedcami, intelektuálmi, umelcami či technikmi, a slovami Martinića Beroša, „príspevky a vplyv staršej chorvátskej emigrácie v kvalite a kvantite dobre prevyšuje významy a vplyvy ostatných etnických skupín ktoré žili v Magallanesu.“³²⁰

Medzi množstvom chorvátskych prisťahovalcov v Argentíne a Čile, existujú prominentní jednotlivci o ktorých sa, vďaka ich úspechu a zásluhám, rozšíril hlas aj mimo tieto štátne územia. Okolo seba skoro vždy zhromažďovali a zamestnávali svojich krajanov, ktorí v nich videli vzor toho, čo aj oni chceli v svojej novej domovine dosiahnuť. Je potreba zmieniť sa o týchto ľuďoch a ich významnom vplyvu na argentínsku a čilskú spoločnosť.

8.1. Argentína

Dvaja známi chorvátski imigranti v tomto štáte boli z ostrovu Hvar – major Jakov (Santiago) Buratović, a Ivan Vučetić. Jakov Buratović, narodený vo Vrbanjima na Hvaru v roku 1846, už ako mladý človek odišiel do zahraničia pracovať – najprv do Egyptu na stavbu Suezského kanálu, a potom, v roku 1869, do Argentíny, kde sa zamestnal v inžinierskej spoločnosti ktorú vlastnila argentínska vojska, a ktorá sa venovala budovaniu telegrafických liniek.³²¹

Svojou pracovitosťou sa vyšplhal do hlavnej pozície spoločnosti „Telégrafo nacional“, v roku 1876 – bol známy po tom, že rad zamestnával svojich krajanov z ostrovu Hvar (asi par stoviek), a spolu s nimi a lokálnym obyvateľstvom budovali telegrafické linky od Buenos Aires do vnútrozemia – bol prvý ktorý vybudoval linky medzi Buenos Aires a Rosario.³²² Okrem tých telegrafických, zaslúžil sa aj za budovanie električkových tratí v Parane, Rosariu, a dokonca vďaka jemu, boli postavené prvé železničné trati v provincii Santa Fe.³²³

³²⁰ Ibid. (preklad IF)

³²¹ SANČEVIĆ, Zdravko (1992), s.80

³²² POSINKOVIĆ, Bozidar (1993), s.147

³²³ SANČEVIĆ, Zdravko (1992), s.80

O ňom, a o ostatných pioniermi chorvátskej emigrácie v Argentíne, sa písalo v buenosaireskom časopisu „La vida espiritual“, ktorý vydával Jošef Kaštelić, a správy o tomto časopisu prišli aj do Chorvátska – v 10. mesiacu roku 1937 sa zaoberali o ňom v „Hrvatskom dnevniku“, záhrebským novinám. Píše, že Buratović bol prvým Chorvátom v Argentíne o ktorom vieme, a že sa v svojej práci budovania telegrafických liniek vo vnútrozemí často stretával s násilnými Indiánskymi etnikami ktorí par krát aj dokonca zabili jeho pracovníkov. Taktiež, zaznačuje sa jeho zvyk zamestnávať *Hvarane*, medzi ktorými sa zmieňujú npr. Ante Radonić, jeden z imigrantov ktorý sa rozhodol po 10 rokov života v Argentíne vrátiť naspäť do domoviny, a bratia Vicko a Benedikt Radonić, ktorí sa neskôr presťahovali do okolia Barradera, kde pracovali v poľnohospodárstve (ako *chacareros*).³²⁴

Interesantne, bol súčasťou dobyvateľskej výpravy argentínskeho juhu „La conquista del desierto“, uskutočnenou medzi 1878 a 1885, a zanedlho vďaka svojom čestnom chovaní dostal čin majora. V „Hrvatskom dnevniku“ je poznačené, že sa v imigrantskej literatúre skoro nikto nezaujímal o Buratovićovi – o ňom sa nájde veľmi málo dokumentov, aj v diaspóre, ale aj v Chorvátsku, a preto autor článku dúfa, že aspoň písaním o tomto významnom človeku sa naň nezabudne.³²⁵

Napriek svojej práci a príspevku argentínskom štátu, zomrel chudobný v Buenos Aires v roku 1909, ale zanechal dôležité dedičstvo v Argentíne, a jeho meno dneska nosia mestečko a železničná stanica ktoré patria Partidu de Villarino (obci a časti provincie Buenos Aires), a námestie v Rosariu.³²⁶

Druhým *Hvaraninom* ktorý výrazne ovplyvnil argentínsky štát a spoločnosť bol Ivan Vučetić, či hlavnou zásluhou je vynález a zdokonaľovanie novej metódy utvrdzovania identity človeka – tzv. daktyloskopia.³²⁷ Narodený na ostrove v roku 1858, kde žil a pracoval do svojho 26.roku, kedy sa rozhodol presťahovať do ďalekej Argentíny. Napriek tomu, že mal iba dokončenú základnú školu, v La Plate sa rýchlo prispôbil novej krajine a naučil sa jazyk, vďaka čomu

³²⁴ Hrvatski državni arhiv, fond Bartulica Milostislav HR-HDA-1004, výstrižok z novin *Hrvatski dnevnik*, z dna 18. 10. 1937

³²⁵ Ibid.

³²⁶ POSINKOVIĆ, Božidar (1993), s.147

³²⁷ Ibid.

v roku 1888 začal pracovať - v polícii, a už o rok neskôr sa tam stal šéfom štatistického oddelenia.

328

Behom svojho života vydával mesačné noviny „Boletín mensual de la policía“, a venoval sa antropometrii a novej metóde – daktyloskopii, o ktorej písal rôzne knihy, ako npr. „Antropometričko identifikovanie“ a ktorá sa začala používať už v roku 1891. Okrem v La Plate, rozšíril antropometrické úrady do Dolores, Mercedes, San Nicolás a Sierra Chica.

Snažil sa vzdelávať o daktyloskopie, a keď v Argentíne už dosiahol úspech a uznanie, rozhodol sa ísť do zahraničia a poučiť o tej metóde napríklad aj v ďalekej Číne, vďaka čomu dostal ocenenie od pekinskej vlády, a neskôr, v 1913, aj od amerického kongresu policajtov vo Washingtonu. Toto boli iba 2 z mnohých odmien ktoré si Vučetić zaslúžil od celého sveta, dokonca sa v roku 1923 stal prestížnym držiteľom diplomy Medzinárodného ústavu antropológie v Paríži.

Jeden z príkladov kde môžeme jasne vidieť význam a úcta ktorú cítili nielen vedci, ale aj bežní obyvatelia Argentíny je fakt, že sa v Rosariu na 100. výročie jeho rodenia (20. 7. 1958) pred políciou postavila socha „v česť a pre spomienku Ivanu Vucetichu, tvorca argentínskej daktyloskopie.“³²⁹

Medzi najzaujímavejšie životné prípady chorvátskych imigrantov určite patri ten Juana Ivana Benigara, jedného z málo prisťahovalcov ktorí neprišli z dalmatínskeho územia. Narodil sa v Záhrebe v roku 1883, a od mladosti bol veľmi zvedavým, inteligentným a všestranným človekom – po ukončení strednej školy, cestoval a študoval v Grazu a Prahe (stavebníctvo, antropológiu, sociológiu a filozofiu). Vďaka svojim schopnostiam rýchlo sa naučiť nové jazyky, podľa C. Vrljičak, už vo svojich 25 rokoch dobré ovládal 14 jazykov, a stačil článok v chorvátskych novinách aby sa rozhodol zmeniť si život – odsťahovať sa do južnej Ameriky a pomáhať utrpením Indiánom.³³⁰

V jedných záhrebských novinách prečítal tvrdenie nemeckého vedca, že za 100 rokov všetci Indiáni zomrú kvôli rôznym chorobám, ktoré väčšinou priniesol beloch a jeho spôsob života, a svojim slovami „keď som to prečítal, pocítil som taký hnev a nemohúcnosť, že som si prisahal

³²⁸ Hrvatski državni arhiv, fond Bartulica Milostislav HR-HDA-1004, súbor Argentina 2.h Istaknute ličnosti (1925-1951), výstrižok z novín *Jugoslavenski glasnik*, 3.9. 1947

³²⁹ Ibid.

³³⁰ VRLJIČAK, Carmen (2011), s.26

niečo spraviť.“³³¹ Rozhodol sa v roku 1908 ten svoj sľub splniť a nachystal sa do Argentíny, kde pristal v Buenos Aires, ale sa tam skoro vôbec nezdržal a išiel za svojim cieľom – do oblastí ktoré obývali natívne etnika, lebo ho *veľmi zaujal osud tých biednych chudákov ktorí si určite zaslúžili lepšie životy.*³³²

Keď sa dostal do provincie Río Negro, už vedel, že inde nechce byť – navštívil mesto Cipoletti kde žil asi rok, a potom odišiel do kolónie Catriel, čo sa preňho stalo kľúčovým momentom lebo sa tu zoznámil so svojou budúcou manželkou Eufemiou Barraza Sheypuquin (príbuznou indiánskeho náčelníka, Cipriana Catriela). Vďaka jej, hlboko sa ponoril do sveta Mapuche, a stala sa jeho učiteľkou nielen jazyka, ale aj araukánskej kultúry - nikdy už neopustil araukánsku komunitu, neustále skúmal ich kultúru, a vždy sa snažil bojovať pre ich práva.³³³

Z. Sančević píše, že Benigar bol až taký obhajca indiánskych práv, že mu argentínska vláda ponúkla 60km pôdy aby sa prestal „tým zaoberať“, čo samozrejme odmietol aby Indiáni žijúci na tom území nezostali bez domova (tak namiesto toho dostal pozemok od 30 hektárov v provincii Neuquen).³³⁴ Svoje tézy o Mapuches chcel rozširovať, a preto svoje výskumy popisoval v mnohých knihách, kvôli čomu sa da povedať, že sa nikto nepriblížil toľko tomto etniku ako on.

Snažil sa zvýšiť povedomie o tomto národe, ako je vidno v dopisu plukovníkovi Pilottovi, guvernéra územia Nequen z roku 1937, v ktorom chváli vynaliezavosť araukancov – pripomína že napriek rôznym ťažkostiam a veľkej chudobe, sa neotočili zločinu, aj keď ich tak popisujú „nezodpovední ignoranti ktorí píšu pre denné noviny.“³³⁵ Jeho slovami, všetci by mali obdivovať túto nepoddajnosť a úpornosť, lebo by sa mohla stať užitočnou pre celý štát, keby sa nasmerovala na správnu cestu.³³⁶

Napísal množstvo kníh, ako napríklad „Gramática Araucana“, „Vocabulario Histórico Araucano- Español“, „La Patagonia piensa“, „El calvario de una raza“..., ale, možno je najzaujímavejšia kniha „El concepto del tiempo entre los araucanos“, v ktorej sa venuje faktu, že

³³¹ Ibid., s.25 (preklad IF)

³³² Ibid., s.26

³³³ Ibid., s.27

³³⁴ SANČEVIĆ, Zdravko (1992), s.82

³³⁵ VRLJIČAK, Carmen (2011), s.27 (preklad IF)

³³⁶ Ibid.

Mapuche nemajú slovo ktoré by bolo ekvivalent času, lebo ho vnímajú inak ako my.³³⁷ Bol veľmi výrečným, expresívnym a senzibilným človekom, čo sa môže prečítať v jeho nádherným slovám keď jeho milovaná manželka Eufemia, matka jeho 11 detí, umierala:

„Nevadí, Sheypuquin. Aj toto trápenie prejde, lebo všetko končí. Znovu sa stretne a budeme navždy objatí, a ako odmenu pre naše utrpenie sa znovu narodíme tú. A znovu sa zamilujeme a budeme šťastní. Ty rozložíš ovčiu kožu na pôdu našej matke zeme. Tu budeme zase spolu zaspávať, objatí v nekonečnej láske. Za svitania a v akékoľvek doba dňa zase nám zaspievaš „tayl“ za „taylom“...“³³⁸

Do svojej rodnej krajiny sa už nikdy nevrátil, a zomrel v svojich 67 rokoch, v údolii Poi Pucon, blízko dediny Aluminé, kam často chodieval a, podľa C. Vrljičak, vždy keď sa tam ukázal, všetci by sa nahromadili okolo jeho, aby počuli čo im *El sabio* mohol nové povedať, lebo ho všetci videli ako múdreho učiteľa.³³⁹

Nie je možné písať o vplyvných chorvátskych imigrantoch a nezmeniť asi tých najznámejších – bratov Mihanovićov. Nikola a Miho Mihanović boli tí o ktorých sa najviac písalo, boli dvaja z päť bratov (ostatní boli Petar, Ivan a Bartul) a narodili sa v dedinke Doli (kde sa živilo rybárstvom a vinohradníctvom) neďaleko Dubrovníku v rokoch 1846 a 1862. Slovom C. Vrljičak, ich úspechu a prosperite sa žiadny chorvátsky imigrant nevyrovnal.³⁴⁰ Zaujímavé, dedina Doli bola jednou z oblastí odkiaľ sa významné počty Chorvátov sťahovali do Južnej Ameriky, a najmä do Argentíny – Vrljičak píše, že sa veľa imigrantov stretávalo v predmestíu La Boca, v jednom hostinci ktorý sa menoval „El Americano“, ale už celkom rýchlo dostal prezývku „Mali Dol“.³⁴¹

Z týchto 5 bratov, či otec bol námorníkom a od koho pravdepodobne zdedili tuhu po cestovaní a plávaní sa po ďalekých krajoch, štyria sa vydali na cestu do sveta, a Petar – ten najstarší, zostal v svojej domovine. Ivan sa rozhodol ísť do Brazílie kde pracoval v Rio de Janeiru, a potom odišiel do Argentíny, kde zanedlho zomrel. Tí ostatní – Nikola, Bartul a Miho sa usadili v Buenos Aires, kde Nikola a Bartul pracovali najprv ako námorníci (bohužiaľ, o Bartulovi sa

³³⁷ SANČEVIĆ, Zdravko (1992), s.82

³³⁸ VRLJIČAK, Carmen (2011), s.25 (preklad IF)

³³⁹ Ibid., s.28

³⁴⁰ Ibid., s.36

³⁴¹ Ibid., s.37: obývatelia dedinky Dol (preklad IF)

veľmi malo vie, ale v článku v novinách „Dubrava“ sa tvrdí, že aj on bol veľmi úspešným námorníkom).³⁴²

Asi prvý ktorý prišiel do Južnej Ameriky bol Nikola (Nicolás), so svojich 21 rokoch, ako negramotný mladý muž. Pravdepodobne nastúpil na plachetnicu City of Sydney v Trstu a pristal v Montevideu v roku 1867, odkiaľ ďalej pokračoval do Paraguaja, ktorý vtedy bojoval proti Argentíne, Brazílie a Uruguaja.³⁴³

Rýchlo po príchodu si uvedomil, že je rieka Paraná veľmi dôležitou pre transport všetkého možného a v tomto videl možnosť zarobiť si v novej domovine – jeho prvotným cieľom bolo zarobiť toľko aby otcovi mohol kúpiť *trabakul*, tradičnú chorvátsku plachetnicu, ale zbadal, že môže mať vyššie ciele, lebo sú možnosti lepšie ako si zamýšľal. Riekou Paranou sa prevážal nielen tovar, ale aj paraguajskí vojaci, a Nikola sa rozhodol založiť si biznis s nákupom, transportom a predajom potravín na hornej časti rieky.³⁴⁴ Už o rok neskôr sa mu podarilo zbohatnúť vďaka tvrdej práci, a premýšľal nad návratom do Chorvátska, ale ho krajanovia presvedčili aby zostal v Južnej Amerike, a vyskúšal nové možnosti zarabania– v rastúcej Argentíne.

Po pozorovaní Buenos Aires a mnohých imigrantoch ktorí tam prichádzali, uvedomil si že skoro vôbec neexistuje dobrý organizovaný obchod – Vrljičak píše, že prístav ani v tej dobe poriadne neexistoval – volali ho *Muelle de pasajeros*, a od koloniálneho obdobia bol zo slabého dreva. Vtedy lode museli pristávať ďaleko od mesta a samého prístavu, a keď hladina rieky bola nízka, až vtedy sa mohli dopravovať cestujúci a tovar, najčastejšie člmi. Zbadal, že ak sa stav prístavu zlepši, budú oveľa lepšie možnosti obchodovania a vyrábania si dobrých peňazí, a rozhodol sa do toho pustiť.³⁴⁵

Zanedlho, v roku 1874, prichádza aj jeho brat Miho (Miguel), keď mal 12 rokov, pripravený učiť sa od Nikole a ísť jeho stopami. Prišiel spolu s bratom Ivanom, s ktorým najprv býval v Rio de Janeiru. Kupujú čln na dopravu cestujúcich cez rieku Riachuelo, ktorá sa vylieva do Río de la Plata, a toto podnikanie sa im rýchlo rozvíja, takže čoskoro kúpili aj veľkú párnú loď

³⁴² Hrvatski državni arhiv, sign. HR – HDA 967 SORIS, krabica 49 (Dubrava, č.27)

³⁴³ VRLJIČAK, Carmen (2011), s.36

³⁴⁴ Ibid., s.37

³⁴⁵ Ibid.

Buenos Aires-Montevideo, čím sa, slovami Lj. Antića, začína jeho výstup na pozíciu najväčšieho majiteľa lodí v celej Argentíne.³⁴⁶

4 roky po príchodu jeho bratov, Nikola v roku 1878, zakladá parno lodnú spoločnosť z ktorej sa rozvinula „Compañía de navegación a vapor Nicolás Michanovich“. V svojej kariére mal niekoľko výstupov, vďaka tomu, že robil veľmi dôležité rozhodnutia, ako napríklad postarať sa o pravidelné lodné spojenie keď sa vybuďovala v 1879 železničná trať do Bahíe Blance. Všetci sa zhodujú že bol neúmerným pracovníkom so schopnosťou vidieť šancu si zarobiť aj tam kde druhí nevideli. Vrljičak tvrdí, že žil vedľa vody a budil sa o druhej ráno, aby bol prvý v prístavu kde lode čakali na transport – takto dostával čím viac zákazníkov a podarilo sa mu zbaviť sa konkurentov, vďaka čomu sa jeho príjmy zvyšovali, a za 7 rokov už vlastnil 3 lodi.³⁴⁷

Ako každý úspešný podnikateľ, mal svojich rivalov, a asi ten najväčší bol Saturnino Ribes, majiteľ spoločností „Las mensajerías“, ale aby sa vyhli konfliktom, podarilo sa im uzavrieť zmluvu – Mihanović sa vzdal nárokov na obchod a transport na rieke Uruguay, a Ribes na Parane. No, Ribes zanedlho umiera, a jeho dediči chceli dostať Mihanovićove lode aby porazili konkurenciu, ale jeho flota bola silnejšia, a preto sa všetko čo Ribes vlastnil stalo jeho majetkom.³⁴⁸

Čo sa týka jeho brata Mihe, išiel jeho stopami, ale ho viac zaujímali knihy ako podnikanie.³⁴⁹ Napriek tomu, vlastnil niekoľko párných lodí, a v roku 1889 založil podnik „La sud Atlantic“ (v niektorých zdrojoch „Sud Atlántica“) ktorý sa zaoberal plavbou medzi Buenos Aires, Bahíou Blancou a Patagones, čo v podstate bola prvá línia mimo ústia Río de la Platy a týmto spôsobom aj prvá argentínska námorná línia pre transport tovaru a cestujúcich do Brazílie.³⁵⁰

V dopisu imigranta Ivana F. Lupisa-Vukića, ktorý sa zaoberal jeho životom, popisuje že pravdepodobne on bol prvým majiteľom lodí ktorý sa rozhodol že námorníci nemôžu pracovať viac ako čo majú zaplatené, a všetko čo odpracujú navyše, sa im ma vyplatiť ako nad časné. Pomohol rozvoju juhoslovanského obchodníckeho námorníctva, a s bratom Nikolom, Paškom Baburicom a Franom Petrinovićem sa v 1924 zaslúžil za zakladanie spoločností ktorá sa venovala parnými loďami so sídlom v Splitu, pod menom „Jugoslavensko-amerikanska plovidba“, ktorá sa

³⁴⁶ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.19

³⁴⁷ VRLJIČAK, Carmen (2011), s.37

³⁴⁸ Ibid., s.38

³⁴⁹ Ibid.,s.40

³⁵⁰ Ibid

neskôr zmenila na „Jugoslavenski Lloyd“, veľkú spoločnosť ktorá fungovala do konca vojny. Miho umiera v roku 1938, zo svojich 76 rokov, a Lupis-Vukić veľmi chváli jeho charakter a dobre srdce.³⁵¹

Samozrejme, okrem Mihe, Nikola je taktiež známy ako človek ktorý sa zaslúžil za zariadenie transportu ktorý dovtedy neexistoval – bolo to pripojením Buenos Aires a uruguajských mestách Colonia a Carmel.³⁵²

Vďaka týmto zásluhám, nie je zvláštne že ho niektorí historici a autori držia za zakladateľa argentínskeho obchodného námorníctva. Vlastnil nielen lode, ale aj 3 lodenice, kde zamestnával najmä chorvátskych imigrantov – podľa Lj. Antića, Chorváti tam asi 85% zamestnaných. Ako sa choval ku nim popisuje celkom subjektívne (lebo Nikola bol prívrženec cisára Františka Jozefa a často používal jeho heslo *Viribus unitis*), imigrantský novinár a pro-Juhoslávsky politik, už zaznamenaný Miće Mičić:

“ Nikola svojich námorníkov a pracovníkov udržiaval v nevedomosti a robil opačne od ostatných našich imigrantoch v Čile, ktorí sa snažili imigrantov osvietiť a zlepšiť ich postavenie. Všetci boli iba slepý nástroj v Nikolových rukách a on ich vykorisťoval pre svoj osobný prospech. Keď námorníci pracujúci na iných lodeniach štrajkovali, tí ktorí pracovali pre Nikolu stali pevne s nim, lebo mal veľkú podporu Rakúska, pretože ho vyhlásili ich konzulom.“³⁵³

Koncom prvej dekáde 20.storočia Mihanović dosiahol svoj vrchol – najprv vďaka pripojení podniku jeho brata, *La sud atlantic*, v roku 1902 jeho príjmy rastú, a potom, v roku 1909 jeho podnik Mihanovic & Cia vlastnil 350 lodí, zhromaždil kapitál od skoro 2 miliónov pesos, rozšíril jeho správu spolu s Buenos Aires aj do Londýna, a začal dovážať aj tovar z monarchie. Je zaujímavá anekdota ktorú vpravieval sám Mihanović o tom, ako sa mu splnil životný sen - kedysi sa mu zdalo že mohutné lode s písmenom *M* plávajú ústím rieky, a neskôr sa to naozaj splnilo, lebo komíny všetkých lodí ktoré pristali v Río de la Plata nosili symbol jeho spoločnosti - písmenko *M* na červenom polí.³⁵⁴

³⁵¹ Hrvatski državni arhiv, fond HR-HDA-1614, článok od I. F. Lupis-Vukića: Udio Mihe Mihanovića u razvitku argentinske trgovačke mornarice, z 12. 5. 1939

³⁵² PERIĆ KASELI, Marina (2016), s.247

³⁵³ ANTIĆ, Ljubomir (1987), s.19 (preklad IF)

³⁵⁴ VRLJIČAK, Carmen (2011), s.39

Vďaka tomu, slovami Perić Kaselj, da sa povedať že sa stal absolútnym hospodárom argentínskeho obchodného námorníctva, a dostal rôznorodé ocenenia a tituly – od cisára Františka Jozefa dostal titul baróna, a od ruského cisára, a anglického i španielskeho kráľa tiež získal uznania (npr. *Comendador de la Orden de Alfonso XIII*)³⁵⁵

Medzi rokmi 1918 a 1920 už odstupuje od práce, svoje akcie necháva bratovi a jeho podniku, ale podľa C. Vrljičak, rozdelil svojim pracovníkom (okolo 5000, najmä Chorvátov) 75 000 pesos, ako ocenenie pre ich tvrdú prácu. Na rozdiel od postoja Miće Mičića, Vrljičak píše, že sa Mihanović dobre správal ku svojim podriadenými, a že bol známy, spolu so svojim bratom, pre rozdávanie peňaz tým, ktorí to viac potrebovali, a zaslúžil sa aby sa založil už poznamenaný spolok „Sociedad austro-húngara de socorros mútuos“.³⁵⁶

Nikola umiera v svojich 84 rokoch, za sebou nechal manželku a 4 detí, a obrovský kapitál ktorý získal za života – podľa článku v novinách „Pučka prosvjeta“ v ktorom ho veľmi oslavujú, v meste Buenos Aires vlastnil rôzne paláce a pozemok veľkostí 12 000km², s 200 000 dobytku a 60 000 koní, a samozrejme mal veľké množstvo peňaz v bankách a akciách.³⁵⁷

8.2. Čile

Bohužiaľ, o známych jednotlivcov v Čile nemáme toľko zdrojov ako o Argentíne, ale je určite potreba ich zaznamenať. V tretej kapitole už bola reč o Mateovi (v niektorých zdrojoch ho volali Matej, ale vo väčšine Mateo) Paravićovi, ktorý sa dostal do čilského štátu už v roku 1846, a tvoril časť prvej chorvátskej komunity na juhu kontinentu. Významné počty chorvátskych imigrantov v Čile boli zamestnané v liadkovom priemysle, a medzi jednotlivcami ktorí sa stali veľmi úspešným podnikateľmi v tejto oblasti boli Pavao Cicarelli, Jakov Sabioncello Kozulić, bratia Malinarić, a samozrejme, Paško Baburica Soletić.

³⁵⁵ PERIĆ KASELI, Marina (2016), s.247

³⁵⁶ VRLJIČAK, Carmen (2011), s.40 + slika s.62

³⁵⁷ Hrvatski državni arhiv, fond HR-HDA-1004, súbor Argentina 2.h Istaknute ličnosti (1925-1951), výtržok z novín „Pučka prosvjeta“, Zagreb, 1. 12. 1929

V. Zlatar Montan píše, že existovali rôzne liadkové *oficinas* v rukách chorvátskych imigrantov a s chorvátskym menami, ako napríklad Adriático (majitelia Juan Goić a bratia Marinković), „Brač“ (Sargo a J. Sabioncello), Dalmácia (Pablo a Luis Mitrović), Slavia (Baburizza, Cicarelli a Cia)...³⁵⁸ Podľa I. Banjan, chorvátskym imigrantom sa naozaj dobre darilo v liadkovom priemyslu, dôkazom čoho je fakt, že Chorváti vlastnili 24 *oficinas* v ktorých zamestnávali asi 70 000 ľudí, a tieto fabriky úspešne prispievali čilskej výrobe liadku, kontrolujúc asi 1/3 štátnej produkcie.³⁵⁹

Pavao Cicarelli prišiel do Iquique z bračského ostrova, z Pučišća, odhaduje sa, v roku 1855. Je najviac známy ako prvý chorvátsky imigrant ktorý začal pracovať v liadkovom priemyslu - po príchodu sa venoval obchodovaniu, ale zanedlho nielen pracoval s liadkom, ale sa aj stal spolumajiteľom jednej spoločnosti, pod menom „La Oficina Salitrera Constancia.“ Bol jedným z prisťahovalcov ktorý sa po zarabaniu a dosiahnutí svojho cieľu rozhodol vrátiť do domoviny, a v roku 1871 už bol naspäť na ostrovu Brač.³⁶⁰

Ďalším prominentným imigrantom bol Jakov Sabioncello Kozulić, tiež *Bračanin*, ale z malého mestečka volaného Nerežišće. Prišiel do čilského štátu viac ako 30 rokov neskôr ako Cicarelli, v roku 1889. Vlastnil liadkové spoločnosti „Brač“, „Franka“, a „La oficina 10 de septiembre“, ale v roku 1930, jeho podniky zasiahla ekonomická kríza, a stratil významné sumy peniaz.³⁶¹

Medzi dôležitým imigrantmi, V. Zlatar Montan zaznamenala aj bratov Malinarić – Franu a Paška, ktorí sa narodili v Kraljevici, a do Iquique sa dostali už v roku 1873. Týmto spôsobom činili jedných z prvých imigrantov na tom území, a už 3 roky neskôr, dovážali rôzne potraviny a boli majiteľmi „Bodega de productos agrícolas“. Ich podnikanie sa rozširuje, a v roku 1884 a 1886 už vlastní aj liadkove *oficinas* ako „La oficina San Donato“, a „La oficina salitrera Carmen de Morales.“³⁶²

Meno ktoré sa často opakovalo v zdrojoch o Chorvátoch v Čile bolo Paško Baburica (Pascual Baburizza), čo je dobrým príkladom jeho významu a úspechu v imigrantskej

³⁵⁸ ZLATAR MONTAN, Vjera (2001), s.73

³⁵⁹ BANJAN, Iva (2013), s.28

³⁶⁰ ZLATAR MONTAN, Vjera (2001), s.65

³⁶¹ Ibid., s.69

³⁶² Ibid., s.66

spoločnosť.³⁶³ Baburica sa narodil v okolíu Dubrovníku, na malom ostrove Koločep, v roku 1875, a do Čile tj. Iquique prišiel so svojich 17 rokoch a s dokončenou základnou školou.³⁶⁴ Podľa Zlatar Montan, hneď po príchodu začal tvrdé pracovať, najmä fyzické práce, a bol skromným a dôveryhodným mladým človekom, vďaka čomu pomaly dostával lepšie a menej náročné práce.

V roku 1907 bol spolujaziteľom bitúnku v dedine Huara, ale videl iné možnosti profitu, a o rok neskôr sa dáva do podnikania v liadkovom priemysle, v jednej *oficine* v Tarapace. Mataić Pavičić píše, že sa v druhej dekáde 20.storočia jeho podnikanie rýchlo rozrastalo – v 1912 už vlastnil fabriku „Baburizza, Briceño y Cia“ ktorá poskytovala dobytok, kožu a krmivo pre banícke a liadkové spoločnosti v provinciách Tarapacá a Antofagasta.

Už o rok neskôr vlastní novú fabriku vo Valparaisu – Baburizza, Bruna y Cia, ktorá vykúpila rôzne iné fabriky a zmenila meno na „Baburizza, Lukinović y Cia“, venovala sa nielen vývozu a dovozu produktov pre liadkový priemysel, ale aj predajom potravín ako ovocia a zeleniny, a okrem sídla vo Valparaisu, mala aj filiálky v Santiagu, Coquimbu, a Antofagaste.³⁶⁵ Ešte jedným z jeho výnosných nápadov bolo organizovanie obchodu medzi Čile a Kráľovstvom SHS, naviazaného na liadkový priemysel – párnym lodiam posielal cement zo Solinu pre stavbu prístavu v Antofagaste, a naopak poslal loďou na Balkán zásoby liadku.³⁶⁶

Napriek úspechu a rozrastajúcom sa počtu liadkových fabrik ktoré Baburica vlastnil, v roku 1929 sa rozhodol predat' všetky svoje akcie, a o rok neskôr už vôbec nepracoval v priemysle, lebo, slovami Zlatar Montan, „ako keby vedel a očakával veľkú krízu čilského liadkového priemyslu“ (kvôli objavenia spôsobu získavať syntetické hnojivo), a namiesto toho sa otočil k svojim ostatným podnikom a spoločnostiam v ktorých začal aktívnejšie vykonávať funkciu direktora.³⁶⁷

Bol všestranným podnikateľom – zaslúžil sa aj za zakladanie už zaznamenananej „Banco yugoslavo“ (1917) v ktorej obnášal funkciu prezidenta, a taktiež bol prezidentom JNO a dôležitým

³⁶³ Príloha č.9

³⁶⁴ MATAIĆ PAVIČIĆ, Dane (1999), dostupne na:

[https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&hash=IMKVfe5vO7&scroll=0&tify=%7b%22pages%22:%5b26%5d,%22view%22:%22thumbnails%22%7d&tify={%22pages%22:\[1\],%22view%22:%22scan%22}](https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&hash=IMKVfe5vO7&scroll=0&tify=%7b%22pages%22:%5b26%5d,%22view%22:%22thumbnails%22%7d&tify={%22pages%22:[1],%22view%22:%22scan%22})

³⁶⁵ Ibid.

³⁶⁶ Ibid.

³⁶⁷ ZLATAR MONTAN, Vjera (2001), s.72

členom JO (otvorene bol zástupcom Chorvátska slobodného od monarchie). Bol filantropom ktorý zomrel v 1941 vo Valparaisu, a ktorý podporoval svoje dve domoviny, napríklad s charitatívnou nadáciou “Pascual Baburizza“, poskytujúcou pomoc študentmi chorvátskeho pôvodu v Santiagu, ktorú založili posthumné v roku 1943, vďaka Baburicovich slovách v jeho testamentu:

„Žiadam svojich exekútorov, aby splnili tieto dôverné pokyny: b) Rozdeliť sumu 2,5 miliónov pesos medzi inštitúciami alebo fyzickým či právnym osobám juhoslovanského pôvodu s bydliskom v Čile, v súlade s pokynmi, ktoré už poznajú.“³⁶⁸

9) Chorvátski emigranti a ich identita v dnešnej dobe

Podľa C. Vrljičak, v Argentíne v roku 2009 bolo takmer 250 000 obyvateľov chorvátskeho pôvodu a s chorvátskym priezviskom – v meste Buenos Aires ich bolo asi 45 000, rovnako ako v provincii Santa Fe. Menší počet bol v Cordobe, 23 000, a najviac v buenosaireskej provincie – až 130 000.³⁶⁹

Veľmi zaujímavým zdrojom pre túto prácu je kniha „Didov san: transgranična iskustva hrvatskih iseljenika“, ktorá je výsledkom zberu rôznych spomienok a svedectiev, a príbehov ktoré mladším generáciám chorvátskych emigrantov vpravievali babičky. Je napísaná množstvom autorov ktorí spolu robili pohovory a zbierali všetky informácie, a jedna z autoriek si uvedomila, že, keď sa bavila s Chorvátmi ktorí vyrastali v Chorvátsku, ich dojmy boli odlišné od emigrantov – mnohokrát si jednotlivci žijúci v iných štátoch niekoľko rokoch alebo dekádach spomínali na domovinu ako *raj*, *bajku*,³⁷⁰ a tým slovami ju popisovali svojim potomkami, príkladom čoho je pohovor s mladou ženou chorvátskeho pôvodu, Luciou (nár. 1986): „Keď chodíš do chorvátskeho klubu, kultúrneho klubu, poslúchaš prednášky o Chorvátsku, vždy počúvaš že je Chorvátsko taká skvelá krajina, všetko je super... a myslíš si, že je to, neviem, ako nejaká rozprávka.“³⁷¹, no málokedy od tých ktorí stále žili v Chorvátsku počula že je to taká perfektná krajina.

³⁶⁸ https://www.profesionalescroatas.cl/archivos/Fundaci%C3%B3n_beneficencia_PB.pdf (preklad IF)

³⁶⁹ VRLJIČAK, Carmen (2011), s.24

³⁷⁰ ČAPO, Jasna, HORNSTEIN TOMIĆ, Caroline, et al (2014), s.195

³⁷¹ Ibid., s.199 (preklad IF)

Tie dojmy a obraz o ďalekom Chorvátsku boli veľmi pozitívne medzi celou chorvátskou komunitou v Argentíne, lebo staršie generácie, slovami jedného autora, sa zmieňovali o Chorvátsku so silnou nostalgiou a láskou, že to znelo ako utopia, lebo *chceli v Argentíne uchovať kúsok Chorvátska*³⁷², ako sme už poznačili, žili obklopení svojím krajanmi, a dúfali a snívali o tom, že sa niekedy vrátia do svojej domoviny. No, nebolo to také jednoduché, lebo životný štandard bol predsa lepší v Argentíne, pracovný trh bol oveľa rozmanitejší, a čo sa týka mladých ľudí ktorí vyrastali počúvajúc tie spomienky, väčšina sa nemohla dočkať navštíviť Chorvátsko, takže zháňali štipendia, a po dokončení štúdia tam chceli zostať a pracovať, ale veľmi zriedkavo si našli prácu v oboru, tak sa predsa rozhodli vrátiť do Argentíny.³⁷³

Interesantné je porovnanie života v Argentíne a Chorvátsku jednej z oslovených, ktorá napriek nedostatku pracovných možností tvrdí, že Chorvátsko ponúka veľa pozitívnych vecí – „život je pomalší, všetko je blízko, počasie je príjemnejšie, zločinu je menej ako v Argentíne takže sa ženy môžu cítiť bezpečne, a ak si dievča objedná panáka, nebude nikto odsudzovať že je alkoholička (v Argentíne ale áno).“³⁷⁴

Jeden z oslovených v tomto výskumu je Marko (nár.1983), čia babička sa narodila v Chorvátsku, a tvrdí, že sa ona nikdy poriadne nenaučila po španielsky, lebo bola žena v domácnosti obklopená ostatným Chorvátkami, a že sa v ich dome vždy počula iba chorvátčina. Dodnes existujú napríklad v Buenos Aires mestské časti kde žijú chorvátske komunity, a v provincii Santa Fe v Rosariu sa nachádzajú rozdelení v dedinách, ale sa rozoznávajú podľa priezvisk ktoré konča na *-ic* alebo *-ich*, a stretávajú sa na festivaloch, koncertoch či iných kultúrnych udalostiach s chorvátskou tematikou.

Takmer všetci mladí ľudia ktorí pristúpili pohovormi pre publikáciu o ktorej sa bavíme popisujú ako vyzerali domy v ktorých vyrastali – že boli narvané rôznorodým predmetmi ktoré niekto priniesol z Chorvátska ako pamiatku, napríklad vlajku, futbalové dresy, chorvátsky erb, atď.. – slovami Mariny (nár.1984), „vypadalo ako obchod so suvenírmi, a iba všade chýbali cenovky.“³⁷⁵

³⁷² Ibid., s.217

³⁷³ Ibid., s.218

³⁷⁴ Ibid., s.216

³⁷⁵ Ibid., s.201 (preklad IF)

V čilskom štátu je Chorvátoch podľa MVP (Ministerstvo Vonkajších Záležitosti) dnes menej ako v Argentíne - z dát pozbieraných v roku 2007 je známo, že obyvateľov chorvátskeho pôvodu tam bolo okolo 120 000.³⁷⁶ Ako aj v Argentíne, aj v Čile sa dnes Chorváti snažia udržať svoje identity a priblížiť sa svojim predkom, ale zaujímavé je, že sa v dnešnej dobe tam nenájdú žiadni rodení hovoriaci, a aj tých aktívnych (potomkovia 3. a 4. generácie) je v Čile veľmi malo.

Samozrejme, ako sme už poznačili v minulých kapitolách, veľkým vplyvom na dodržiavanie jazyka a zvykov mala v diaspóre (katolícka) cirkev, ktorá v Čile nebola veľmi prítomná (nedostatok liturgických služieb v chorvátčine, prítomnosť ostatných náboženských prúdov, a v období tzv. "jugoslavenizácie" sa všeobecné chorvátski imigranti oddaľovali od náboženstva).³⁷⁷ Pomalom strácaniu chorvátčiny dopomohlo aj zaznamenané dobré prijatie imigrantov zo strany čilskej vlády a obyvateľstva, čo je tiež vidno v zmiešaných manželstvách a priezviskách mladších generáciách – po španielskom zvyku sa zachovávalo najprv otcove priezvisko a potom sa písalo matkine (npr. Raul Alvarado Kusanović, Alejandra Balić Perez..)³⁷⁸

No, dôvodom zachovania aspoň zvykov a identity, je to, že aj v minulosti aj dnes existovalo množstvo chorvátskych spolkov, napríklad športové kluby, folklórne a "klapske" skupiny, ktoré cez tradičný chorvátsky tanec a dalmatínsky spev dodržiavajú staré, niekedy už zabudnuté zvyky. Zakladali sa noviny a školy v chorvátčine v minulom storočí, ale dnes bohužiaľ už média používajúci chorvátčinu neexistujú. Čo sa týka škôl a výukových centra kde sa učí jazyk, dnes je otvorené iba v Punta Arenas (a boli ešte v Santiagu a Antofagaste) - Escuela de República de Croacia, Colegio Miguel de Cervantes, Colegio cruz del sur a Club croata, v ktorých sa v akademickom roku 2009/2010 celkom zúčastnilo 105 žiakov.³⁷⁹ Žiadne vysoké školy pre učenie sa chorvátskeho jazyku dodnes neexistujú, ale sa tým, ktorí pre to vyjadria záujem umožňuje získať štipendia pre univerzitné programy alebo letné školy v Chorvátsku.³⁸⁰

Vďaka veľmi informatívnemu článku Mariny Perić Kaselj môžeme dobre porovnať ako sa dneska cítia potomkovia argentínskych a čilských imigrantov – autorka sa venovala virtuálnym komunitám, skúmala rôzne Facebook skupiny a iné webové stránky ktoré zhromažďovali

³⁷⁶ LASIĆ, Josip (2010), s.163

³⁷⁷ Ibid., s.164

³⁷⁸ Ibid., s.169

³⁷⁹ Ibid., s.168

³⁸⁰ Ibid.

obyvateľov chorvátskej diaspóry a z toho všetkého jej v roku 2014 vyšiel článok s menom „Dijasporске zajednice u kiberprostoru: virtualni identiteti hrvatskih etnickih zajednica u Čileu i Argentini“.³⁸¹ Perić Kaselj potvrdzuje, že aj dnes potomkom imigrantov (už štvrté, či piate generácie) záleží na zdôrazňovaní ich chorvátskeho pôvodu ako nevyhnutnej časti ich identity – väčšina sa definuje ako Čilania/Argentínci chorvátskych koreňoch, alebo Chorváti v Čile/Argentíne.³⁸²

Rozdiely prichádzajú najmä vo vplyvu náboženstva v Argentíne a Čile – ako aj v minulosti, v Argentíne je silný nacionalizmus a identita je veľmi blízko naviazaná na *hrvatstvo i katoličanstvo*,³⁸³ ktoré sa nedajú rozdeliť, lebo to bola veľmi dôležitá časť Chorvátov v domovine a prvých generáciách v Argentíne, spolu so silným rešpektovaním kňazov a cirkevnej inštitúcie, ktorí chránia národ rovnako *ako pastier chráni svoje ovce*.³⁸⁴ Vo virtuálnych komunitách (napríklad na Facebooku) sa často používajú náboženské symboly ako zdôrazňovanie identity, a oslavuje sa chorvátska minulosť a dejiny – ako vzor majú svojich predkov a politické osobnosti z ich časov (Ante Starčević, Stjepan Radić, Ante Pavelić, NDH...)³⁸⁵

V čilsko-chorvátskej komunite je situácia inakšia, chorvátsky nacionalizmus nie je až tak prítomný, lebo pre nich identita nie je iba tá chorvátska, ale aj čilská, a vôbec s ňou nepripájajú katolícku vieru. Podľa Perić Kaselj, v Čile je tá dualita celkom zrejmá, najmä v provincie Magallanes, kde je ich identita *dalmatinskomagaljanska*, a často ju spomínajú *online*.³⁸⁶

Rozdiely sú vidné aj v politických preferenciách vo (virtuálnych) komunitách – vládne podpora najpopulárnejších stránok v Chorvátsku, tj. pravicová HDZ (*Hrvatska demokratska zajednica*) a socialistický orientovaný SDP (*Socijaldemokratska partija*), no v Čile je z týchto dvoch politických smeroch podporovaný iba SDP, pokiaľ v Argentíne spolu s SDP ľudia podporujú HDZ. Perić Kaselj to vysvetľuje tým, že sú chorvátski Argentínci konzervatívnejší, tradičnejší a výrazné väčší nacionalisti, takže nie je zvláštna ich preferencia pravicovej stránky,

³⁸¹ PERIĆ KASELIJ, Marina: *Dijasporске zajednice u kiberprostoru: virtualni identiteti hrvatskih etnickih zajednica u Čileu i Argentini*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2014

³⁸² *Ibid.*, s.99

³⁸³ *Ibid.*: „chorvátstvo a katolícka vieru“ (preklad IF)

³⁸⁴ *Ibid.*, preklad IF

³⁸⁵ *Ibid.*, s.115

³⁸⁶ *Ibid.*, s.116

a v Čile v minulom storočí medzi chorvátskou komunitou bolo veľa prívržencov Salvadora Allendeho, a do dnes je ten socialistický a komunistický prúd dosť prítomný.³⁸⁷

Na konci tejto kapitole by sa ešte mala zmeniť dôležitá virtuálna komunita – *Croatas en español*, ktorá slúži ako platforma zhromažďujúca všetkých Chorvátov a chorvátskych potomkov v španielsky hovoriacich oblastiach Južnej Ameriky, s väčšinou členov, neprekvapujúce, z Argentíny a Čile. V období písania článku, autorka poznačila že *Croatas en español* počíta s 5000 členoch, ale dneska je ich už takmer 9000, čo je veľmi zaujímavé ohľadom na postupný zánik chorvátskeho jazyka, ale dobrým dôkazom, že sa bez ohľadu na to, potomkovia Chorvátskych imigrantov stále snažia rešpektovať svojich predkov a dodržiavať ich *hrvatstvo*.³⁸⁸

10) Záver

V súčasnosti sa ľudí chorvátskeho pôvodu môže nájsť takmer na každom kontinente – emigrovali z rôznorodých dôvodov, a ich emigrácie z dnešného Chorvátska sa začali už v 15. alebo 16. storočí.³⁸⁹ Tieto prvé presídľovania prevažne neboli dobrovoľne, ale z politicko-ekonomických dôvodoch ako napr. kvôli tureckej invázii, a cieľom najmä boli európske štáty. Prvé masové presuny Chorvátov do zámoria sa začali v druhej polovici 19. storočia s vrcholom v období medzi 80. rokmi až do Prvej svetovej vojny, kedy sa sťahovalo *lančano* – emigrovali obyvatelia z jednej rodiny, alebo z rovnamej užšej oblasti (najmä z Dalmácie), ktorí potom pozívali príbuzných aby s nimi spolu začali nové životy na neznámom americkom kontinente.³⁹⁰

Chorvátske emigrácie pokračovali stabilné medzi 20. rokmi minulého storočia a Druhou svetovou vojnou, kvôli novozavedeným reštriktívnym imigračným kvótam v Spojených štátoch, výsledkom čoho sa juhoamerické štáty, hlavné Argentína, stali imigračným cieľom. Počas Druhej svetovej vojny imigrácie Chorvátov do Južnej Ameriky sa značne zmiernili, ale po jej koncu,

³⁸⁷ Ibid., s.98

³⁸⁸ Ibid., s.102

³⁸⁹ POSINKOVIĆ, Božidar (1993), s.142

³⁹⁰ GRBIĆ, Jadranka (2014), s.97

obzvlášť v päťdesiatych rokoch, prišla záverečná vlna chorvátskej masovej imigrácie, ponajviac z politických dôvodov.³⁹¹

Jeden z cieľov diplomovej práce bol vyskúmať ako si Chorváti zvykli na život v Južnej Amerike – či sa marginalizovali a žili v kolóniách, alebo sa akulturovali či asimilovali, a po písaniu sa da dokázať, že prešli všetkým fázam prispôsobenia sa novým začiatkom – prvé generácie sa adaptovali, ale asimilácia sa stala až neskôr, a diala sa postupne cez viacero generácií. Predpokladali sme, že imigranti žili vo veľmi blízkych vzťahoch v komunitách ktoré volali chorvátskymi kolóniami, a že sú dnes naplno asimilovaní, do tej miery že chorvátčina zmizla, a obe hypotézy môžeme čiastočne potvrdiť.

Kolónie s chorvátskou väčšinou existovali (Porvenir, Punta Arenas, La Boca..) a ohľadom na *lančanu migraciju*, väzby medzi imigrantmi boli naozaj silne – vzájomne si pomáhali tak, že zamestnávali svojich krajanov a podporovali podniky ktoré vlastnili Chorváti. No, významné počty predsa žili mimo kolóniách, rozptýlení napríklad na rozľahlých argentínskych pampách, a o nich dodnes nenachádzame toľko záznamov ako o mestských Chorvátoch, najmä kvôli negramotností prvých generáciách žijúcich na pampách a ich slabej organizovaností do spolkov či novín, čo by uľahčilo skúmanie imigrantov.

Čo sa týka tvrdenia že sú obyvatelia Argentíny a Čile chorvátskeho pôvodu v dnešnej dobe úplne asimilovaní a že sa ich jazyk už stratil, očakávané sa ukázalo, že aj keď si udržiavali chorvátsku identitu, postupne takmer splynuli s domácim obyvateľstvom. Dneska sa napriek tomu pýšia nielen chorvátskym pôvodom, ale aj čilským/ argentínskym dedičstvom, a chorvátčina nezmizla úplne - zachovala sa medzi staršou generáciou (osobitne v Argentíne), a napriek tomu, že mladší väčšinou jazyk nehovoria, nie je zriedkavé, že hľadajú potenciálnych lektorov rodených v Chorvátsku, alebo odchádzajú do štátu svojich predkov učiť sa ten, takmer zabudnutý, jazyk. Svoj pôvod, bez ohľadu na jeho vzdialenosť, radi zdôrazňujú a pridávajú sa do rôznych spolkov a klubov oslavujúcich všetko chorvátske.

Dúfam že sa touto diplomovou prácou pomohlo prehĺbiť znalosti o, pre českú a slovenskú verejnosť, možno nevšednej tematike, a uľahčiť prípadné budúce výskumy pre niekoho kto neovláda chorvátčinou, ale by sa rád dozvedel viac o Chorvátoch a chorvátskej diaspóre. Ohľadom

³⁹¹ ANTIĆ, Ljubomir (1997), s.154

na dobré vzťahy medzi týmito krajinám, a prítomnosť Čechov, Slovákov a Chorvátov v Latinskej Amerike, bolo by zaujímavé prirovnať ako sa obyvatelia týchto krajín dostávali a usadzovali na (juho)americký kontinent, a rozoberať ich identity a vzťah s kultúrou, politikou a jazykom svojich predkov.

12) Bibliografia

Archívne materiály:

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond Bartulica Milostislav HR-HDA-1004

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond Bartulica Milostislav HR-HDA-1004, súbor HR-HDA-967 SORIS

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond Matica iseljenika Hrvatske HR-HDA-1614

Sekundárna literatúra:

ANTIĆ, Ljubomir: *Croats and America*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1997.

ANTIĆ, Ljubomir: *Elementi klasnog sukoba u nemirima u hrvatskoj iseljeničkoj koloniji u Antofagasti (Čile) godine 1917*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 1987.

ANTIĆ, Ljubomir: *Naše iseljeničtvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb: Školska knjiga, 1987.

ANTIĆ, Ljubomir: *Osnovne značajke hrvatskog iseljeničtva u španjolskoj Južnoj Americi do Prvog svjetskog rata*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1988.

ANTIĆ, Ljubomir: *Počeci jugoslavenskog školstva u Čileu*. Zagreb: Centar za istraživanje migracija i narodnosti, 1997.

ANTIĆ, Ljubomir: *Prolegomena za raspravu o Hrvatima u Argentini do 1914*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1990.

ANTIĆ, Ljubomir: *Sukobi u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Antofagasti (Čile) za vrijeme prvoga svjetskog rata i neki socijalni utjecaji na njih 1917. godine*. Zagreb: Centar za istraživanja migracije i narodnosti.

BANJAN, Iva: *Iseljavanje Hrvata u Argentinu, Čile, Brazil i Peru*. Osijek: 2013.

ČAPO, Jasna, HORNSTEIN TOMIĆ, Caroline, JURČEVIĆ, Katica, PISKOREC, Velimir, SOPTA, Marin, RAJKOVIĆ, Iveta, Marijeta, RODEK, Snježana: *Didov san: transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. Zagreb : Institut za etnologiju i folkloristiku: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014.

CHALUPA, Jiri: *Dejiny Argentiny, Uruguaye, Chile*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

DJURIN, Sanja: *Konstrukcija društvenog sjećanja u muzejima regije Magallanes u Čileu*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2014.

GRBIĆ, Jadranka: *Multiplikiranje zavičaja i domovina : Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-press, 2014.

KRPAN SMILJANEC, Marina: *Bračani, iseljeničko novinstvo u Čileu i list „Domovina“ - od kraja 19. stoljeća do početka Prvog svjetskog rata*. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Libellarium, VIII, 2 (2015): 109 – 146.

KRPAN SMILJANEC, Marina: *Začetci periodike hrvatskog iseljeničtva*. Zagreb: zbirka inozemne Croatice, 2015.

LASIĆ, Josip: *Jezični identitet hrvatske iseljeničke zajednice u Čileu*. Split: Časopis za hrvatske studije, vol.6, 2010.

LJUBETIĆ, Jerko: *Hrvatska-Čile: povijesne i kulturne veze = Croacia-Chile: relaciones historicas y culturales*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2000.

MATAIĆ PAVIČIĆ, Dane: *Hrvati u Čileu: životopisi*. Zagreb: Dane Mataić Pavičić, 1998. Na: [https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&hash=IMKVfe5vO7&scroll=0&tify={%22pages%22:\[26\],%22view%22:%22thumbnails%22}](https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&hash=IMKVfe5vO7&scroll=0&tify={%22pages%22:[26],%22view%22:%22thumbnails%22})

MARTINIĆ BEROŠ, Mateo: *La inmigración croata en Magallanes*. Punta Arenas: Impresos Vanic, 1999.

MARTINIĆ BEROŠ, Mateo: *La tierra de los fuegos*. Na: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-8886.html>

MESARIĆ ZABČIĆ, Rebeka, PERIĆ, Marina: *Redefining Ethnic Identity Examples of Croatian Ethnic Communities in Chile and New South Wales*. Zagreb: Institute for Migration and Ethnic studies, 2006.

MIHOVILOVIĆ-RAJČEVIĆ, Nicolás: *Iz daleka zauvijek*. Split: Naklada Boškovic, 2003

MOJAŠ, Mato: *Jugoslaveni u Antofagasti – Čile*. Dubrovnik: 1964.

OSORIO GONET, Cecilia: *Conflictos entre nacionalidades en el mundo salitrero: 1860-1880*. Santiago: 1998.

PERIĆ, Marina: *Aspekti integracije i adaptacije hrvatskih iseljenika u Čileu*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2004.

PERIĆ KASELJ, Marina: *Dijasporske zajednice u kiberprostoru: virtualni identiteti hrvatskih etničkih zajednica u Čileu i Argentini*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2014.

PERIĆ, Marina: *Hrvati u Čileu: neka obilježja suvremenog/nacionalnog identiteta*. Zagreb: institut za migracije i narodnosti, 2004.

PERIĆ KASELJ, Marina: *Kako smo postali jugoslaveni: O etničkim/nacionalnim identitetima Hrvata u Čileu i Argentini za vrijeme Prvoga svjetskog rata*. V: *Studia Ethnologica Croatica*, Vol.28, pp. 233-265, 2016.

PERIĆ, Marina: *Političke promjene u Hrvatskoj i hrvatski iseljenički tisak u Čileu*. Zagreb : Institut za migracije i narodnosti, 2005.

POSINKOVIĆ, Božidar: *Udio Doljana s otoka Hvara u prvom grupnom iseljavanju Hrvata u Južnu Ameriku 1880-1914*. Zagreb: *Migracijske teme* 9 (1993) 2: 141-152, 1993.

SANČEVIĆ, Zdravko: *Susret svjetova - Hrvati i Amerike: (1492 - 1992): zbornik radova*. Zagreb : IRMO, 1992.

VRLJIČAK, Carmen: *Hrvati u Argentini*. Buenos Aires: Krivodol Press, 2011.

ZLATAR MONTAN, Vjera: *Inmigración croata en Antofagasta*. Antofagasta: Oñate impresores, 2002.

ZLATAR MONTAN, Vjera: *Los croatas, el salitre y Tarapacá*. Iquique: Hrvatski dom, 2001.

Elektronické zdroje:

XII. regija Magallanes y de la Antártica Chilena. Konzultovane 20.4. 2020 na: https://hr.wikipedia.org/wiki/XII._regija_Magallanes_y_de_la_Ant%C3%A1rtica_Chilena

Austro-ugarska nagodba. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Konzultovane 23.4. 2020 na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4698>.

Bartulica, Milostislav. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Konzultovane 14. 5. 2020, na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=6105>

GIL, Soledad (2018). *Nicolás Mihanovich, el naviero más importante de Argentina*. Konzultovane 10.5.2020 na: <https://www.lanacion.com.ar/turismo/nicolas-mihanovich-el-naviero-mas-importante-de-argentina-nid2159693>

La inmigración croata en Tarapacá. Herencia croata, Konzultovane 16.6.2020 na: <https://herenciacroata.wordpress.com/2014/05/03/croatas-en-tarapaca/>

La inmigración croata en la región de Antofagasta. Herencia croata. Konzultovane 16.6. 2020 na: <https://herenciacroata.wordpress.com/2014/02/17/croatas-en-antofagasta/>

Hrvatsko iseljništvo u Argentini. Središnji državni ured za Hrvate izvan domovine. Konzultovane 23.4.2020 na: <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatsko-iseljenistvo-u-argentini/750>

Inmigración croata en Chile (1864-1930). Memoria chilena, Biblioteca Nacional de Chile. Konzultovane 15.2.2020 na: <http://www.memoriachilena.cl/602/w3-article-650.html>

LONČAR, Jelena (2007). *Iseljavanje Hrvata u Amerike i Južnu Afriku*. Konzultovane 15.2.2020 na: <http://www.geografija.hr/svijet/iseljavanje-hrvata-u-amerike-te-juznu-afriku/>

PAZ BAJAS, María (2005). *Montaje del álbum fotográfico de Tierra del fuego*. Konzultovane 15.5.2020 na: https://web.archive.org/web/20090304062247/http://www.antropologiavisual.cl/bajas_fotografia.htm#capa4

13) Zoznám príloh

Príloha č.1: „Aviso de naviera croata de viajes a Sudamérica, hacia 1900“. Dostupne na: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-80849.html>

Príloha č.2: „Santiago Poklepović i Pablo Marinković“. Dostupne na: <https://herenciacroata.wordpress.com/2014/05/03/croatas-en-tarapaca/#jp-carousel-1914>

Príloha č.3: Fotografija z HR-HDA, vo fondu Bartulica Milostislav HR-HDA-1004

Príloha č.4: Fotografija z HR-HDA, vo fondu Bartulica Milostislav HR-HDA-1004

Príloha č.5: Tabuľka „Broj sklopljenih brakova Hrvata/ica s pripadnicima vlastite ili drugih iseljeničkih skupina u razdoblju od 1878 do 1992“. V PERIĆ, Marina: *Aspekti integracije i adaptacije hrvatskih iseljenika u Čileu*.

Príloha č.6: „Población inmigrante croata residente en Magallanes“. Dostupne na: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-9790.html>

Príloha č.7: „Expedición Popper 9“. Dostupne na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Expedici%C3%B3n_Popper_9.jpg

Príloha č.8: „Julius Popper dirigiendo un ataque contra indígenas Selknam en la llanura de San Sebastián, Tierra del Fuego, 1886“, dostupne na: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-74462.html>

Príloha č.9: La inmigración croata en la región de Antofagasta. Dostupne na: <https://herenciacroata.files.wordpress.com/2014/02/jugoslavenska-skola.jpg>

Príloha č.10: „Novinstvo hrvatskih iseljenika u Južnoj Americi do Prvog svjetskog rata.“ V: ANTIĆ, Ljubomir: Osnovne značajke hrvatskog iseljništva u španjolskoj Južnoj Americi do Prvog svjetskog rata.

Príloha č.11 „Društva hrvatskih iseljenika u Južnoj Americi do Prvog svjetskog rata.“ V: ANTIĆ, Ljubomir: Osnovne značajke hrvatskog iseljništva u španjolskoj Južnoj Americi do Prvog svjetskog rata.

Príloha č.12: Directorio del semanario "Domovina", de la comunidad croata de Punta Arenas, 1916“. Dostupne na: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-80851.html>

Príloha č.13: Directorio de la Sociedad "La mujer croata", Punta Arenas, 1916.“ Dostupne na: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-80850.html>

Príloha č.14: Comité Femenino de la Defensa Nacional Yugoslava “La doncella de Kosovo”, Antofagasta, 1915.“ Dostupne na: <https://herenciacroata.files.wordpress.com/2014/02/kosovka-djevojka.jpg>

Príloha č.15: Hrvatski državni arhiv, fond Bartulica Milostislav HR-HDA-1004

Príloha č.16: „Pascual Baburizza, 1875-194“. Dostupne na: <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-80854.html>

Príloha č.1:

HAMBURG JUŽNO-AMERIČKO PAROBRODARSKO DRUŠTVO

GLAVNO ZASTUSTVO ZA JUGOSLAVIJU
ZAGREB



Starčevićev trg 8

Telefon: 42-02 Brzojav: Columbus

OTPREMA PUTNIKE VELIKIM EXPRES-
NIM BRODOVIMA NAJMODERNIJE GRA-
DJE ZA ARGENTINU, URUGUAY, BRA-
ZILIJU; SA PRIKLJUČKOM ZA BOLI-
VIJU, PARAGUAY I CHILE.

Radi osiguranja mjesta, prospekata i sviju potrebnih
informacija, treba se obratiti na glavno zastupstvo
Zagreb, Starčevićev trg 8 ili poslovnice u Beogradu,
Karagjoigjeva ul. 91, Bečkereku, Obala Princeze Jelene
4, Somboru, Pariška ulica 2, Osijeku, Željeznički red
br. 9, Splitu, Ugao Dioklecijanove obale te ostala za-
stupstva u Dubrovniku, Metkoviću, Korčuli, Bitolju,

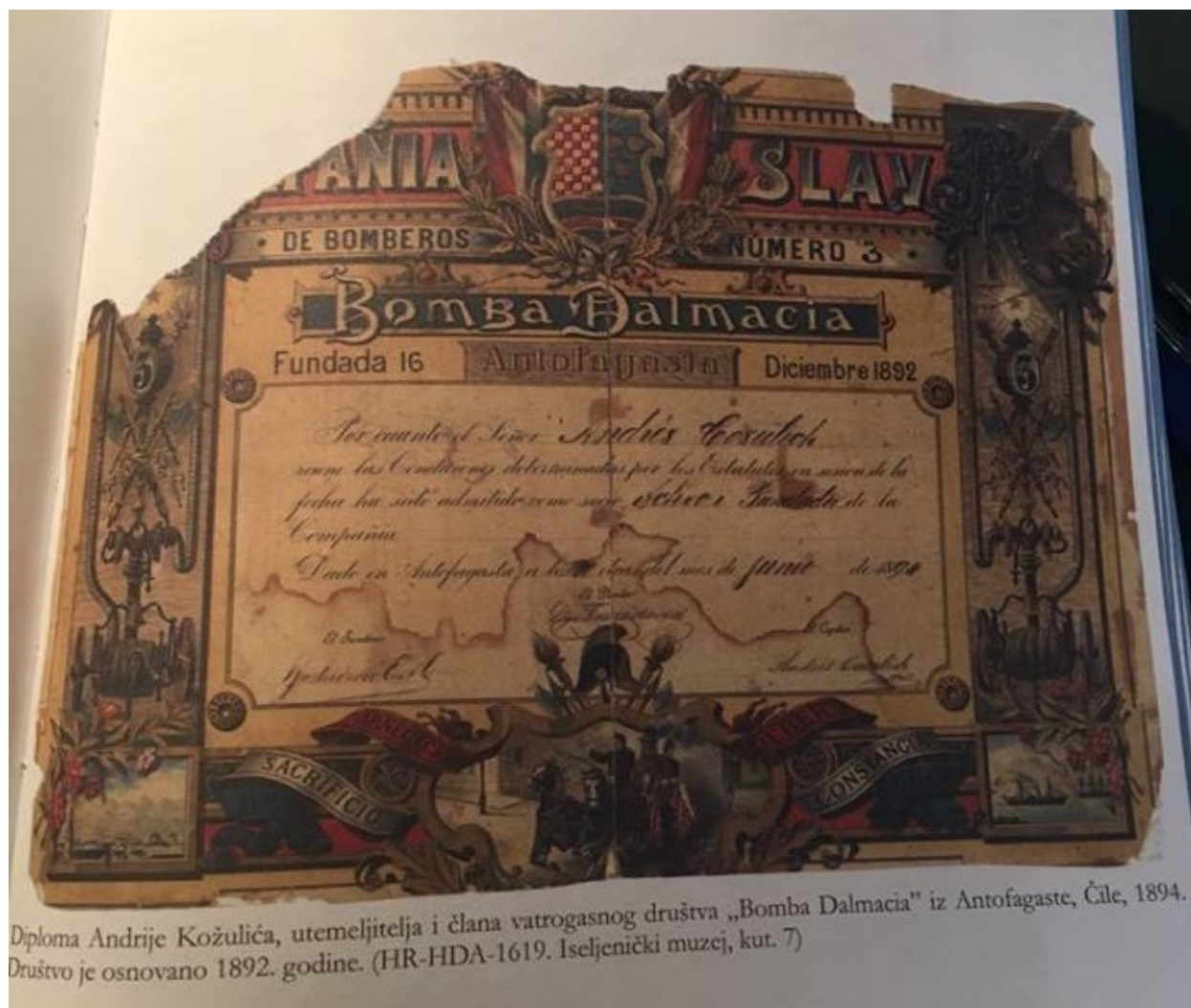
Ljubljani, Dolnoj Lemnoriachilena.cl

Príloha č.2:



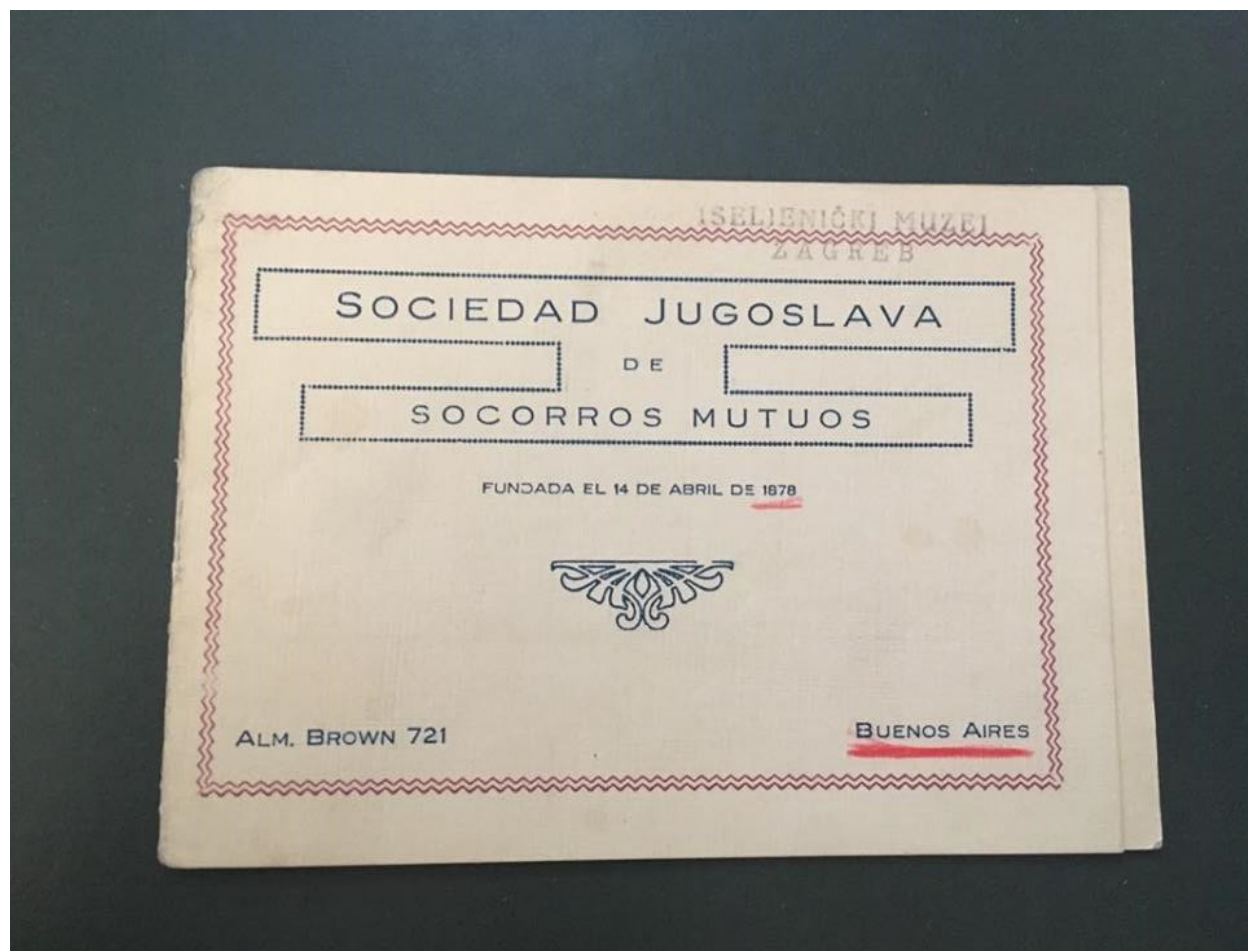
—❖— Santiago Poklepovič y Pablo Marinkovič —❖—

Príloha č.3:



Diploma Andrije Kožulića, utemeljitelja i člana vatrogasnog društva „Bomba Dalmacia” iz Antofagaste, Čile, 1894. Društvo je osnovano 1892. godine. (HR-HDA-1619. Iseljenički muzej, kut. 7)

Príloha č.4:



Príloha č.5:**Počet sobášov s:**

Periód	Chorvátmi/kámi	Čiľanom/ankám	ostatným	Celkom
1878-1888	1	12	2	15
1889-1898	7	16	1	24
1899-1908	43	25	4	72
1909-1918	102	36	5	143
1919-1928	58	75	10	143
1929-1938	33	60	3	96
1939-1948	19	46	1	66
1949-1958	6	22	3	31
1959-1968	1	6	-	7
1969-1978	-	1	-	1
1979-1992	-	2	-	2
1878-1992	270	301	29	600

Príloha č.6:

TABLA I
Población inmigrante croata residente en Magallanes

Año	cantidad		porcentaje sobre población extranjera	porcentaje sobre población total
1878	3	individuos	1,12%	0,25%
1885	5	individuos *	0,60%	0,25%
1895	359	individuos	19,30%	6,70%
1906	1.469	individuos	30,70%	11,00%
1907	1.748	individuos	27,20%	10,50%
1914	2.000	individuos *	27,20%	10,50%
1920	1.693	individuos	27,10%	5,60%
1930	1.652	individuos **	33,20%	4,40%
1940	1.529	individuos	34,40%	3,10%
1952	1.037	individuos	38,40%	1,90%
1960	819	individuos	32,30%	1,10%
1970	487	individuos	24,00%	0,55%
1982	256	individuos	11,00%	0,19%
1992	115	individuos	5,80%	0,08%

Fuente: Censos de Población nacionales y municipal (1906) y antecedentes propios

* Estimación mínima.

** Cifras posteriores (1932) indican la presencia de 1.743 inmigrantes.

Príloha č.7:



Príloha č.8:



Príloha č.9:



Mareel Holin nar. učitel s svojimi učencami.

Príloha č.10

Lj. Antić: Hrvatsko iseljenišvo u Južnoj Americi, Migracijske teme, 4 (1988), 4:413-437

Prilog 3.
Novinstvo hrvatskih iseljenika u Južnoj Americi do prvoga svjetskog rata

novina	Godina izlaženja	mjesto	država
1	2	3	4
<i>Narodni glas</i>	prije 1883.	Buenos Aires	Argentina
<i>Iskra slavjanske slobode</i>	1883.	Buenos Aires	Argentina
<i>Slavjanski glas</i>	1891.	Buenos Aires	Argentina
<i>Sloboda</i>	1902-1906.	Antofagasta	Čile
<i>Male novine</i>	1908-1906.	Punta Arenas	Čile
<i>Domovina</i>	1908-1910	Punta Arenas	Čile
<i>Materinska riječ</i>	1908-1911	Rosario	Argentina
<i>Novo Doba</i>	1910-1911	Punta Arenas	Čile
<i>Dom</i>	1911-1912	Punta Arenas	Čile
<i>U pustinji</i>	1911.	Punta Arenas	Čile
<i>Zajednica</i>	1911-1927	Rosario	Argentina
<i>Slavenska misao</i>	1913.	Buenos Aires	Argentina
<i>Sloboda</i>	1913-1915	Buenos Aires	Argentina
<i>Domovina</i>	1913-1916	Punta Arenas	Čile

Priložha č.11:

Prilog 2.
Društva hrvatskih iseljenika u Južnoj Americi do prvoga svjetskog rata

naziv društva	godina osnutka	mjesto	država
1	2	3	4
Društvo slavjansko od dobročinstva	1871.	Callao	Peru
Vatrogasno društvo »Dalmacija br. 5	1874.	Iquique	Čile
Austro-Ugarsko društvo uzajamne pomoći	1878.	Buenos Aires	Argentina
Čitaonica »Spavajući lav«	1879.	Buenos Aires	Argentina
Austro-Ugarsko dobrotvorno društvo	1881.	Cerro de Pasco	Peru
Slavjansko društvo uzajamne pomoći	1882.	Buenos Aires	Peru
Slavensko društvo	1891.	Pisagua	Čile
Slavensko vatrogasno društvo br. 3	1892.	Antofagasta	Čile
Slavjansko pripomoćno društvo	1894.	Antofagasta	Čile
Slavjansko dobrotvorno društvo	1896.	Iquique	Čile
Hrvatsko društvo dobrotvornosti	1896.	Pisagua	Čile
Austrijsko društvo uzajamne pomoći	1896.	Punta Arenas	Čile
Hrvatska Čitaonica	1899.	Punta Arenas	Čile
Slavjansko društvo	1900.	Villa Constitucion	Argentina
Slavenski dom	1900.	Iquique	Čile
Hrvatsko dobrotvorno društvo	1900.	Punta Arenas	Čile
Hrvatsko dobrovoljno vatrogasno društvo	1902.	Punta Arenas	Čile
Tamburaški zbor	1903.	Sao Paulo	Brazil
Hrvatski skup	1903.	Taltal	Čile
Slavjansko dobrotvorno društvo	1904.	Cerro de Pasco	Peru
Pripomoćno društvo »Kralj Tomislav«	1905.	Rosario	Argentina
Hrvatsko slavensko pripomoćno društvo	1905.	Villa Muggetta	Argentina
Hrvatska čitaonica	1905.	Acebal	Argentina
Hrvatski sokol	1905.	Peyrano	Argentina
Tamburaško društvo »Naprijed«	1905.	Antofagasta	Čile
Hrvatsko tamburaško društvo »Tomislav«	1905.	Punta Arenas	Čile
Slavjansko dobrotvorno društvo	1906.	Callao	Peru
Društvo iseljenih Jugoslavena za materinsku riječ	1908.	Rosario	Argentina
Slavenski sokol	1909.	Acebal	Argentina
Hrvatsko tamburaško društvo »Sokol«	1911.	Rosario	Argentina
Slavensko društvo »Prosvjeta«	1911.	Antofagasta	Čile
Hrvatsko-slavenska zajednica	1911.	Rosario	Argentina
Hrvatska straža	1912.	Buenos Aires	Argentina
Glavni odbor za pripomoć Crvenog krsta srpsko-crnogorskog	1912.	Rosario	Argentina
Slavjansko trgovačko i pripomoćno društvo	1912.	Oruro	Bolivija
Hrvatski športski klub »Sokol«	1912.	Punta Arenas	Čile
Hrvatski savez	1913.	Buenos Aires	Argentina
Hrvatski dom	1913.	Punta Arenas	Čile
Hrvatska žena	1914.	Punta Arenas	Čile
Slavjansko vatrogasno društvo	1914.	Oruro	Bolivija
Slavenski Crveni križ	1914.	Valparaiso	Čile

Príloha č.12:



memoriachilena.ci

Príloha č.13:



Príloha č.14:



L I S T A K



Uredništvo »Jugoslavije« u Antofagasti god. 1914.-1915.

PRVA DEKLARACIJA PROTIV AUSTRIJE

JAVNOSTI I NAŠOJ SLAVENSKOJ
BRAĆI

— »El Mercurio«-Antofagasta
(Chile), 4. augusta 1914. —

Gospodin konzul Austro-Ugarske saopćuje na našem jeziku oglas, kojim pozivlje u ime austrijske vlade za pristupanje u redove vojske, koja se sada bori protiv Srbije.

Uzimanje oružja protiv naše braće sačinjavalo bi za nas uvredu, koju ne smijemo podnijeti i protestujemo povrijedjeni zbog takovog poziva, kojeg **nema pravo činiti vlada, koja je bila krvnik naših ljudi i naših sloboda.**

Neka se zna jednom za uvijek, da je prošlo doba prevara i da je u nama neizbrisiva uspomena na godinu 1848, kada je zbog mađjarske pobune austrijski prijesto

bio u neposrednoj opasnosti da bude oboren.

Tada se je kao i sada upotrebljavalo prema nama himbenih riječi, obećavalo slobodu i pravdu, ako bismo spasili Carstvo.

Čime su kasnije nagradili našu privrženost i naše žrtve?...

Ne samo što nisu izvršili svoja obećanja, nego staviše, kada je po nama ugušena mađjarska buna, prikratiše nam i ono malo slobode koju smo imali i postupalo se s nama na najdespotskiji način. Naš ban Jelačić, pobjednik u tim dogadjajima, čime je bio nagradjen? ... Pozvan u Beč po caru bio je i na prevaru otrovan, isto kao naši najdraži predji Zrinski i Frankopan, koji su takodjer bili prevareni i barbarski ubijeni medju zidovima tog najkršćanskijeg Beča.

Príloha č.16:

